

Om svenskar som inte bär svenskt utseende och inte heller talar svenska som sitt modersmål.

Studie av identitetsförhandlingar hos flerspråkliga skikkelser i Niemis
Mannen som dog som en lax og Khemiris Montecore. *En unik tiger*.

Stepan Lichorobiec

Masteroppgave i nordisk litteraturvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier

Vår 2011

Universitetet i Oslo
Det humanistiske fakultet

Sammendrag

Målet til denne avhandlingen er å undersøke hvordan identiteter forhandles om i to roman av to svenske samtidsforfattere – Mikael Niemis *Mannen som dog som en lax* (2006) og Jonas Hassen Khemiris *Montecore, en unik tiger* (2006).

Fokuset er rettet mot litterære skikkelser som enten hører til den meänkieli-talende minoriteten i Tornedalen eller regnes som innvandrere. Begge grupper preges av flerspråklighet, som har vært problematisk med hensyn til deres inkludering i den svenske nasjonen som forestilles som enspråklig. Andrespråket, dvs. majoritetens språk tjener som adgangskriteriet på medlemskap, og de flerspråkliges ufullstendige kompetanse i dette språket resulterer i at disse individene ekskluderes fra det privilegerte fellesskapet og posisjoneres som mindreverdige av majoritetens ideologiske diskurs. Dette fører ofte til splittelse, som skaper behov for reposisjonering, eller forhandling om utvidelse av den nasjonale identiteten og legitimering av individenes hybride posisjon.

Forhandling av identiteter er basert på tanken om at identiteter konstrueres diskursivt gjennom en dialogisk prosess av posisjonering (Davies & Harré,1990), og er til enhver tid underlagt maktforhold som gjelder i den sosiale konteksten. En identitet er dermed ikke kun en posisjon som oppstår som et resultat av de forskjellige typer posisjonering, men også som en posisjon som er både underlagt og involvert i generering, utveksling og reproduksjon av kapital og makt (Bourdieu,1991).

Analysen av verkene ut fra dette perspektivet avslører følgende poeng. For det første ligner mønstrene av reposisjonering/assimilasjon og forhandling av identiteter på hverandre i begge romaner. Måten disse prosessene foregår er avhengig av generasjon dette gjelder. Foreldregenerasjonen miserkjenner den ideologiske forestillingen om den nasjonale identiteten som ekskluderer dem fra majoritetens privilegier, men forsøker å reposisjonere seg for å bli anerkjent som legitime medlemmer av majoriteten. Den unge generasjonen nekter imidlertid å være posisjonert som mindreverdige av majoriteten, og forsøker dermed å eliminere den hegemoniske diskursen. Dette skjer både ved hjelp av språk, som betyr å presentere motforestillingen til den ideologiske diskursen, og gjennom selve språket ved å forstyrre, avvise, hybridisere og/eller skape på nytt majoritetsspråkets meningsbærende strukturer. Hybridiseringen er mest påtakelig i tilfellet Jonas' blatte-opprør i *Montecore*, mens avvísning av den undertrykkende koden er en effektiv forhandlingsstrategi til Esaias i

Mannen. Det å undergrave eller eliminere den herskende ideologiske diskursen er en forutsetning for at de marginaliserte individene kan forhandle om definisjonen av den nasjonale identiteten, og på denne måten forsøke å legitimere de språklig og kulturelt hybride identitetene som ellers ekskluderes.

For det andre kan romanene betraktes som diskursive rom der de mindreverdige identitetene til Sveriges flerspråklige minoriteter kan forhandles om. Jeg påstår at det fiktive såvel som symbolske strevet for legitimering kan både reflektere og inspirere emansipasjonen av de marginaliserte gruppene innenfor den svenske nasjonen. Dette er vesentlig med hensyn til den pågående diskursen om hvordan den nasjonale identitetens grenser skal (re)defineres i forhold til det stadig mer språklig og kulturelt sammensatte svenske samfunnet.

Summary

The aim of this master's thesis is to explore the ways identities are negotiated in two novels of contemporary Swedish authors – Mikael Niemi's *Mannen som dog som en lax* (2006) (“The Man Who Died Like a Salmon”) and Jonas Hassen Khemiris *Montecore, en unik tiger* (2006) (*Montecore: The Silence of the Tiger*. New York: Knopf, 2011).

The focus of the thesis is on the fictional characters who belong either to meänkieli-speaking national minority or are considered immigrants. Both groups are determined by multilingualism, which has been perceived as problematic in the sense of their inclusion in the Swedish imagined community, which is defined as monolingual. Being unable to comply with the ideologically reproduced definition of the national membership, leads to being positioned as inferior to the legitimate members and having restricted access to the privileges enjoyed by the legitimate majority. The result of this is often split identities which invoke the need of repositioning one's self or renegotiation of the definition.

Negotiation of identities is grounded in the notions of discursive construction of identities utilizing the dialogic scheme of the positioning theory (Davies & Harré), and of identity as embedded in social context and societal sites of power. Identity is then not only understood as a certain position resulting from the interplay between various processes of positioning based on imagining and narration, but also, as a position that is inevitably subjected to and involved in generating, exchange and reproduction of capital and power (Bourdieu).

After analyzing the novels from this perspective I have arrived at the following conclusions. Firstly, the pattern of repositioning/assimilation and negotiation is similar in both works of fiction, and it is depending on the generation. The “parent's” generation misrecognize the dominant national identity discourse and attempt to reposition themselves in order to gain the privileges and acknowledgment as legitimate members of the nation through the means of assimilation. The “young” generation, however, refuses the inferior position within the hierarchical definition of nationhood, and seeks the ways of eliminating the dominant discourse. This is conceived by the use of language, by presenting counter-narratives to the ideological discourse, and through the use of language by altering, negating, reinventing and/or hybridizing of the structures of the legitimate language. The hybridizing is most obvious in Jonas' imagined immigrant reality in *Montecore*, whilst negating of the oppressive code can be perceived as an effective negotiation strategy of Esaias in *Mannen*.

Deterioration or elimination of the dominant ideological discourse is a prerequisite to the successful renegotiation of the national definition, which would allow the hybrid linguistic and cultural identities to be positioned as legitimate within the national discourse.

Secondly, the novels can be perceived as discursive spaces for legitimation and empowering of the disadvantaged identity options of multilingual individuals in Sweden. I argue that the symbolic and fictional struggle for legitimation can both reflect and inspire the emancipation of the marginalized groups within the Swedish national state. This is especially important in relation to the ongoing discourse on the (re)definition of the margins of the Swedish nation with respect to the growing societal multiculturalism and multilingualism.

Takksigelser

Jeg vil benytte meg av anledningen til å takke flere som har gjort denne oppgaven mulig. Jeg vil takke først og fremst min veileder Ingeborg Kongslien for hennes faglige og personlige støtte som hjalp meg til å overkomme de vanskelige periodene av skriveprosessen. Hennes tålmodighet, innsats utover det vanlige og ikke minst de gode rådene og inspirerende kommentarene som hjalp meg med å komme i mål med denne oppgaven har vært uvurderlig.

Jeg vil her også nevne at jeg var så heldig som fikk et stipend fra SKI-prosjektet ved Universitetet i Oslo. Dette stipendet var for meg ikke bare en materiell støtte som jeg kunne lene meg mot da jeg trengte å lese og skrive, men det var også et viktig impuls og en solid ramme for min egen forskning. Tilliten som jeg opplevde og nøt som medlem av denne forskningsgruppen hjalp meg veldig med å overkomme periodene av tvil som var mange og påtrengende. Jeg vil dermed takke alle damene og jentene i SKI-prosjektet, og da særlig forskningslederen Elizabeth Lanza, som tilsammen skaper et spennende og inspirerende forskningsmiljø som jeg har hatt mye nytte av, og som jeg er stolt av å være en del av.

Jeg vil også takke min fantastiske bofelle Synne Helland Moen, som med sitt store hjerte og sin koselige væremåte skapte for meg det hjemmet som fortrenge all hjemmelengsel man kan føle i et fremmed land. Synne er et lyttende menneske med en genuin interesse for litteratur og samfunn og en gedigen intellektuell kapasitet. Dermed kunne jeg alltid dele alle idéene, gleden og frustrasjonen i forbindelse med skrivingen, og livet generelt, med henne, og få en reflektert respons, eller i det minste en klem. Synne var særlig behjelpelig under den siste fasen av oppgavens utforming og korrekturlesing. Jeg vil også takke mine norske foreldre Unni og Jan, som i sin edelmodige og gavmilde natur stilte opp for meg hver gang jeg trengte det, og som også var veldig gode sensorer og samtalepartnere takket være deres årelange yrkeserfaring med flerkulturelle og flerspråklige problemstillinger, og deres dypt humanistiske innstilling.

Jeg vil også takke Bara for at hun orket å stå trofast ved min side under dette «norske prosjektet» selv om det ikke alltid var en lett oppgave. Jeg vil ellers takke alle som bevisst eller ubevisst bidro til at denne oppgaven ble til, og ikke minst ble skrevet ferdig.

Denne oppgaven hadde vært umulig å skrive uten dere.

Stepan Lichorobiec, juni 2011.

Innholdsliste

Sammendrag.....	I
Summary.....	III
Takksigelser.....	V
1. Innledning.....	1
1.1 Beskrivelse av prosjektet.....	1
1.2 Prosjektets relevans.....	2
1.3 Stoff.....	5
1.3.1 Montecore. En unik tiger.....	5
1.3.2 Mannen som dog som en lax.....	6
1.3.3 Begrunnelse for valget av stoffet.....	8
1.4 Teori.....	9
1.5 Metode.....	11
1.6 Minoritets- og innvandrerlitteratur i Sverige, de perifere litteraturene.....	13
1.6.1 De godt etablerte, men uklare begrepe.....	13
1.6.2 Periferalitet.....	17
2. Teori.....	19
2.1 Identitet.....	19
2.1.1 Identiteter har diskursiv karakter.....	19
2.1.2 Identitetene konstrueres gjennom fortellinger.....	20
2.1.2.1 «Positioning».....	21
2.1.3 Identiteter befinner seg i en sosial kontekst.....	24
2.1.3.1 Symbolske systemer.....	26
2.1.3.2 Symbolsk kapital, symbolsk makt og symbolsk vold.....	27
2.1.4 Flerfoldighet, fragmentasjon og hybridisering av identiteter.....	31
2.1.5 Identiteter er forestilte.....	32
2.2 Forhandling av identiteter.....	32
3. Analysedelen.....	37
3.1 Ideologi og språkideologi.....	37
3.2 Utvikling av språkideologi i Sverige.....	39
3.2.1 Wingstedts modell – et svensk eksempel.....	39
3.2.1.1 Første fase – etablering av kontroll.....	40
3.2.1.2 Andre fase – assimilasjon og undertrykkelse.....	40
3.2.1.3 Tredje fase – revitalisering?.....	43
3.3 Analyse 1: Mannen som dog som en lax.....	49
3.3.1. Romanen.....	49
3.3.2. Analysen.....	49
3.3.2.1 Identitetsakser.....	50
3.3.2.2 Majoritetens forestillinger.....	52
3.3.2.3 Minoritetens narrativer.....	57
3.3.2.4 Forhandlinger.....	60
3.3.3 Oppsummering.....	67
3.4 Analyse 2: Montecore, en unik tiger.....	69
3.4.1 Romanen.....	69
3.4.2 Fortellere.....	70
3.4.3 Posisjonering og identitetsforhandlinger i Montecore.....	71
3.4.4 Første fase.....	73
3.4.4.1 Del ETT.....	73
3.4.4.2 Del TVÅ.....	74

3.4.4.2.1. Det khemiriska	78
3.4.4.3 Del TRE.....	79
3.4.4.3.1 Khemirisk eller svensk?.....	81
3.4.4.3.2 En svenske som ikke ser ut som svenskene flest.....	83
3.4.5 Den andre fasen.....	83
3.4.5.1 Del FYRA.....	84
3.4.5.1.1 Abbas – mer svensk enn svenskene selv, men ikke helt svensk allikevel	84
3.4.5.1.2 Jonas – kampen for «blatteidentiteten».....	88
3.4.5.2 Del FEM.....	90
3.4.5.2.1 Skarpe utsigelser og selvmotsigelser.....	90
3.4.5.2.2 Konfrontasjon.....	95
3.5 Oppsummering.....	97
4. Avslutning.....	99
5. Kildeliste.....	102

1. Innledning

1.1 Beskrivelse av prosjektet

Før jeg begynner å legge frem oppgaven min, ser jeg, som nødvendig å beskrive, konteksten denne oppgaven har blitt til i. Med det opprinnelige prosjektforslaget mitt har jeg søkt og fått stipend fra SKI-prosjektet ved Universitetet i Oslo. Oppgavens problemformulering ble etterhvert formet i henhold til SKI-prosjektets rammeformulering.

Forkortelsen SKI står for Språk, Kultur og Identitet, og prosjektet er et tverrfaglig prosjekt som forener sosiolingvistik, litteraturvitenskap og museologi. Prosjektets faglige mål er å skape ny kunnskap om hvordan identiteter uttrykkes, konstrueres og forhandles i diskurs. Diskurs innsnevres i dette tilfelle til å bety en narrativ eller en fortelling. Narrativ forstås som enten skriftlig, muntlig eller materiell nedtegnelse av fortidige hendelser. Hovedproblemstillingene som undersøkes i prosjektet, er for det første hvordan identitetene til individer eller grupper formes og påvirkes av språk og kultur. For det andre rettes forskningsinteressen mot måter litteraturen og kulturhistoriske museer framstiller og tolker migrantenes erfaring av integrering i et gjestesamfunn med alle følger dette har for identiteten deres. For det tredje følger undersøkelsen hvordan identitetene former og påvirker språklige og kulturelle uttrykk.

Innenfor denne rammen blir masterprosjektet mitt formulert som: Identitetsforhandlinger langs den språklige aksen i *Montecore. En unik tiger.* (2006) og *Mannen som dog som en lax.* (2006). Målet med dette prosjektet er å undersøke i detalj hvordan identitetene forhandles og formes i en flerspråklig og flerkulturell samfunnsmessig kontekst av det moderne Sverige som er skildret i to litterære, dvs. fiktive, narrativer. Sentralt i studiet mitt står skikkelsene som beveger seg utenfor majoritetssamfunnets definisjon av den nasjonale identiteten. Den nasjonale identiteten, som alle andre identiteter, består av et utvalg av symbolske komponenter, og dermed vil den inkludere noen individer samtidig som den ekskluderer andre. De som ekskluderes fra den nasjonale identiteten har ikke tilgang til viktige rettigheter som er forbeholdt de inkluderte. Dermed for å få tilgang til rettighetene må de enten reforhandle sin identitet slik at de får innpass i den nasjonale definisjonen, eller de kan også forsøke å forhandle om denne definisjonens innhold og grenser.

Skikkelsene jeg fokuserer på i denne oppgaven tilhører grupper som historisk sett nesten alltid møter vanskeligheter i sin tilværelse – deres fremmedhet er på en måte kodet inn i deres definisjon. Jeg sikter til innvandrere og nasjonale minoriteter. Forenklet sagt har

innvandrere enten kommet for sent eller vært altfor svake, slik at da de kom, havnet de i et samfunn der reglene allerede var satt. De nasjonale minoritetene var for få eller for svake til å stå imot da en større, sterkere, eller smartere gruppe ankom deres territorium. Uansett historisk rett eller urett, er det å være oppfattet som fremmed blitt det samlende kjennetegnet for både innvandrere og nasjonale minoriteter. Denne fremmedheten ligger ikke bare i mulige antropomorfiske forskjeller i forhold til det som etableres som det normale, den kan også stamme fra språklige eller kulturelle forskjeller og særegenheter.

Nettopp måten denne fremmedheten behandles på når, og hvis, et fellesskap skal dannes, inviterer ikke bare til å granske nøye de fremmede, men også å legge merke til hvem de «normale» er. Behandling av fremmedhet og utforming av en inkluderende eller ekskluderende felles identitet er alltid en ideologisk handling. Dermed er det umulig å si noe om de fremmedes omgang med de ikke-fremmede uten å se på den overgripende konteksten av makt.

1.2 Prosjektets relevans

Det å undersøke hvordan identiteter forhandles hos innvandrere og medlemmer av nasjonale minoriteter i skjønnlitterære verk er relevant av flere grunner. For det første, som en del av SKI-prosjektet, vil jeg støtte meg til måten forskningen på identiteter i migrantfortellinger begrunnes på i SKI sin prosjektbeskrivelse¹.

Å undersøke identitetene og de konstitutive mekanismene og deres stadige endring innenfor sammensatte flerspråklige og flerkulturelle samfunn, er aktuelt nettopp fordi flerkulturalitet og flerspråklighet blir de mest framtrædende trekk ved moderne vestlige samfunn. Disse fenomenene er tett forbundet med migrasjon. Migrasjon har alltid til en viss grad preget menneskelige samfunn, men i de siste tiårene har den foregått i så stort omfang at den er delaktig i en forandring av tradisjonelle oppfatninger av grunnleggende abstrakte begreper som for eksempel nasjonal identitet eller nasjonale verdier.

Hvis den språklige og kulturelle pluralismen skal anerkjennes som en ressurs for samfunnet, blir det nødvendig å undersøke hvordan de individuelle identitetene, samt gruppeidentiteter, formes, uttrykkes eller blir forhandlet om i en sådan kontekst. Som jeg allerede har antydnet i forrige underkapittel, er oppfatninger som gjelder denne pluralismen sterkt ideologisk betont. Det vil si at undersøkelser av de nevnte problemstillingene

¹ SKI-prosjektet. *Proposal for a research project: Language, Culture and Identity in Migrant Narratives*, Universitetet i Oslo, 08.04.2011, <http://www.hf.uio.no/iln/english/research/projects/ski/documents/SKI-2008-Final.pdf> (opp søkt 25.06.2011).

nødvendigvis vil bidra til å endre eksisterende synsmåter eller å etablere nye, som bedre og mer nøyaktig vil svare til de kulturelt og språklig sammensatte samfunnenes behov. I SKI-prosjektets prosjektbeskrivelse nevnes særlig integrering og utdanning som mål for den praktiske anvendelsen av kunnskapene utviklet innenfor dette prosjektet.

For det andre vil jeg nevne de mer litteraturvitenskapelige følgene av forskningsarbeid på identitetsforhandlinger i skjønnlitteraturen. På dette punktet vil jeg imidlertid benytte meg av anledningen til å nevne en fremragende ukrainsk-amerikansk sosiolingvist som har inspirert meg underveis i dette prosjektet - også til valget av skjønnlitteratur som empiri. Denne forskeren heter Aneta Pavlenko. Hennes imponerende forskningsarbeid favner problemstillinger fra flerspråklighet og språkutdanning til identitetkonstruksjon, følelser og maktrelasjoner forbundet med språk i flerspråklige kontekster. Disse temaene undersøker hun innen både det engelske og det russiske språket, noe som gjør forskningen hennes enda mer omfangsrik og betydningsfull. Det er imidlertid arbeidene hennes om identitet i flerspråklige sammenhenger som pirret nysgjerrigheten min og ble en avgjørende pådriver for mitt eget arbeid. I denne sammenhengen er det særlig to prosjekter Pavlenko fullførte sammen med Adrian Blackledge. Begge prosjektene heter «Negotiation of identities in multilingual contexts», det første av dem er en artikkelsamling som ble publisert som en spesialutgave av *International Journal of Bilingualism* i 2001². Tre år senere, i 2004, ble det utgitt en ny artikkelsamling som en selvstendig bok ved samme navn, men med en helt ny sammensetting av artikler³.

Prosjektene til Pavlenko og Blackledge har inspirert meg på to måter. Den første måten gjelder valget av den teoretiske tilnærmingen til identitetsforhandlinger, dvs. definisjonen av identitet satt inn i en teoretisk ramme som tar i betraktning aspekter av makt og ideologi. Jeg kommer nærmere innpå disse teoretiske premissene senere i oppgaven i et selvstendig teoretisk kapittel. Den andre måten som vedkommende prosjekter har inspirert mitt eget på, skriver seg egentlig direkte fra Aneta Pavlenko. Pavlenko publiserte en artikkel i hver av samlingene, og disse artiklene kan sies å være den mest betydningsfulle kilden til masteroppgaven min⁴. I begge artiklene undersøker Pavlenko autobiografiske romaner som

² Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge. "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue." *International Journal of Bilingualism* 5, no. 3 (2001).

³ Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge. *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. 1. utg, Bilingual Education and Bilingualism. (Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004).

⁴ Pavlenko, Aneta. "In the World of the Tradition I Was Unimagined": Negotiation of Identities in Cross-Cultural Autobiographies." *International Journal of Bilingualism* 5, no. 3 (2001): 317-44.; Pavlenko, Aneta. "The Making of an American": Negotiation of Identities at the Turn of the Twentieth Century." i *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, red. av Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge, 34 - 67. (Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004).

ble skrevet av tospråklige forfattere i USA på deres andrespråk, dvs. engelsk. I den første undersøkelsen studerer hun det som kunne bli kalt memoarer om assimilasjon, nemlig autobiografiske fortellinger til nyankomne immigranter til USA som tematiserer deres strevsomme vei mot å bli ekte amerikanere på begynnelsen av 1900-tallet. Den andre artikkelen er en analyse av det Pavlenko kaller tverrkulturelle (cross-cultural) biografier til amerikanske forfattere med ulik etnisk bakgrunn på slutten av det 20. århundret.

I begge artikler legger Pavlenko merke til at teksten blir et diskursivt rom der det er mulig å forhandle om identitetene, og hun påpeker at disse forhandlingene foregår i stor grad langs den språklige aksen. Mens forfatterne som beskriver sin assimilering inn i majoritetssamfunnet tidlig på 1900-tallet, ser mestringen av engelsk som hovedbetingelsen for å forhandle om retten til å bli regnet med som amerikanske, framhever forfatterne på slutten av det samme århundret sin språklige og kulturelle hybriditet for å få sin utgave av den amerikanske identiteten godkjent. I begge tilfeller blir individenes identitetsforhandling en reaksjon på tilgjengelige identitetsmuligheter i samfunnet, og dermed også et forsøk på å destabilisere visse ideologiske paradigmer i samfunnet som oppleves som illegitime og ekskluderende.

Betydningen Pavlenkos artikler har for min oppgave, ligger i hennes valg av empiri for undersøkelsen sin. Pavlenko velger autobiografiske tekster som sjangermessig nok ligger på grensen mellom det reelle og det fiktive, for Pavlenko er de imidlertid reelle i den forstand at hun analyserer de språklige bildene og metaforene som om de var forfatternes ekte utsagn. Autobiografien blir på denne måten et dramaturgisk innsnevret vitnesbyrd om forfatterens reelle erfaring med mekling mellom motstridende forestillinger om egen identitet som kommer fra majoritetssamfunnets identitetsparadigme og den språkideologiske konteksten, og som et slikt vitnesbyrd kan det dermed ha en reell virkning i samfunnet.

Selv om det finnes liten tvil om at litteraturen faktisk har potensialet til å forandre menneskers indre gjennom en leseopplevelse, og at den også besitter makt til å forandre stivnede paradigmer ved å opplyse, fascinere og formane, men også gjennom å provosere, forarge, dømme og fordømme, finnes det i litteraturvitenskapelige kretser ikke alltid en enighet om hvordan dette gjøres, og hvordan og hvorvidt slikt potensial i det hele tatt burde undersøkes. Denne oppgaven kan i så henseende bidra til å undersøke mekanismene som gjør litteraturen i stand til å disponere denne makten.

1.3 Stoff

I dette underkapitlet vil jeg presentere de to bøkene som jeg har valgt for min analyse av de fiktive personenes identitetsforhandlinger ved å gi et kort handlingsreferat. Etter at dette er gjort, vil jeg begrunne dette valget og peke på en artikkel som har inspirert meg i dette valget.

1.3.1 *Montecore. En unik tiger.*

Den første av romanene jeg vil analysere i denne oppgaven heter *Montecore. En unik tiger*.⁵ (heretter bare *Montecore*). Den ble utgitt i 2006 som Jonas Hassen Khemiris andre roman. Sjangermessig er denne boken en fiktiv biografi samtidig som den er en fiktiv selvbiografi, noe som gjør denne boken både interessant og vanskelig å plassere i forhold til fiksjon og virkelighet.

Romanen handler om en forfatters prosjekt som består av å skrive sin tapte fars biografi. En av de første vanskelighetene man møter når man skal snakke om romanen, er at forfatteren i romanen heter det samme som romanens forfatter, Jonas Hassen Khemiri, og av ulike antydninger og henvisninger i romanen kan det sies at den reelle og den fiktive Jonas Hassen Khemiri er til forveksling like. Det er imidlertid viktig at disse to personene ikke blandes sammen. Derfor blir den reelle forfatteren omtalt som Khemiri, mens den selvbiografiske romanpersonen vil omtales som Jonas i denne oppgaven. Jonas, en nyetablert svensk forfatter, blir kontaktet av sin fars gamle bestevenn Kadir, som snarere overtaler enn inspirerer ham til å skrive en biografi om Jonas' angivelig verdensberømte far Abbas.

Historien til Abbas er, kort oppsummert, en fortelling om en tunisisk gutts oppvekst på et barnehjem og hans vei til å bli en verdenskjent fotograf. Denne veiens viktigste vendepunkt inntreffer under en sommernatt en gang på 1970-tallet når Abbas, for tiden en rundbrenner av en ung mann, møter en svensk turist, Pernilla Bergmann. Møtet blir til en kjærlighetshistorie som resulterer i at Abbas forlater Tunisia og gifter seg med Pernilla i Sverige. Abbas' møte med Sverige er tyngdepunktet i romanen. Abbas innser nokså fort at det ikke finnes noen rimelige jobbmuligheter for ham verken innenfor fotokunst eller andre områder. Denne innsikten får han oppleve ofte og på en vond og nedverdiggende måte. Når Abbas får barn, først Jonas og litt senere tvillinger, blir nødvendigheten av å sikre familien økonomisk enda mer påtrengende, og Abbas blir nødt til å revurdere forestillingene sine om yrkeskarriere som kunstfotograf, om livet som uavhengig kunstner og, ikke minst, om å klare seg i Sverige med en nokså kosmopolitisk språkblending. I en atmosfære av økende rasisme og

⁵ Khemiri, Jonas Hassen. *Montecore. En unik tiger*. (Stockholm: Norstedt, 2006).

fremmedfiendtlighet i 1980-tallets Sverige, setter Abbas i gang en ny strategi som består i å tilpasse seg majoritetssamfunnet mest mulig. Abbas klarer til slutt å åpne et fotoatelier og etablere seg som kjæledyrfotograf. Dette går på bekostning av familielivet, og innebærer også at Abbas, i tillegg til et språkbytte, griper til et navnebytte. Den tilnærmet perfekte mestringen av det svenske språket, eller det falske svenske navnet, bringer imidlertid ikke den anerkjennelsen hos svenskene som Abbas hadde håpet på. Han får drive et atelier, men blir ikke helt og holdent godtatt som likeverdig. Det endelige beviset på at majoritetssamfunnets mistenksomhet overfor Abbas ikke har forsvunnet, kommer når atelieret hans blir påmalt rasistiske ord og satt i brann. Etter denne hendelsen går Abbas i oppløsning, han blir letargisk, og til slutt, etter å ha gjort det han ser som et siste forsøk på å redde sønnen sin fra «utanförskap» ved å anmelde vennene hans til politiet for vandalisme, bryter familien fullstendig sammen, og Abbas forsvinner ut av landet.

Under fortellingens gang blir Jonas stadig viktigere, både som forteller og som skikkelse. Når Jonas blir gammel nok, begynner den fiendtlige atmosfæren å angå også ham. Farens tilpasning til majoritetssamfunnet opplever han som svik av felles identitet og verdier. Selv bestemmer han seg for en motsatt strategi, som betyr å trosse majoritetssamfunnet ved hjelp av sabotasje. Dette skjer på flere nivåer, men den mest fremtredende måten å undertrykke svenskheten på, ligger hos Jonas og vennene hans når de velger å snakke gebrokkent.

Jonas' rolle forandrer seg i løpet av fortellingen. Fra forteller blir han til en aktiv deltaker i fortellingen, og ut fra denne rollen også en som skaper en egen versjon av det som fortelles. Dermed går den innledende samstemmigheten mellom Kadir og Jonas i oppløsning ved slutten av romanen og ender som en disharmoni av kontradiktoriske stemmer. Sånn sett blir det biografiske prosjektet til noe mer enn kun en rekonstruksjon av Abbas' liv. Biografien blir til et diskursivt rom der faren og sønnen får mulighet til å snakke sammen om det som har skjedd mellom dem, og rekonstruere forholdet sitt.

En sådan tolkning forutsetter at Kadir forstås som Abbas' grep for å nærme seg sønnen sin igjen. Det er en del grunner til å tro at Kadir kun er forestilt, den sterkeste av disse finnes i romanens epilog, der det kommer indirekte til syne at Kadir sannsynligvis hadde vært død i flere år og dermed umulig kunne ha skrevet brev til Jonas.

1.3.2 *Mannen som dog som en lax*

Den andre romanen som jeg vil analysere ut fra perspektivet om

identitetsforhandlinger er Mikael Niemis *Mannen som dog som en lax*⁶ (heretter forkortes til *Mannen*) fra 2006. *Mannen* er en kriminalroman som utspiller seg i Sveriges nordlige trakter, i den særegne Tornedalen. En gammel gubbe, Martin Udde, blir funnet drept og skamfert i sin seng. Den spektakulære dødsårsaken fører til at en gruppe etterforskere fra hovedstaden sendes ut til åstedet, som også blir et åsted for et kulturmøte.

Etterforskningen ledes av en ung kvinnelig etterforsker, Therese Fossnes, som er kriminalfortellingens hovedperson, og fortellingen kretser i stor grad rundt oppdraget hennes. Den først nokså klare saken kompliseres, og Therese er nødt til å bli lenger i den avsidesliggende Tornedalen. Dette er en frustrerende erfaring for bymennesket Therese, men det ufrivillige oppholdet gir henne også en sjanse til å bli kjent med tornedalingene. Imidlertid benytter hun seg av denne sjansen på en ganske typisk måte – hun klarer ikke å la være å se tornedalingene gjennom hovedstadens stereotyper, og hennes granskning blir derfor først full av forakt og avsky. Til tross for det skeptiske blikket og den negative vurderingen av mannfolkene i Tornedalen, får hun et intimt forhold til den opprinnelige hovedmistenkte, Esaias Vanhakoski. Etter innledende kritikk av mennene i Tornedalen blir Esaias til en legemliggjøring av hennes forestillinger om «den ekte mannen», noe som hun ikke får oppfylt i Stockholm. Med Esaias Vanhakoski sprenses det også hull i det ideologiserte bildet av det flerspråklige utkant-Sverige, og Therese klarer til slutt å se Tornedalen fra et annet perspektiv.

Etterforskningen viser etterhvert at Martin Udde, mens han levde, begikk en rekke overgrep og misbrukte sin stilling som lærer og toller. Dessuten viser det seg senere at han var innblandet i et internasjonalt nettverk av pedofile. Alt dette øker naturligvis antallet mulige mordere, og saken ser vanskelig ut. I mellomtiden pågripes et par ransmenn i en annen sak, og mye tyder på at disse har spesialisert seg på ran av eldre i nordre Sverige. Den offisielle løsningen av Udde-saken uteblir. I romanen sies det ikke noe om at paret blir dømt for drapet på Martin Udde fordi historien spores over til Esaias' private etterforskning av hva som egentlig har hendt. Esaias finner til slutt ut at drapet virkelig henger sammen med ett av tilfellene av Uddes tjenesteovergrep. Sammen med denne innsikten oppdager Esaias at Uddes morder er moren til hans elskede, Therese Fossnes. Det betyr at Therese opprinnelig kommer fra Pajala, og til og med er i nær slekt med Esaias' familie. Therese flytter i mellomtiden til Pajala og får jobb på den lokale politiavdelingen uten at hun aner noe som helst om sin opprinnelse eller sin mors gjerning.

⁶ Niemi, Mikael. *Mannen som dog som en lax*. (Stockholm: Norstedt, 2006).

1.3.3 Begrunnelse for valget av stoffet

Ut fra min problemformulering, der jeg vil fokusere på hvordan litterære skikkelser forhandler identitetene sine i den flerspråklige konteksten av det moderne Sverige, har jeg valgt disse to romanene fordi de faller inn under det Grøndahl kaller for den interkulturelle litteraturen, dvs. litteratur som «behandlar möten och interaktionen mellan olika språk och »kulturer»⁷. Videre var hensikten med dette valget at både den såkalte «minoritetslitteraturen» og «innvandrerslitteraturen» blir representert. Dette er særlig viktig siden etableringen av disse typene litteratur på det svenske markedet har skjedd under forskjellige betingelser og med forskjellig tempo, noe som skyldes at majoritetssamfunnet hadde ulik innstilling til nasjonale minoriteter og innvandrere på en rekke felter. Dette gjelder for eksempel synet på morsmålsundervisningen⁸. Jeg skal gå nærmere inn på innholdet til begrepet innvandrers- og minoritetslitteratur, og diskutere den problematiske terminologien rundt dette begrepet senere i oppgaven.

Å velge nettopp Jonas Hassen Khemiri og Mikael Niemi blant alle innvandrers- og minoritetsforfatterne var ikke så vanskelig som det kan se ut ved første øyekast. Begge forfattere er blant de mest kjente svenske samtidsforfattere, både hjemme og i utlandet, og dessuten har deres verk både blitt belønnet, filmatisert og oversatt til flere språk. De kan dermed påvirke et bredt publikum gjennom sine litterære verk.

Valget mitt ble også inspirert av Satu Grøndahl som er en av de mest betydningsfulle forskere på minoritets- og innvandrerslitteratur i svensk såvel som nordisk sammenheng. I sin artikkel «Att bryta på svenska utan att vara svensk» fra 2008 undersøker Grøndahl hvordan identitetene til minoritets- og innvandrerskikkelser skildres i Khemiris *Montecore* og Niemis *Populärmusik från Vittula*⁹ (2000). Hun gjør oppmerksom på at identitetene alltid står i forhold til gjeldende ideologiske forestillinger. Så lenge identiteter konstrueres hovedsakelig rundt språk, som er tilfellet i vedkommende romaner, blir forestillingene om språk og verdier den avgjørende konteksten, hvor skikkelsene tvinges til å finne en strategi som reaksjon mot det ytre presset fra majoritetssamfunnet som forsøker å forme deres identitet slik at den passer inn i på forhånd bestemte dikotomier. Iverksettelse av slike strategier ansees som en refleksiv

⁷ Grøndahl, Satu. "Att bryta på svenska utan att vara svensk": Språket och den interkulturella litteraturen." i *Revitalisera mera! En artikkelsamling om den språkliga mångfalden i Norden tillägnad Leena Huss.*, red. av Satu Grøndahl, Ulla Börestam, Borlárka Straszer, 56 - 69. (Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2008), 57.

⁸ Grøndahl, Satu. "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige. Från förutsättningar til framtidsutsikter." i *Litteraturens gränsland*, red. av Satu Grøndahl, 35 - 70. (Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002), 47.; Grøndahl, Satu. "Identity Politics and Construction of "Minor" Literatures: Multicultural Swedish Literature at the Turn of the Millennium." *Multietnica* 30 (2007): 21 - 29, 23.

⁹ Niemi, Mikael. *Populärmusik från Vittula*. (Stockholm: Norstedts, 2000).

handling som tjener til å skape koherens og kontinuitet i personenes egen livsfortelling (Giddens 1991). Gröndahl understreker det emansipatoriske trekket ved hovedpersonenes handlinger i begge romaner, men påstår samtidig at anvendelsen av strategiene følger forskjellig logikk i hver roman. I *Montecore* uttrykker språklige strategier et individuelt valg, mens i *Populärmusik från Vittula* har strategiene utviklet seg som en nødvendig del av omgangen mellom mennesker i Tornedalen som er preget av språklig assimilasjon. Jeg skal undersøke om denne påstanden gjelder også for *Mannen*.

Artikkelen «Att bryta på svenska utan att vara svensk» har trukket oppmerksomheten min til Khemiri og Niemi, men jeg har bestemt meg for å velge *Mannen* i stedet for *Populärmusik från Vittula*. Valget skyldes ganske enkelt at romanene er veldig interessante ut fra perspektivet av denne oppgaven. Det gjelder særlig fordi hovedpersonenes forhold til egen identitet og språk står sentralt i romanene, men også i det henseende at romanene relaterer ulike identitetsstrategier overfor majoritetssamfunnet til de forskjellige generasjonene. Dermed er det ikke bare mulig å fokusere på hvordan identitetene forhandles, men også på hvordan betingelsene for eventuelle forhandlinger endrer seg. Dessuten ble både *Montecore* og *Mannen* utgitt samme år, og det gjør sammenligningen enda mer interessant siden denne samtidigheten understrekes verkens uavhengighet, dvs. det finnes lite rom for tolkning av at den ene romanen kan leses som reaksjon på den andre.

Jeg synes imidlertid at en grundig studie av identitetsforhandlinger i Niemis og Khemiris forfatterskap utover verkene som blir presentert her, hadde vært enda mer klargjørende, dessverre tillater ikke omfanget av denne oppgaven dette.

1.4 Teori

Dette avsnittet er ikke ment som en fullstendig oversikt over teorien som denne oppgaven er basert på. En slik oversikt finnes i det selvstendige teoretiske kapitlet. Her vil jeg bare kort oppsummere hovedpoengene i teoriene jeg kommer til å benytte meg av.

Teorien jeg har valgt å bruke i denne oppgaven stammer fra Pavlenko og Blackledge¹⁰ som har skapt et rammeverk som egner seg for undersøkelse av identitetsforhandlinger. Dette rammeverket er grunnet i det konstruktivistiske synet på begrepet identitet. Dersom et individ skulle føle behov for en forhandling av identiteten sin, foregår ikke denne konstruksjonen monologisk, men alltid dialogisk, dvs. i diskurs. Identiteter blir til gjennom

¹⁰ Pavlenko og Blackledge, "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue.", (2001).; Pavlenko og Blackledge, *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts.*, 2004.

prosesser av posisjonering¹¹, som fungerer i to retninger. Den første typen posisjonering er den innadvente, refleksive posisjoneringen, der individet konstruerer en forestilling om seg selv. Den andre typen er følgelig den utadvente, interaktive posisjoneringen, der individet konstruerer og sender en forestilling om den andre eller mottar den andres forestilling om seg selv. Den diskursive karakteren av hvert tilfelle av identitetskonstruksjon ved hjelp av posisjonering utvider den enkle ligningen av forestilling og motforestilling med en dimensjon av makt som har opphav utenfor diskursen. Denne dimensjonen avdekkes i verket til den franske sosiologen Bourdieu som viser hvordan ulike former for kapital transformeres til en slags symbolsk kapital¹². Med besittelse av symbolsk kapital følger også retten til å definere. Følgelig vil et samfunn som er samlet rundt et maktsentrum, til enhver tid ha definisjoner på hvem som kan regnes med i samfunnet og hvem som er utenfor. Legitimiteten til slike definisjoner, og dermed retten til inkludering eller ekskludering, sikres av maktutøvelse. Ifølge Bourdieu¹³ trenger ikke denne maktutøvelsen være synlig eller følbart i fysisk forstand – individene underkastet et maktsentrum kan erkjenne maktsenterets illegitime maktutøvelse som tilsløres av ideologiske forestillinger. Bourdieu kaller dette for å miserkjenne den symbolske makten. De som miserkjenner ideologiske definisjoner, utsettes for symbolsk vold, noe som har negative konsekvenser for individene på det symbolske planet som igjen er tett forbundet med alle andre aspekter av menneskelig omgang.

Forhandling av identiteter oppstår av spenningen mellom den refleksive og den interaktive posisjoneringen, og måten den forhandles på svarer til Bourdieus begrep om det symbolske markedet. I et flerspråklig miljø vil den ene språkvarianten være en offisiell variant, mens andre blir uoffisielle. Alle varianter blir imidlertid tilskrevet noen ekstralingvistiske verdier, det vil si at det etableres et hierarkisk forhold mellom variantene. Mens brukere av den offisielle varianten får innenfor den ideologiske diskursen tilskrevet verdier som f.eks. «ekte» eller «dannede», kan brukere av de andre variantene bli stemplet som «uekte», «fremmede» eller «grove», og graden av mestring av den bestemte, offisielle språkvarianten bestemmer individets verdi på markedet. Språk blir på denne måten en symbolsk vare, og forhandling av identiteten knyttet til en mindre verdifull språklig variant vil dermed foregå ut fra dette premisset.

Maktkonteksten har en avgjørende betydning for enhver undersøkelse av

¹¹ Bronwyn Davies and Rom Harré, "Positioning: The Discursive Production of Selves," *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20, no. 1 (1990).

¹² Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* edited by J. Richardson, 241-58. (New York: Greenwood, 1986).

¹³ Bourdieu, Pierre, og John B. Thompson. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, (Mass.: Harvard University Press, 1991).

identitetsforhandlinger. Dersom identitetene er tett forbundet med språk, er det nødvendig at det i undersøkelsen tas i betraktning språkideologiske doktriner som gjelder for et gitt samfunn. I denne oppgaven gir jeg en kort oversikt over utviklingen av språklige ideologier i Sverige i forhold til både innvandrere og nasjonale minoriteter i et eget underkapittel i analysedelen.

1.5 Metode

For å finne ut om hvordan de marginale og i utgangspunktet ikke-legitime identitetene forhandles i de nevnte skjønnlitterære verkene, vil jeg nærlese teksten for å finne de stedene der den refleksive og den interaktive prosessen av posisjonering kolliderer hos individene. Siden språk i begge romaner er den viktigste identitetsdannende aksene, vil jeg fokusere på hvordan disse kollisjonene i posisjoneringen skildres ved hjelp av språk og i forhold til språk.

På dette punktet er det også viktig å understreke at min lesning av verkene i en viss utstrekning er identitetspolitisk. Dette begrepet henter jeg fra Magnus Nilssons bok *Den föreställda mångkulturen: Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*¹⁴. Nilsson går ut fra Amanda Andersons definisjon av «the politics of identity»¹⁵. Identitetspolitikk er en tankemodell hvis målsetting ligger i at de forskjellige formene for kultur og identitet innenfor et flerkulturelt samfunn må støttes, godkjennes og likestilles.

Jeg leser romanene identitetspolitisk utelukkende i forhold til de litterære skikkelsene som skildres i romanen slik at de fremstår som representanter for forskjellige kulturer. Når skikkelsene som tilhører en minoritetskultur i Sverige møter skikkelsene som tilhører majoritetssamfunnet, betrakter jeg dette møtet også som et møte av forskjellige kulturelle bakgrunner og ideologiske forestillinger som er innprentet i individene gjennom langvarig kulturell opplæring. Det betyr at min identitetspolitiske lesning ikke affiserer forfatterne – jeg reserverer meg for det første mot å lese Niemi og Khemiri gjennom et etnisk filter, og for det andre mot å betrakte begge romanene som et uttrykk for forfatternes identitet. Jeg vil snarere forholde meg til de angjeldende romanene som om de var et rom der identitetene kan konstrueres gjennom forhandling.

Det etniske filteret, slik som det beskrives i Nilssons bok, er en tilbøyelighet til å tolke litteraturen skrevet av visse forfattere kun ut fra etniske forutsetninger. Forfatterne som leses ut fra et slikt ståsted, er de såkalte «innvandrere- og minoritetsforfattere». Denne gruppen forfattere inneholder individer med en bestemt etnisk opprinnelse. Det innbefatter ikke alle

¹⁴ Nilsson, Magnus. *Den föreställda mångkulturen: Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. (Hedemora: Gidlunds Förlag), 2010.

¹⁵ Amanda Anderson sitert i Nilsson, *Den föreställda mångkulturen*, 24.

forfattere med en ikke-svensk bakgrunn. «Dessa författare har det gemensamt att deras etniciteter kan uppfattas som exotiska i förhållande till en svensk norm»¹⁶ skriver Nilsson. Jan Guillou eller Sigrid Combüchen omtales dermed ikke som innvandrersforfattere i den allmenne litterære diskursen i Sverige, mens Theodor Kallifatides, Johannes Anyuru eller Jonas Hassen Khemiri blir posisjonert på denne måten uavhengig av fødestedet deres.

Dette fører til at begrepet innvandrerslitteratur er bredt og uklart når man samler de antatte innvandrersforfatterne i en tilsynelatende homogen gruppe. Gjennom identitetspolitisk lesning oppstår det følgelig en kløft mellom forfatternes reelle og forestilte biografier. Forfatternes antatte eksotiske opprinnelse i «innvandrermiljøer» gir dem ifølge Behschnitt og Mohnike automatisk en forestilt troverdighet. De forklarer dette med at en forfatter med et eksotisk klingende navn som tilsier at han eller hun stammer fra et visst eksotisk miljø, forteller «innifrån» dette miljøet, og tematiserer visse erfaringer som skal være typiske for miljøet – for eksempel opplevelse av en dobbel eller splittet identitet. Videre blir forfatterens mer eller mindre bevisste valg av formelle grep, som for eksempel bruk av en viss språkvariant, oppfattet som noe autentisk og typisk for det omtalte miljøet.¹⁷

Nilsson advarer, ved hjelp av andre forskere på problematikk av flerkulturelle samfunn og litteraturer (Trotzig, Benhabib, Amodeo, Behschnitt og Mohnike), i sin bok mot å tolke verk av forfatterne som stemples som «innvandrersforfattere» utelukkende gjennom det etniske filtret, siden slik tolkning er reduserende og rasistisk. Jeg forstår forfatteren som en katalysator av erfaringer som nødvendigvis ikke trenger å være hans eller hennes egne. En forfatter med innvandrerbakgrunn vil potensielt ha mer eller mindre omfattende kjennskap til et bestemt innvandrermiljø, dets skikkelser og narrativer, som han eller hun kan velge å destillere i en eller annen form for et litterært uttrykk. Men det betyr ikke at denne forfatterens litterære uttrykk alltid og nødvendigvis vil være et uttrykk for en migranterfaring. Fra dette følger for det første at det litterære verket, selv om det kan minne om forfatterens biografi, ikke trenger å være en avspeiling av forfatterens personlige erfaring. For det andre gir tilhørighet til en etnisk, nasjonal, religiøs eller annen gruppe ingen eksklusiv lisens på fortellingen og sikrer ikke forfatteren automatisk troverdighet, uansett hvor autentisk den antatte koblingen mellom forfatterens biografi og verket fremstår.

Min identitetspolitiske lesning av *Mannen som dog som en laks* og *Montecore: En unik tiger* er dermed motivert først og fremst av forfatternes valg av temaet som etter min

¹⁶ Nilsson, *Den föreställda mångkulturen*, 15

¹⁷ Behschnitt og Mohnike sitert i *ibid.*, 27

mening er søken etter legitimering av en marginalisert identitet, og ikke av forfatterens faktiske opprinnelse eller bakgrunn. Jeg betrakter heller ikke disse verkene som et uttrykk for en samlende og homogen gruppeidentitet som i tillegg deles av forfatteren, men som diskursive rom der identitetsalternativer kan konstrueres og forhandles om.

1.6 Minoritets- og innvandrrelitteratur i Sverige, de perifere litteraturene

Jeg er av den oppfatning at innledningen til en oppgave om litterære verk som i den allmenne diskursen om litteratur regnes med til henholdsvis minoritets- og innvandrrelitteratur, umulig kan være komplett uten at disse begrepene diskuteres og problematiseres.

Oppmerksomheten rundt at det finnes en litterær produksjon som hører til språklige, etniske eller nasjonale minoriteter i Sverige ble vekket på 1970-tallet. Gröndahl¹⁸ ser dette i sammenheng med den kulturelle, politiske og sosiale utviklingen på både det globale og det lokale nivå. Vestlige samfunn opplevde på midten av 1960-tallet en massiv oppvåkning av etnisk bevissthet og fokus på likestilling som resulterte i menneskerettighetsbevegelser som søkte revurdering og omforming av gjeldende kulturelle paradigmer. På det lokale nivå var det samfunnsmessige endringer i forbindelse med et stigende antall innvandrere som gjorde at det svenske samfunnets heterogenitet ikke lenger kunne oversees, og det var da det oppsto behov for majoritetsbefolkningen så vel som minoriteter til å definere seg selv ved hjelp av kategorien etnisitet.¹⁹ Vektlegging av språk som en viktig markør i denne prosessen førte til innføring av «hemspråksundervisningen», som igjen skapte behov for litteratur og lærebøker skrevet på disse morsmålene²⁰.

1.6.1 De godt etablerte, men uklare begrepene

Før jeg diskuterer innholdet i selve begrepene «innvandrrelitteratur» og «minoritetslitteratur», vil jeg, liksom Lars Wendelius²¹, støtte meg til Bourdieus begrep om det litterære feltet. I Bourdieus syn utgjør de ulike prosessene, mekanismene og instansene som er knyttet til at en forfatters bok blir utgitt og distribuert til leseren som vil ha lyst til å lese den, et felt. Feltet skal ikke forstås materielt, men heller som et nettverk av forhold mellom de ulike aktørene. Det litterære feltet utgjør dermed en struktur som er hierarkisk

¹⁸ Gröndahl, "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige".

¹⁹ Wande, Erling. "Etnisitet och identitet: Några reflektioner med utgångspunkt i språksituationen i Tornedalen." i *Rätten till eget Språk. Oikeus omaan kieleen.*, red. av Leena Huss og Anna-Riitta Lindgren, 99 - 116. (Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet, 2005), 100.

²⁰ Gröndahl, "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige.", 47-48.

²¹ Wendelius, Lars. *Den dubbla identiteten: Immigrant- och minoritetslitteratur på svenska 1970-2000*, Uppsala Multiethnic Papers. (Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002), 15.

strukturert, og som alle andre felt tjener også dette som et abstrakt rom der aktørene, som for eksempel forleggere, forfattere eller litteraturvitere og -kritikere, kan konkurrere om ulike typer kapital.

Jeg vil imidlertid bruke denne opptakten til å illustrere et annet poeng enn kun å reservere meg mot «en systematisk tillämpling av [Bordieus] teorier».²² Det litterære feltet henger tett sammen med et samfunns maktfelt. Dette maktfeltet, eller for eksempel «staten», vil støtte produksjonen av kulturelle uttrykk, og blant statens elite vil det være eksperter med makt til å forme kunnskap om litterære uttrykk. Kunnskap om disse uttrykk og deres opphav blir produsert og reproduert gjennom utdanningssystemet, kulturelle institusjoner og media.²³ På det offisielle litterære markedet vil det, til enhver tid, finnes et sett premisser for kvalitetsvurdering av litterære verk og dermed også av forfattere. Visse verk kan bli kanonisert og visse forfattere belønnet, andre kan bli neglisjert eller direkte forbudt, mens noen kanskje ikke engang vil bli utgitt. Inndeling av en litterær produksjon i visse underkategorier underlagt et mer eller mindre åpenbart hierarki, styres også av ideologiske forestillinger som kan miserkjennes. Slik vil det ved siden av den allmenne betegnelsen «litteratur» dukke opp andre, mer spesifikke begreper som «innvandrerlitteratur», «minoritetslitteratur», «kvinnelitteratur», eller «kiosklitteratur» for den saks skyld.

Disse tankene er ikke originale, det har foregått en god del debatter rundt slike begrepers innhold og legitimitet som jeg ikke har mulighet til å gå nærmere inn på. Poenget er imidlertid å synliggjøre koblingen mellom det gjeldende begrepsapparatet og majoritetssamfunnets ideologi som gjør visse forfatterskap til sære og «unormale».

Begrepene «innvandrerlitteratur» og «minoritetslitteratur», som ble tatt i bruk for å beskrive det nye mangfoldet i svensk litteratur, favner veldig bredt – de innebærer ikke bare litteraturen skrevet på minoritets- og innvandrerspråk, men også litteratur skrevet på svensk av forfattere med minoritets- eller innvandrerbakgrunn. Utgivelse av minoritets- og innvandrerlitteratur skrevet på vedkommendes morsmål har vært støttet økonomisk av Sveriges kulturråd siden slutten av 1970-tallet. Senere har også oversettelser av litteratur fra svensk til innvandrer- og minoritetspråk vært støttet²⁴. Denne produksjonen er rettet mot det minoritets- og innvandrerspråklige publikum i Sverige, og i tilfellet innvandrerforfattere også mot lesere i vedkommendes opprinnelsesland. Derfor er, ifølge Gröndahl, dette området av

²² Ibid.

²³ Bourdieu, Pierre, and John B. Thompson. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, (Mass.: Harvard University Press, 1991), 45.

²⁴ Se Gröndahl, "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige.", 49.

litteraturproduksjonen i Sverige svært ukjent for både majoritetslesere og forskningen og regnes vanligvis heller ikke som svensk litteratur. I motsetning til det regnes minoritets- og innvandrerslitteratur skrevet på svensk som en del av svensk litteratur, og er som sådan også blitt representert i nyere oversikter og oppslagsverk. En nærmere spesifisering av det uklare samlebegrepet «innvandrers- og minoritetslitteratur» er dermed mer enn nødvendig, siden de forskjellige språklig-orienterte verkene på det litterære markedet nødvendigvis vil ha forskjellige betingelser, status, publikum, virkning og så videre.

Uklar er også avgrensning av selve begrepene. Gröndahl påpeker dette problemet med hensyn til jøder og finner, som nå betraktes som nasjonale minoriteter, men det er ikke lenge siden disse var innvandrere.²⁵

Hvilket innhold skjuler begrepene dersom vi fokuserer kun på litteratur skrevet på majoritetsspråket? For Wendelius er tematikk og forfatterens opphav de fremste definerende trekk. Temaene som gjør litteratur til innvandrerslitteratur må først og fremst være knyttet til eksilerfaring – det kan for eksempel være rotløshet, hjemlengsel eller opplevelse av splittet identitet. Ingeborg Kongslien definerer begrepet på en lignende måte i en norsk kontekst: «Skjønnlitteratur skrevet av menneske som har innvandret til Norge, eventuelt av representanter for andregenerasjon der den tokulturelle situasjonen er markert.»²⁶

Ifølge denne logikken kan teoretisk sett en etnisk svensk forfatter skrive en roman om sitt opphold i Marokko og uttrykke sin lengsel etter dette nordafrikanske landet uten at dette blir ansett som innvandrerslitteratur. Men, hvis det viser seg at denne forfatterens foreldre opprinnelig kommer fra Marokko, og forfatteren er dermed teknisk sett en andregenerasjonsinnvandrerslitteratur, vil romanen klassifiseres som innvandrerslitteratur fordi lengselen etter Marokko vil relateres til familiens geografiske opphav. Dette er et ekstremt eksempel, men det viser at begrepet er uklart. Wendelius påpeker dessuten en viktig detalj med hensyn til forståelsen av definisjonen av begrepet innvandrerslitteratur. Han regner ikke med i definisjonen de nordiske eller vestlige forfatterne som er bosatt i Sverige og skriver. Grunnen til det er at

de inte i någon stor utsträckning tematiserar frågor som rör exil, immigrant- eller minoritetsstatus. Och detta torde i sin tur bero på att de ofta har andra erfarenheter än kollegor från östra Europa och utomeuropeiska områden.²⁷

²⁵ Ibid., 35.

²⁶ Ingeborg Kongslien, "Dei nye stemmene i norsk samtidslitteratur. Innvandrerslitteratur i Norge," in *Norsk Litterær Årbok 2002* (Oslo: Det Norske Forlaget, 2002), s. 174.

²⁷ Wendelius, *Den dubbla identiteten*, 14.

Det Wendelius antyder, er at det finnes et ideologisk skille som bestemmer hvem som kan regnes med i «nasjonen», «folket» eller «kulturen». Ut fra sitatet er det tydelig at det finnes to typer innvandrere. Den første typen er «de usynlige» som man ikke skiller fra «folk flest». Disse har en status som skriver seg fra statusen deres respektive opprinnelsesland innehar i verdenssammenheng, og disse innvandrere har dermed ikke vonde erfaringer fra møtet med majoritetssamfunnet. Den andre typen er «de fremmede» som skiller seg optisk fra befolkningen, og hvis opprinnelsesland ikke har noe særlig status. Disse har dermed opplevelser som klassifiserer deres eventuelle kulturelle uttrykk som annenrangs.

Begrepene innvandrerlitteratur og minoritetslitteratur virker stigmatiserende og ekskluderende, og svært mange forfattere i Sverige omtalt som innvandrerforfattere, inklusiv Jonas Hassen Khemiri, avviser denne betegnelsen som problematisk. Dette gjelder ifølge Gröndahl like mye de såkalte minoritetsforfatterne som ofte er motvillige til å bli presentert som «etniske forfattere»²⁸. La meg dessuten minne om Arnstbergs analyse av den negative ladningen gruppebetegnelsen «innvandrere» har blant innvandrere selv – dette begrepet betegner mislykkede individer som ikke klarer å skape et selvstendig liv i gjestesamfunnet²⁹.

Sett fra et annet perspektiv, er koblingen mellom litterære uttrykk og bestemte folkegrupper vesentlig. I forskningen legges det ofte vekt på innvandrer- og minoritetslitteraturens evne til å underbygge de enkelte gruppenes identitet, eller opparbeide de marginale gruppenes selvtillit gjennom å utvikle kulturell kapital som anerkjennes av majoriteten. Å skrive på majoritetsspråket betyr for en minoritetsforfatter å kunne hevde seg selv og sine interesser på majoritetens bane. Men dette gjelder ikke automatisk, og det er viktig å huske at også her går det en ikke så synlig grense. Det glemmes ofte at bøker som faller innunder kategorien minoritets- og innvandrerlitteratur først og fremst er verk av høy litterær og estetisk kvalitet, og at forfatterne som automatisk pålegges forventninger om å være sine gruppers talerør, har kunstneriske ambisjoner som er det primære målet for deres skriving. Den eventuelle identitetsbyggende hensikten vil kun være et sideprodukt av deres vellykkede kunstneriske prosjekter.

For å få bedre tak på litterære uttrykk knyttet til utviklingen mot flerspråklighet og flerkulturalitet, har det også dukket opp alternative begreper, jeg vil påstå er mer presise. Disse begrepene er «migrantlitteratur», «interkulturell» og «translingval» litteratur. Fordelen med begreper migrant- og interkulturell litteratur er at de ikke blander inn forfatterens person

²⁸ Gröndahl, "Identity Politics and Construction of "Minor" Literatures", 27.

²⁹ Arnstberg, Karl-Olov. *Sverige och invandringen*. 1. utg. (Lund: Studentlitteratur, 2008), 27.

og opphav, men heller fokuserer på det tematiske nivået. Dette gjør for det første at «innvandrere» og «minoriteter» kan, ved å skrive om temaer som kulturmøte eller integrasjon, velge om de vil bli plassert i en særstilling og vurdert i henhold til det. For det andre kan også «majoritetsforfattere» bidra til diskursen om kulturmøtet. Begrepet translingval litteratur forutsetter at forfatteren har en bakgrunn som er fremmed for majoritetssamfunnet fordi målgruppen for forskning på denne typen litteratur er nettopp forfattere som skriver på sitt andrespråk. Dette er ikke noe nytt, men et fenomen som allerede er kjent siden antikken. Kongslien sammen med Kellman påpeker at det fascinerende med translingvale forfattere er deres ytterste følsomhet overfor språket de skriver på. Det språket som i utgangspunktet var fremmed for dem, og som de måtte lære seg å kjenne, kan de translingvale forfatterne ikke ta for gitt. Kellman ser dette i sammenheng med formalistene og deres krav om fremmedgjøring som skal være essensen i skjønnlitteratur, hvis oppgave er å fornye og forfriske sansene som slites av hverdagslig og automatisk bruk av språk. Kellman sier: «*By using language that will not allow us to take anything for granted, the translingual author is fulfilling those conditions that the formalists established for aesthetic experience*»³⁰ Samtidig er dette begrepet mer spesifikt enn minoritets- og innvandrerlitteratur. Fordelen med translingval litteratur er på den ene siden at den ikke spør hvor forfatteren kommer fra så lenge han eller hun ikke skriver på sitt morsmål. På den andre siden er dette begrepets fordel at det ikke skaper villedende og diskriminerende kategoriseringer. Dette skyldes at begrepet ikke lar seg anvende på forfattere med en annerledes etnisk opprinnelse, født og oppvokst i majoritetssamfunnet, og som har majoritetsspråket som sitt morsmål.

1.6.2 Periferalitet

Begrepene innvandrer- og minoritetslitteratur har et godt feste innenfor det litterære feltet og den litterære diskursen, det er brukt av både eksperter og lekmenn. Disse begreper tilskrives en symbolsk verdi innenfor hierarkiet som feltet struktureres av. Disse begrepene verdi på det litterære markedet er relativt lav og henger sammen med posisjonen innvandrere og minoriteter har i det sosiale hierarkiet. Lars Wendelius presenterer i sin bok faktiske bevis på at de såkalte innvandrer- og minoritetslitteraturene har en marginal stilling på den svenske litterære scenen³¹.

Wendelius observerer minoritets- og innvandrerlitteraturens marginalisering med to

³⁰ Kellman (2000) sitert i Kongslien, Ingeborg. "Translingval fantasi: Nordiske forfattarar som skriv på andrespråket." *Nordand: Nordisk tidsskrift for andrespråkforskning*, no. 1 (2009): 31-52, 35.

³¹ Se Wendelius, *Den dubbla identiteten*, 58-68.

eksempler som henger tett sammen med den ideologiske kraften til å definere virkelighet. Det ene fenomenet er makten til å bedømme litterære og kulturelle utslag, mens det andre går ut på belønning av forfattere. Litteraturvitenskapen og -kritikken er en beskjefligelse for en nokså snever krets av eksperter. Denne eliten står for kvalitetsvurdering og etterfølgende hierarkisering og eventuelt kanonisering av enkelte verk og forfatterskap. Som Wendelius understreker, domineres ekspertsjiktet av majoritetsbefolkningen, og dermed blir oppfatningen av den litterære produksjonen på svensk preget av majoritetens perspektiv og forståelse. Dette gir et direkte utslag i utformingen av den litterære kanon som aktualiseres med mer eller mindre jevne mellomrom i form av litteraturhistoriske verk eller ulike antologier. Wendelius fokuserer i sin bok konkret på to litteraturhistorier utgitt i Sverige i årene 1996 og 2000. I begge tilfeller finner han en kraftig marginalisering av minoritets- og innvandrersforfatterskap, både i antallet og i tekstomfanget. Wendelius påpeker at et tynt utvalg minoritets- og innvandrersforfattere snarere blir nevnt enn omtalt i ulike faktaruter og bildeoppslag, men de får sjelden plass i selve brødteksten. «De finns där som komplement till de större stjärnorna och som illustrationer av vissa icke helt negligierbara fenomen och tendenser, inte för att de skulle vara särskilt intressanta ”i sig”»³².

Det andre fenomenet som underbygger påstanden om at det finnes en tendens til marginalisering av minoritets- og innvandrersforfatterskap, er tildeling av litteraturpriser. Å belønne et forfatterskap eller et litterært verk er alltid en symbolsk handling. Belønningen betyr både legitimisering og synliggjøring av forfatteren eller verket, men vil også speile majoritetssamfunnets smak. Koblingen til majoritetssamfunnet er åpenbar, det er ekspertene som står i majoritetssamfunnets sentrum som setter opp kriterier for kvalitetsvurdering og prisutdeling. Selve prisene er også underlagt et hierarki, og det finnes samsvar mellom institusjonens status i feltet og prisens symbolske verdi. Wendelius oppdaterer i sin bok Peurells³³ inndeling av svenske litteraturpriser og bruker denne til å undersøke hvor mange av de såkalte innvandrers- og minoritetsforfatterne som har blitt tildelt noen av de store prisene³⁴. Resultatet er kanskje ikke overraskende. Wendelius viser til at det finnes en «elitgrupp»³⁵ av svenske forfattere som har blitt tildelt flere av de store prisene. Innvandrers- og minoritetsforfattere hører imidlertid ikke med i denne gruppen, Wendelius har regnet seg fram til kun tre forfattere – Theodor Kalifatides, Rita Tornborg og Mikael Niemi – som har blitt belønnet med en pris av høy symbolsk verdi. Ut fra det trekker Wendelius slutningen at

³² Ibid., 65.

³³ Peurell, 1998, sitert i Wendelius, *Den dubbla identiteten*, 58.

³⁴ Se inndelingen i Wendelius, *Den dubbla identiteten*, 58-59.

³⁵ Ibid.

«invandrar- og minoritetsförfattarna befinner sig på klart avstånd från det svenska litterära fältets ledande skikt»³⁶. Gröndahl påpeker også et annet fenomen i forbindelse med posisjonen minoritetsforfattere (altså både innvandrersforfattere og forfattere med minoritetsbakgrunn) har i det litterære feltet, nemlig at enkelte forfattere blir belønnet og roset, men samtidig blir de gjort til representanter for hele den minoritetsgruppen de reelt eller antatt tilhører. «While cultural hegemony often situates the minority literatures in the margin, it is usual that *one* minority writer is 'tokenised'»³⁷, skriver Gröndahl.

2. Teori

2.1 Identitet

For å forstå identitetsforhandlinger er det nødvendig å definere begrepet identitet. Samtidig, hvis identiteter skal være forhandlingsbare, må selve begrepet identitet åpne for en slik mulighet. Jeg går ut fra konstruktivistiske og postmoderne syn på identitet som kombineres i rammeverket utarbeidet av Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge³⁸. Deres definisjon lyder slik:

[W]e view *identities* as social, discursive, and narrative options offered by a particular society in a specific time and place to which individuals and groups of individuals appeal in an attempt to self-name, to self-characterize, and to claim social spaces and social prerogatives.³⁹

Denne definisjonen innebærer fem egenskaper som karakteriserer begrepet identitet nærmere. Jeg skal først presentere disse egenskapene og vise hvordan de manifesteres i tekstene, deretter vil jeg komme tilbake til hvordan identiteter forhandles.

2.1.1 Identiteter har diskursiv karakter

Den første egenskapen til identiteter slik de defineres i Pavlenko og Blackedges rammeverk, er at identitetene konstrueres i diskurs. Diskurs forstås vanligvis i sammenheng med språk, og innsnevres ofte til å bety en narrativ eller en fortelling, som i tilfellet SKI-prosjektet⁴⁰. Ifølge Blommaert favner definisjonen imidlertid mye bredere, den innebærer: «all forms of meaningful semiotic human activity seen in connection with social, cultural, and

³⁶ Ibid.

³⁷ Gröndahl, "Identity Politics and Construction of "Minor" Literatures", 27.

³⁸ Pavlenko og Blackledge, "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue.", (2001).; Pavlenko og Blackledge, *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts.*, 2004.

³⁹ Pavlenko, Aneta, and Adrian Blackledge. "Introduction: New Theoretical Approaches to the Study of Negotiation of Identities in Multilingual Contexts." In *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, edited by Aneta Pavlenko and Adrian Blackledge. Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004, 19.

⁴⁰ Se SKI-prosjektet, Proposal for a research project: Language, Culture and Identity in Migrant Narratives.

historical patterns and developments of use.»⁴¹

Diskurs er alltid forbundet med makt, og dermed blir identiteter til innenfor diskurser som er ideologiske. Pavlenko og Blackledge snakker dermed ikke om «identities», men snarere om «identity options». Identitetsalternativer, som kunne være det norske uttrykket for «identity options», betegner de identitetene som er tilgjengelige i et bestemt sosialt rom og til en bestemt tid. Det vil si at et individ i et samfunn i en tidsperiode ikke er fri til å velge hvilken som helst identitet. Sagt på en annen måte finnes det alltid styrende diskurser, eller ideologier, innenfor et gitt samfunn på et gitt tidspunkt som definerer hvilke identiteter det er mulig å inneha. Dermed er det mulig å snakke om at det finnes et repertoar av identitetsalternativer.

Disse ideologiske diskursene har dessuten kontinuitet over tid og reagerer på forandringene i samfunnet både på det lokale og det globale nivå. Slik kan nye identitetsalternativer oppstå, samtidig som de eksisterende alternativene til enhver tid vil underlegges en granskning som vurderer deres gyldighet, eller legitimitet. Viktig for mitt forskningsarbeid er koblingen mellom identitetsalternativer og språk. Repertoaret som skapes diskursivt, har nemlig et dobbelt forhold til språk. Språket er den mest vanlige «meningsbærende menneskelige semiotiske aktiviteten»⁴². En identitet er på den ene siden skapt av og gjennom språk, men på den andre siden bestemmer den også måten språk brukes på i sosial omgang⁴³.

2.1.2 Identitetene konstrueres gjennom fortellinger

Konstruksjon og forhandling av identiteter er avhengig av narrativer. Narrativenes betydning for studiet av identitet har vært undersøkt og understreket i humaniora siden 1970-tallet. Det viktigste premisset i disse teoriene er at narrative har en unik betydning som ligger i narrativets hovedegenskap: Dets evne til å strukturere hendelser og erfaringer som ligger atskilt i tid og rom og flette dem sammen i et sammenhengende mønster. Dette kommer tydelig frem i Anthony Giddens' betydningsfulle verk *Modernity and Self-Identity*. Giddens sier at *selvet* er et refleksivt prosjekt, og narrative brukes av individene til å opprettholde dette selvets sammenheng over tid⁴⁴. Eller, hvis man som Pavlenko og Blackledge tar utgangspunkt i flerkulturelle samfunn der for eksempel migrasjon spiller en stor rolle, vil man

⁴¹ Blommaert, Jan. *Discourse: A Critical Introduction*, Key Topics in Sociolinguistics. (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 3.

⁴² Ibid.

⁴³ Pavlenko og Blackledge, "Introduction", 14.

⁴⁴ Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991, 75-76.

kunne se hvordan narrativene effektivt tilfredsstiller individenes behov for koherens og sammenheng i stadig skiftende sosiale og kulturelle omgivelser⁴⁵. Ved hjelp av fortellinger kan spenningen mellom tilsynelatende inkompatible realiteter og identiteter løses opp. I samsvar med en lignende utvikling innenfor psykologi og filosofi på 1990-tallet⁴⁶ der narrativene sees som sentrale for bearbeiding av menneskelig erfaring, påpeker Turner at narrativenes harmoniserende funksjon er universell, og at fortellingen i sin generelle betydning er den mest grunnleggende forutsetningen for menneskelig erkjennelse og tenkning⁴⁷.

Som nevnte tidligere, konstrueres identiteter diskursivt rundt bestemte akser med symbolsk verdi i fellesskapet. Enkelte komponenter som en identitet består av, trenger imidlertid ikke ha noen som helst sammenheng. Individene, liksom fellesskapet er dermed nødt til å anvende narrativer for å unngå splittelse og meningsløs tilfeldighet. Narrativet er svaret på eksistensielle spørsmål som «hvem er jeg/vi?», «hvor kom jeg/vi fra?» eller «hvor er jeg/vi på vei?».

Selve konstruksjonen av et legitimt identitetsalternativ i en sosial kontekst er dialogisk. Identitetsdannende narrativer inngår i en felles diskurs, som også er ideologisk, og reflekterer visse interesser. I prosessen av konstruksjon og legitimering av en identitet må vi dermed ikke bare snakke om «narrativer», men også om «mot-narrativer». Den dialogiske dimensjonen av identitetskonstruksjon undersøkes i posisjoneringsteorien til Davies og Harré⁴⁸.

2.1.2.1 «Positioning»

Positioning er en teoretisk tilnærming lansert på tidlig 1990-tallet av Bronwyn Davies and Rom Harré. Deres syn på hvordan en identitet blir til, er sosial-konstruktivistisk. Den sosiale, interaktive konteksten individet befinner seg i, får i denne teorien en like stor betydning som individets selv-refleksive bevissthet.

Posisjonering er en prosess der individet velger, og samtidig blir tilskrevet, en posisjon (subject position). Posisjonen forstås i dette tilfellet som en plassering innenfor de hierarkiske strukturene som er immanente i samfunnets diskurser. Davies og Harré understreker at individene har mulighet til både å velge mellom diskursene og å velge en partikulær diskursiv

⁴⁵ Pavlenko og Blackledge, "Introduction", 18.; Giddens, *Modernity and Self-Identity*, 75-76.

⁴⁶ Polkinghorne (1991) og Kerby (1991) sitert i De Fina, Anna. *Identity in Narrative: A Study of Immigrant Discourse*, Studies in Narrative. (Amsterdam: John Benjamins, 2003).

⁴⁷ Turner, Mark. *The Literary Mind*. (New York; Oxford: Oxford University Press, 1996).

⁴⁸ Davies og Harré. "Positioning".

praksis, altså måten å bidra til diskursen på. Hver posisjon består av et konseptuelt repertoar og tilgang til rettigheter som er knyttet til dette repertoaret innenfor en struktur. Å velge for eksempel en måte å snakke på, eller å kle seg på, betyr å velge sin plassering innenfor en struktur og velge en oppfatning av virkelighet med dens følger for individet⁴⁹.

Utgangspunktet for posisjonering er diskurs. Davies og Harré innsnevrer dog dette begrepet til å bety konversasjon. Begrepet *konversasjon* er i deres teoretiske verk definert som «a form of social interaction the products of which are also social»⁵⁰, mens et annet sted blir begrepet *diskurs* forklart som «an institutionalised use of language and language-like systems»⁵¹. Selv om jeg først og fremst er opptatt av den språklige formen for diskurs, synes jeg at begrepet konversasjon er for snevert. Derfor vil jeg heller bruke Blommaerts definisjon av diskurs⁵² for å være i stand til å ta hensyn til ikke-språklig semiotisk aktivitet og alle meningsskapende symboler eller fysiske egenskaper, som f.eks. klær eller hudfarge som blir synlig i en sosial interaksjon. På dette punktet vil jeg også støtte meg til Pierre Bourdieu som betrakter alle typer symboler og tegn som utgjør systemer med indre struktur og hierarki, som en potensiell kilde til kapital. Dermed kan ikke bare språk, men også andre både materielle og abstrakte attributter, bidra til en profitt ved en diskursiv anledning.

En annen viktig grunn til å bruke *diskurs* fremfor *konversasjon* er at diskurs ikke utelukkende omfatter de anledningene der aktørene er i direkte interaksjon med hverandre i en relativt begrenset og sammenhengende tidsperiode, men også interaksjoner som foregår uten at aktørene er tilstede samtidig, eller vet hvem de henvender seg til. Diskurser kan også foregå over lengre tidsperioder og dermed virke usammenhengende i sammenligning med en konversasjon. I samsvar med Pavlenko og Blackledge⁵³ vil jeg dermed utvide posisjonering til å gjelde all *diskursiv praksis*, dvs. måter den sosiale og psykologiske virkeligheten skapes på⁵⁴, som posisjonere individer på en bestemt måte, eller lar individene posisjonere seg selv. Slike diskurser kan for eksempel være politiske taler, ideologiske diskurser av alle slag, offentlige debatter, skjemaer og brevutveksling som foregår mellom individet og offentlige instanser, eller indre tale der individene konstruerer motparten sin⁵⁵.

Når det gjelder selve posisjoneringen, skiller Davies og Harré mellom to typer prosesser. Den ene, som omfatter individets definisjon av seg selv, kaller de for den *refleksive*

⁴⁹ Ibid., 46.

⁵⁰ Ibid., 45.

⁵¹ Ibid.

⁵² Se underkapitlet 2.1.1.

⁵³ Pavlenko og Blackledge, "Introduction", 20.

⁵⁴ Davies og Harré. "Positioning", 45.

⁵⁵ Pavlenko og Blackledge, "Introduction", 21.

posisjoneringen (reflexive positioning), mens den andre, som angår hvordan individet definerer andre og selv blir definert av andre, kaller de for den *interaktive* posisjoneringen (interactive positioning)⁵⁶.

Posisjoneringen foregår gjennom narrativene som individer bevisst eller ubevisst legger frem som en del av diskusjonen av temaet i diskursen. Disse narrativene inneholder språklige bilder og metaforer samt ulike typer roller eller kulturelle stereotyper⁵⁷. Ytringene har i kraft av disse bildene og narrativene en illokusjonær kraft, dvs. en sosial virkning på deltakerne i diskursen. Davies og Harré henter dette begrepet fra Austins⁵⁸ og Searles⁵⁹ teorier om språkhandlinger, men tar forbehold om hvordan den illokusjonære kraften fungerer i en diskurs. Ifølge Davies og Harré har avsenderen av en ytring ikke kontroll over hvordan ytringen blir oppfattet – den illokusjonære kraftens art forandrer seg etter hvordan ytringen oppfattes og mottas av samtlige aktører i en diskurs. Dermed er det alltid flere språkhandlinger inkludert i hver ytring.⁶⁰

I praksis foregår den interaktive posisjoneringen slik at en aktør, avsenderen, posisjonerer andre ved å presentere en narrativ som inneholder en bestemt stereotype. Dersom de andre aktørene lar seg posisjonere, og vil bidra til måten diskursen føres på, må de erkjenne avsenderens premisser. Det kan skje enten uten friksjon, eller de som blir posisjonert kan oppleve dette som en tvang de må underlegge seg, noe som vil fremkalle en emosjonell reaksjon. Bourdieu, med sitt konsept av symbolsk makt⁶¹, avdekker hvordan en sådan påtakelig tvang forvandles til en friksjonsfri forsoning. Et samtykke er imidlertid ikke alltid en reaksjon hos mottakere:

They may not contribute because they do not understand what the story line is meant to be, or they may pursue their own story line, quite blind to the story line implicit in the first speaker's utterance, or as an attempt to resist.⁶²

Ved å understreke at «motstand» også kan være årsaken til at individer i visse kontekster ikke er villige til å bidra til diskursen, åpner Davies og Harré for forhandlinger av posisjoner.

Davies og Harré forklarer inngående i artikkelen sin både måten individene inntar en posisjon og slik skaper identiteten sin, og måten individene fra dette standpunktet tilegner seg

⁵⁶ Davies og Harré. "Positioning", 48.

⁵⁷ Ibid., 50.

⁵⁸ Austin, J. L., og J. O. Urmson. *How to Do Things with Words*, William James Lectures. (Oxford: Clarendon Press, 1962).

⁵⁹ Searle, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. (Cambridge: Cambridge Univ., 1969).

⁶⁰ Davies og Harré, "Positioning", 45.

⁶¹ Bourdieu og Thompson, *Language and Symbolic Power*.

⁶² Davies og Harré, "Positioning", 50.

forståelse av omverdenen. De foreslår fire prosesser som dette «begrepet om ens selv» etableres gjennom⁶³.

Først må individet tilegne seg kategorier som strukturerer verden gjennom inkludering og ekskludering. Den neste fasen er deltakelse i forskjellige diskursive praksiser der betydninger tildeles de forskjellige kategoriene. Her påpeker Davies og Harré at det er i denne prosessen narrativene som inneholder posisjoner (subject positions) gjør seg gjeldende. Tredje prosess individet går gjennom er selve posisjoneringen innenfor tilgjengelige posisjoner, her foregår altså valget. Den fjerde fasen er kritisk, her erkjenner individet at det har de egenskapene som skal til for å kvalifiseres til å være medlem av bestemte kategorier – for denne fasen er «the development of a sense of oneself as belonging in the world in certain ways and thus seeing the world from the perspective of one so positioned»⁶⁴ avgjørende. Ikke minst påstår Davies og Harré at denne erkjennelsen også skaper en følelsesmessig tilhørighet til vedkommende kategoriene, samt at det oppstår et system av moral som er knyttet til denne tilhørigheten.

Videre, som et slags femte punkt, understreker Davies og Harré at den overordnede tendensen hos et individ som også styrer de ovennevnte prosesser, er å se seg selv som helhetlig og sammenhengende i tid – noe, som ifølge Davies og Harré ikke er universelt⁶⁵, men kulturelt bestemt⁶⁶. Motstridende posisjoner oppfattes nødvendigvis som problematiske, og dermed er harmonisering og samkjøring av disse i individenes egen interesse. Samtidig åpner Davies og Harré for at kontradiksjonen også kan være en kilde til forståelse.⁶⁷

2.1.3 Identiteter befinner seg i en sosial kontekst

Identiteter konstrueres aldri i et tomrom, men tilbys alltid i form av identitetsalternativer i en sosial kontekst. Dermed er de underlagt maktforhold som gjelder den bestemte sosiale konteksten. Identitetsrepertoaret er ikke et utvalg av likestilte muligheter. Hierarkiet blant disse mulighetene konstrueres gjennom hierarkiene som er immanente i selve diskursene, for eksempel språket, som skaper og former forståelseshorisontene i et bestemt samfunn. Hierarkiet, og dermed maktforholdene, reproduseres videre gjennom språkbruk som i enkelte tilfeller markerer valg av et bestemt identitetsalternativ.

Identitet kan forstås som en posisjon i et sosialt rom, og innenfor gjeldende diskurser. I

⁶³ Ibid., 47.

⁶⁴ Ibid., 47.

⁶⁵ Slik som påstår Turner, *The Literary Mind*.

⁶⁶ Davies og Harré, "Positioning", 47.

⁶⁷ Ibid., henviser til poststrukturalistisk feministisk teori.

foregående underkapittel forklarte jeg hvordan identitet som posisjon undersøkes i posisjoneringsteorien til Davies og Harré. Posisjoneringsteorien avdekker den dialogiske dimensjonen i prosesser av identitetskonstruksjon. Individets posisjon i samfunnet kan imidlertid anskues fra et annet, dog nærliggende, perspektiv. I dette underkapitlet vil jeg gjøre rede for Bourdieus teori om kapital og symbolsk makt som utvider posisjoneringsteorien til Davies og Harré med å sette klare grenser for nettopp den dialogiske naturen til identitetskonstruksjon.

Individets posisjon i det sosiale rom, som også kan forstås som identitet, kan konstrueres rundt mange ulike akser⁶⁸. Ifølge den franske sosiologen Pierre Bourdieu er det imidlertid ikke nødvendig å bryte en posisjon ned til enkelte identitetsdannende akser, den kan avgjøres av tre størrelser: Kapitalvolum, kapitalsammensetning og forandring av kapitalvolum og -sammensetning over tid. Nøkkelbegrepet her er kapital. I Bourdieus teori reduseres dette nokså kjente begrepet ikke bare til det materielle, men omfatter så å si alle områder av menneskers tilværelse. De tre grunnleggende formene for kapital er dermed økonomisk kapital, kulturell kapital og sosial kapital⁶⁹. Økonomisk kapital gjelder de materielle forhold, hvis universelle uttrykk er penger. Kulturell kapital er graden av kjennskap til det som ansees som en offisiell kultur. Under denne kategorien faller ulike typer utdanning og skoloring, evne til å evaluere kulturelle ytringer, men også veltalenhet. Sosial kapital er nettverket av sosiale relasjoner et individ kan disponere og dra nytte av. I tillegg til disse tre formene finnes det også symbolsk kapital, som er forutsetning for utøvelse av symbolsk makt. Symbolsk kapital er evnen til å legitimere maktforhold. Det er en kapasitet til å utgi handlingene drevet av interesser for handlinger som tilsynelatende ikke baseres på noen interesser, eller også en mulighet til å avlede oppmerksomhet fra urettferdige forhold som ligger til grunn for en maktstilling.

Kapital kan transformeres mellom de tre grunnleggende formene etter behov, men ikke alltid fritt, fordi det for slike transaksjoner alltid gjelder spesielle regler og vekslingskurser. Bourdieu påpeker imidlertid at den økonomiske formen for kapital er den viktigste, siden den er mest universell i den forstand at den er lettest å beregne, oppbevare og videreføre. Selv om de andre formene har sin rot i økonomisk kapital, sier Bourdieu at kulturell og sosial kapital

⁶⁸ Disse aksene som jeg nevner et annet sted i dette kapitlet kan for eksempel være yrke, etnisitet, alder, utdanning, kjønn, geografisk opprinnelse, osv. Disse aksene definerer hvert individ som unikt, men samtidig vil en lignende sammensetning av disse komponentene samle individene i det som vanligvis forstås som «klasser».

⁶⁹ Bourdieu, "The Forms of Capital", 242.

aldri helt kan reduseres til det rent økonomiske⁷⁰. Det er alltid summen av kapital i alle former et individ besitter i forhold til andre i det sosiale rommet, som avgjør individets evne til å besitte makt. De individene som disponerer mest kapital, kaller Bourdieu dermed «maktfeltet», men, ifølge ham, er maktfeltet ikke en samlet herskende klasse, men flere klasser med ulik kapitalsammensetning. Det som preger dem er at de vil beholde sin makt overfor svakerestilte grupper, men de kan også komme i opposisjon til hverandre siden de bygger på forskjellig type kapital. I Bourdieus teori finnes det også en annen, spesiell type kapital – den symbolske kapital. Denne formen for kapitalen genereres fra de tre grunnleggende formene for kapital, og jeg kommer nærmere inn på dette i følgende avsnitt.

2.1.3.1 Symbolske systemer

Viten om symbolske systemer, det vil si sett av tegn hvis felles tilhørighet er basert på konsensus, ligger til grunn for forståelsen av Bourdieus symbolske begreper. Bourdieu går ut fra den franske strukturalismen når han fastslår at den underliggende, indre logikken av språk og alle andre symbolske systemer dreier seg om etablering av nettverk av forskjeller som først og fremst baserer seg på binære motsetninger. De symbolske systemenes funksjon er dermed klassifikasjon og sortering: «All symbolic systems follow this fundamental classification logic of dividing and grouping items into opposing classes and hence generating meanings through the binary logic of inclusion and exclusion.»⁷¹

Dersom vi tar bruk av språk i et flerspråklig samfunn som et eksempel på et symbolsk system, vil vi kunne se at enkelte former for språkbruk og/eller valg av språkvarianter vil underlegges et hierarki. Nettverket av motsetninger innenfor et slikt symbolsk system vil være felles for alle som deltar i systemet. Posisjonen av enkelte språkvarianter, eller bruk av språk i hierarkiet, vil projiseres til posisjonen innenfor et samfunnshierarki. Dermed vil motsetningene innenfor et gitt symbolsk system være sosiale og vil kunne brukes til å understreke og styrke maktforhold i det sosiale liv. Maktforholdene gjør seg gjeldende gjennom motsetningene fordi alle motsetningspar inneholder et fundamentalt forhold, og det er skillet mellom den dominerende og den dominerte som er «the ultimate source of all paired oppositions»⁷².

Siden enkelte symboler i symbolske systemer får sin mening og betydning kun i forhold til andre symboler innenfor samme system, det vil si at symbolene ikke har noen

⁷⁰ Ibid., 252–253.

⁷¹ Swartz, David L. *Culture and Power: The Sociology of Pierre Bourdieu*. (Chicago: The University of Chicago Press, 1997), 84.

⁷² Ibid., 85.

mening i seg selv, er symbolenes forhold til sosiale fenomener også tilfeldig. Dette betyr at et bestemt språk kan ha lav verdi innenfor et symbolsk system, og dermed negative følger for dets brukere, mens innenfor et annet system kan språket nyte høy status og garantere privilegier til sine brukere. Swarz påpeker at selv om disse symbolene i Bourdieus teoretiske syn er tilfeldige, og bare indirekte reflekterer den sosiale virkeligheten, er deres sosiale konsekvenser allikevel ikke tilfeldige. Tvert imot sier Swarz:

this fundamental logic of symbolic distinction operates socially and politically as well as culturally; it functions to differentiate and legitimate inegalitarian and hierarchical arrangements among individuals and groups.⁷³

Den «binære logikken» som står bak nettverket av forskjeller i de symbolske systemene, bestemmer måten mennesker oppfatter verden på, og slik, sier Bourdieu, også måten individene oppfatter den sosiale strukturen på. Samfunnet klassifiseres ved hjelp av binære motsetninger til forhold basert på inkludering og ekskludering, dominans og underkastelse, og slik oppstår orden og hierarki. Klassifisering og stratifikasjon i et samfunn har sin rot i underliggende symbolske systemer som gir denne inndelingen legitimitet. Eller, som Swarz uttrykker det:

This social function of the classification logic of symbolic representations generates, therefore, a *political* effect to the extent that the social groupings identified are hierarchically differentiated and therefore legitimated. Binary symbolic distinctions correlate with social distinctions turning symbolic classifications into expressions of social hierarchy.⁷⁴

Dermed kan Sveriges nordligste utkant i senterets diskurs karakteriseres som vill, grov, fjern eller mørk og språket meänkieli kan omtales som «et stenåldersspråk». Dette vil stå i motsetning til betegnelse av senteret som sivilisert, urbant og (opp)lyst, og dermed vil periferiens innbyggere og deres verdier være hierarkisk underlagt senteret.

2.1.3.2 Symbolsk kapital, symbolsk makt og symbolsk vold

Bourdieu utvikler konseptene av symbolsk kapital, symbolsk makt og symbolsk vold på grunnlag av sin teori av symbolske systemer. Disse symbolske systemene er spesielle for sin evne til å overføre binære motsetninger, og særlig den grunnleggende motsetningen mellom den dominerende og den dominerte, fra den kognitive sfæren til den sosiale. Symbolsk kapital, makt og vold gjør seg gjeldende nettopp i den sosiale sfæren, som ifølge Bourdieu er gjennomsyret av «interesserte handlinger», motstridende interesser og kamp om makt både mellom de ulike klassene, men også innenfor enkelte klasser.

⁷³ Ibid., 86.

⁷⁴ Ibid., 87.

Menneskeheten har undergått en forandring i den forstand at i moderne samfunn brukes åpenlys vold til å hevde interesser i atskillig mindre grad sammenlignet med førkapitalistiske samfunnsordninger, selv om volden aldri helt kan utelukkes. Men hvis vold og tvang avtar, samtidig som klassene emansiperes og krever sine rettigheter, vil det si at balansen mellom maktfeltet og øvrige klasser er mer preget av rettferdighet og harmoni? Bourdieu ville neppe si seg enig i det. Bourdieu påpeker at kamp om makt, sosial urettferdighet og skjeve maktforhold er tilstede i ethvert samfunn, men at legitimering av disse har forandret sin karakter og foregår mer på det symbolske plan.

Weber introduserte tanken om at all makt må fremstå som legitim. Han sier bokstavelig:

all makt, ja, selv enhver livssjans overhodet, har behov for å rettferdiggjøre seg selv. Selv den enkleste observasjon viser at når to menneskers skjebne eller situasjon er påfallende forskjellige, føler den som er i den heldigste situasjon, et hvileløst behov for å kunne oppfatte forskjellen som «legitim», som noe han har gjort seg «fortjent» til...⁷⁵

Bourdieu er enig i dette perspektivet – skal makt utøves på en effektiv måte, må den legitimeres overfor dem som skal underordnes denne makten. Bourdieu har imidlertid et viktig poeng: Den mest effektive legitimeringen av makt er når selve legitimeringen virker unødvendig. Med andre ord trenger ikke maktutøvelse eller maktforhold noen legitimering fordi disse ikke fremstår som om de var basert på makt, utnyttelse og interesser, men som om de bunner i noe annet – for eksempel herskerens kjærlighet for sitt folk eller Guds vilje.

Den symbolske kapitalen er dermed kapasiteten til å utføre en avledende manøver, og dens nivå må vedlikeholdes eller økes i takt med de andre kapitalenes volum. Swartz påpeker at symbolsk kapital oppstår når andre former for kapital brukes med suksess.

It [symbolic capital] suggests a state of legitimation of other forms of capital, as if other capitals obtain a special symbolic effect when they gain a symbolic recognition that masks their material and interested basis.⁷⁶

Kapital har samtidig evnen til å utstyre individet med makt. Bourdieu sier, sammen med Weber, at enhver makt må legitimeres, dvs. de som skal underlegge seg noen andres makt, må ha en god grunn til å gjøre det. Grunnlaget for makt må dermed stamme fra en gjensidig anerkjennelse av makten, ellers forvandles makten til synlig tvang. Å tvinge noen til å gjøre noe ved å bruke vold eller trusler, er på mange måter lettvinnt, men samtidig åpner det

⁷⁵ Weber, Max. *Makt og byråkrati: Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Overs. av Dag Østerberg. (Oslo: Gyldendal, 1971), 87.

⁷⁶ Swartz, *Culture and Power*, 92.

for opprør. Dermed er tvang alltid risikabelt for de som utøver den. Legitimering av makt er imidlertid en kostbar og krevende prosess som i sin definisjon utelukker at visse interesser, for eksempel interessene som vil gagne kun herskeren på bekostning av samfunnet, kan bli forfulgt.

Hvis symbolsk kapital er en kapasitet til legitimering, er symbolsk makt den performative kraften maktforhold og kapitalbeholdning legitimeres ved hjelp av. Som allerede antydnet, utøves symbolsk makt gjennom ulike strategier av tilsløring og eufemisering, hvilket resulterer i at grunnlaget for praksis tas for gitt. Den herskende vil påtvinge den herskede sin egen oppfatning av virkeligheten basert på «sunn fornuft», eller implementere slike kategorier som sikrer at den herskende fremstår på en fordelaktig måte. Et eksempel på dette kan være å påstå at siden kvinner av naturen er mer sanselige og menn mer fornuftige, er det rimelig og naturlig at menn påtar seg styreverv. Kvinners sanselighet, eller påstander om det svake kjønn generelt, vil da presenteres som et selvfølgelig faktum som ikke kan betviles fordi «alle vet jo at det er sant». Som Bourdieu ettertrykkelig understreker, kan symbolsk makt utøves bare dersom den som er utsatt for den symbolske maktens virkning, erkjenner både makten og maktutøveren. Dersom kvinnene godtar den ideologiske påstanden om sin egen svakhet og godkjenner menn som herskere, kan det sies at menn utøver symbolsk makt overfor kvinner, og at de har etablert symbolsk kapital i form av «vitenskapelige» bevis og «fornuftige» påstander som gjør at de ikke trenger å legitimere sin posisjon overfor kvinner. Denne erkjennelsen kaller Bourdieu for miserkjennelse (*mèconnaissance*). Det betyr at kilden til den symbolske makten ikke ligger i selve uttrykkene og symbolene som tas for gitt, men i det miserkjennende forholdet til disse og til den som har frembrakt dem. Bourdieu oppsummerer sitt konsept i følgende kraftige uttrykk:

Symbolic power – as a power of constituting the given through utterances, of making people see and believe, of confirming or transforming the vision of the world and, thereby, action on the world and thus the world itself, an almost magical power which enables one to obtain the equivalent of what is obtained through force (whether physical or economic), by virtue of the specific effect of mobilization – is a power that can be exercised only if it is *recognized*, that is, *misrecognized* as arbitrary. This means that symbolic power does not reside in “symbolic systems” in the form of an “illocutionary force” but that it is defined in and through a given relation between those who exercise power and those who submit to it, i.e. in the very structure of the field in which *belief* is produced and reproduced. What creates the power of words and slogans, a power capable of maintaining or subverting the social order, is the belief in the legitimacy of words and those who utter them. And words alone cannot create this belief.⁷⁷

Den beste måten å forfølge interessene som ikke kan legitimeres, er å presentere disse interessene som om de ikke er interesser. Å tvinge folk er uten risiko hvis tvangen ikke

⁷⁷ Bourdieu og Thompson, *Language and Symbolic Power*, 170.

fremstår som tvang. Og ikke minst kan man lett utøve makt overfor andre, og mot deres vilje, ved å bygge grunnlaget for makten slik at makten ikke trenger legitimering, men fremstår som noe selvfølgelig. Symbolsk makt fungerer nettopp på denne måten. Symbolsk makt er den kraften som får folk til å tro på én utgave av virkeligheten og handle deretter.

Det siste «symbolske» begrepet er symbolsk vold. Den begås når de som miserkjenner den herskendes utøvelse av symbolsk makt, underlegges en reell tvang uten at de merker det. Symbolsk vold er slik en ideologisk virkning og indoktrineringens resultat, men ikke en mytisk forestilling, som Bourdieu viser i følgende sitat:

Unlike myth, which is a collective and collectively appropriated product, ideologies serve particular interests which they tend to present as universal interests, shared by the group as a whole. The dominant culture contributes to the real integration of the dominant class (by facilitating the communication between all its members and by distinguishing them from other classes); it also contributes to the fictitious integration of society as a whole, and thus to the apathy (false consciousness) of the dominated classes; and finally, it contributes to the legitimation of the established order by establishing distinctions (hierarchies) and legitimating these distinctions. The dominant culture produces this ideological effect by concealing the function of division beneath the function: the culture which unifies (the medium of communication) is also the culture which separates (the instrument of distinction) and which legitimates distinctions by forcing all other cultures (designated as sub-cultures) to define themselves by their distance from the dominant culture.⁷⁸

Det å være utsatt for symbolsk vold betyr for eksempel å være i en underlegen posisjon i forhold til andre, eller ikke å ha tilgang til visse privilegier andre har. For ofre for symbolsk vold er dette verken noe forestilt eller abstrakt, men høyst følbart som ulike hindringer i det hverdagslige liv. Samtidig betyr det å være inneforstått med at denne underlegne tilstanden er nødvendig, at den er grunnet i en forestilling som gis ut for en virkelighet som ikke kan rokkes ved.

Betyr det imidlertid at maktfeltet alltid og uhemmet kan forvirre dem det ønsker å dominere? Er det slik at de dominerte aldri vil gjennomskue det ideologiske sløret eller motsette seg den symbolske volden fordi deres kognitive evner er påvirket av de oppfatningene av verden, og de redskapene til å anskue verden, den dominerende klassen har påført dem? I en fotnote til sitt essay *On Symbolic Power* skriver Bourdieu:

The destruction of this power of symbolic imposition based on misrecognition depends on *becoming aware* of its arbitrary nature, i.e. the disclosure of the objective truth and the destruction of belief. Heterodox discourse – in so far as it destroys the spuriously clear and self-evident notions of orthodoxy, a fictitious restoration of the doxa, and neutralizes its power to immobilize – contains a symbolic power of mobilization and subversion, the power to actualize the potential power of the dominated classes.⁷⁹

⁷⁸ Ibid., 167.

⁷⁹ Ibid., 277, fotnote nr. 8.

Sitatet antyder at motstanden mot den skjulte dominansen er mulig, og den kan kun skje gjennom sprengning av ortodokse forestillinger som iverksettes som den symbolske maktens strategier. Avskaffelsen av tilslørende mekanismer og gjennomskuelse av symbolsk vold fører til etterspørsel etter legitimitet, og dermed maktkamp. Sett i forbindelse med identiteter, er det nettopp slik at forhandling av de enkelte identitetenes status, eller til og med eksistens innenfor et sosialt hierarki etablert ved hjelp av ideologiske diskurser, betyr å forandre disse diskursene og reise spørsmål ved de ideologiske påstandenes gyldighet.

2.1.4 Flerfoldighet, fragmentasjon og hybridisering av identiteter

Identitetene som konstrueres i en sosial kontekst og som gjør seg gjeldende innenfor et repertoar, er aldri entydige eller monologiske. Jeg skal forklare hvorfor.

Identitetene kan knyttes til ulike egenskaper og fenomener som har en viss symbolsk verdi i den sosiale konteksten, eller, som Bourdieu formulerer det, på markedet. Disse symbolske «aksene» som identiteter konstrueres rundt kan for eksempel være etnisitet, språk, kjønn, alder, klasse, geografisk, institusjonell eller politisk tilhørighet. Listen av symboler som kan være med på å definere identitet, er egentlig uendelig, og utvalget av symboler som tilknyttes verdi på markedet forandrer seg hele tiden. Identitetsalternativene kan sies å være flerfoldige, og det innebærer en viktig metodisk forutsetning. Pavlenko og Blackledge advarer mot å betrakte de enkelte identitetsdannende aksene separat fordi resultatet av en sådan granskning verken blir objektiv eller presis nok. Derimot, påstår de, må identitetene studeres der disse aksene krysser hverandre, og der de forskjellige faktorene i forskjellige situasjoner spiller sammen eller mot hverandre – studium av identitetsforhandlinger er kun mulig i kontekst⁸⁰. Granskningens absolutte objektivitet og presisjon er imidlertid en ideell tilstand, siden det finnes et tilnærmet uendelig antall ulike aspekter som bidrar til prosessen av identitetskonstruksjon. For å være i stand til å gjennomføre granskningen må utvalget av alt det er mulig å granske vanligvis innsnevres til et overkommelig utvalg av de mest fremtredende fenomenene.

Konstruksjon er imidlertid ikke den eneste konstituerende prosessen. Pavlenko og Blackledge påpeker at også fragmentering og hybridisering bidrar til at identitetsrepertoaret fornyer seg hele tiden. Alle tre prosesser kan lett forestilles som en molekylær modell. Nye molekyler kan konstrueres fra separate atomer. Eksisterende molekyler kan også splittes i nye molekyler med nye egenskaper, mens andre molekyler kan slå seg sammen. Pådriveren for reaksjonene er den ustabile konteksten identitetene blir til i. Ustabilitet skyldes kampen om

⁸⁰ Pavlenko og Blackledge, "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue.", 254.

alle de ulike former for kapital, og dermed makt.

2.1.5 Identiteter er forestilte

Pavlenko og Blackledge knytter identiteter til forestillingsevnen på det individuelle nivå såvel som samfunnsnivå. Strukturalistene har påpekt at koblingen mellom enkelte tegn og deres betydning er tilfeldig. Symbolenes verdi og sammenheng innenfor et felt kan likeså sies å være basert på konsensus. Konsensus betyr da at en forestilling om hvordan visse ting henger sammen, anerkjennes (eller «miserkjennes») som legitim av alle individer innenfor et fellesskap. Et typisk eksempel er forestillingen om nasjonen og den nasjonale identiteten.

Benedict Anderson viser i sin banebrytende bok *Imagined Communities*⁸¹ at nasjonen er et konstruert begrep som binder sammen folk, som ikke kjenner hverandre og kanskje aldri har sett hverandre, rundt felles interesser og en felles identitet ved hjelp av symboler og narrativer. Slike symboler kan for eksempel være nasjonaldrakter og -sanger eller statuer som minner om en hendelse fra felles fortid. Narrativene, enten mytiske eller historiske, tjener igjen til å skape en forestilling om nasjonens kontinuitet som skriver seg fra en uklar fortid. Forestillingen om en felles sak kan være så sterk og overbevisende at folk blir villig til å krige for sin nasjon, eller slåss for sitt fotballag, eller for eksempel å stå ute på gaten og misjonere for sin religion.

Det som ikke må forsvinne ut av syne, er imidlertid at alle forestillinger om den objektive virkelighetens natur er subjektive og skapt med en bestemt hensikt. Identitetsalternativene som er tilgjengelige i et repertoar, er et direkte uttrykk for hvor grensen mellom inkludering og ekskludering befinner seg.

2.2 Forhandling av identiteter

Forhandling av identiteter kan enklest forklares som en prosess som visse individer i et gitt samfunn setter i gang for å legitimere eller øke status til et eller flere aspekter ved sin identitet som ikke blir godkjent eller verdsatt nok av det øvrige samfunnet. Det er altså endring av en posisjon i en hierarkisk samfunnsstruktur hvis drivkraft er misnøye med den gjeldende plassering. Denne plasseringen forårsaker ikke tilstrekkelig tilgang til privilegier som er tilgjengelige i andre posisjoner innenfor samme struktur. Resultatet av en vellykket forhandling av identiteter er at en identitet blir godkjent som gyldig eller som likeverdig andre alternativer. Siden samfunn må forstås som strukturer skapt av interrelaterede enheter,

⁸¹ Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. utg. (London: Verso, 2006).

innebærer forhandlingen av en identitet en forandring ikke bare for selve gruppen eller individet som setter prosessen i gang, men også for de andre innenfor samfunnet som godkjenner forhandlingen.

De fem konstituerende egenskapene til identiteter som jeg presenterte i forrige kapittel, er vesentlige for forhandlinger, skjønt på forskjellige måter. Utgangspunktet for forhandlinger er det at identitetene ikke er essensielle og gitt en gang for alle, men at de kan konstrueres rundt stadig nye symboler, eller at eksisterende identiteter kan fornyes og formes med ulike prosesser som svarer til individenes behov. Det at identitetene oppstår og finnes innenfor bestemte diskurser, og at de er knyttet til ulike fenomener, verdier og symboler ved hjelp av forestillingsevnen, utpeker premissene som forhandlinger må føres på. Å forhandle om en identitet betyr å bruke midler og krefter målrettet på å forandre diskursene, og å presentere og hevde en annen utgave av virkeligheten som tilbys gjennom diskursene ved å tilby motforestillinger. Siden identitetene uatskillelig er forbundet med det sosiale rommet, og ikke kan eksistere uten en eller annen form for «sosialt flertall», blir også forhandlingene preget av dette på to grunnleggende måter. Nettopp fordi samfunn er heterogene og inneholder hierarkisk ordnede strukturer av klasser og felt med ulikt nivå og sammensetning av kapital, ulike interesser og ulike rettigheter, er identitetsforhandling for det første et relativt fenomen. Noen felt, eller klasser, blir det lettere å forhandle med. Andre felt, eller klasser, blir det strategisk viktigere å inngå i en forhandling med. For det andre er forhandlinger av identiteter kamp om makt, og forsøk på å frigjøre seg fra urettferdige forhold som mangler et legitimt grunnlag. Alt dette henger sammen med den siste egenskapen ved identitetene som ligger i at de skapes ved hjelp av narrativer som forsoner tilsynelatende tilfeldige og isolerte symboler og erfaringer i et sammenhengende mønster. Narrasjon er forhandlingens metodologi: Ideologiske fortellinger som skaper en forestilling som binder noen folk sammen samtidig som de ekskluderer andre. Slik fremmes visse interesser som direkte kan oversettes til kapital og dermed makt. Å forhandle om en identitet betyr imidlertid ikke kun å sette sammen en alternativ fortelling om den samme virkeligheten, men det handler også om å få andre til å høre på fortellingen, og om å vinne oppmerksomhet og gehør hos dem som har makt til å bestemme hva som er en legitim fortelling. Å lykkes i forhandling av en identitet betyr å skrive seg inn i en større fortelling og være med på å skape den.

Forhandling av identiteter er allikevel ikke en allestedsnærværende prosess der alle individer som opplever urettferdighet eller marginalisering lykkes med å utfordre de dominante forestillingene i enkelte samfunn. Forhandling av identiteter har sine grenser som,

ifølge Pavlenko og Blackledge, er direkte avhengige av rådende maktforhold. Det vil si at på den ene siden kan det ikke forhandles om visse identiteter i et gitt samfunn, selv om vedkommende individer føler behov for det. På den andre siden er det noen identiteter som ikke trenger noen forhandling overhodet i en gitt kontekst – individene er tilfreds med sin posisjonering, og det er likegyldig hvorvidt denne tilfredsheten skyldes miserkjennelsen av symbolsk makt.

Pavlenko og Blackledge skiller mellom tre typer identiteter i forhold til eventuelle forhandlinger. For det første er det *pålagte* identiteter (imposed identities), for det andre er det *antatte* identiteter (assumed identities), og for det tredje *forhandlingsbare* identiteter (negotiable identities).

Første tilfelle, pålagte identiteter, betegner ifølge Pavlenko og Blackledge de identitetene hvis relative status eller relasjon til enkelte individer eller grupper ikke kan forhandles. Eller det kan også oppfatte de potensielle, men ikke-eksisterende identitetene som aldri vil vinne gehør for sin gyldighet innenfor et samfunn. I begge artikkelsamlingene redigert av Pavlenko og Blackledge nevnes situasjonen der mange individer i Nazi-Tyskland ble identifisert som jøder på grunn av mors jødiske opprinnelse. Selv om disse individene verken praktiserte religionen, visste om sin arv, eller ville ha noe med jødedommen å gjøre, kunne de ikke avverge denne identifiseringen og heller ikke unngå forfølgelsen. Det samme kan sies om identiteter som ble oppfattet som folkefiendtlige i kommunistiske regimer på grunn av de uheldige individers klasseforhold før revolusjonens «rettferdige» inngrep. Forfølgelse, fengsling eller utestengning fra det sosiale livet var realiteter som de stemplede gruppene neppe kunne forhandle om.

Motpolen til identitetene som ikke kan forhandles, er de som ikke krever noen forhandling. Disse kaller Pavlenko og Blackledge inntatte identiteter. Inntatte identiteter er de som individene er tilfreds med, vanligvis dreier det seg om identitetene som er privilegert på grunn av den herskende diskursen. Det er vanligvis også identitetene som utgjør de høyere lag i hierarkiet i det gjeldende og legitime identitetsrepertoaret. Pavlenko og Blackledge gir som eksempel på en inntatt identitet en hvit, heterofil mann fra middelklassen, eller en enspråklig bruker av majoritetsspråket. Eksempler fra korpuset mitt er dermed alle de navnløse skikkelsene som oppfyller de ideologiske kriteriene som at svensker er hvite, født i Sverige og taler svensk.

Identitetene som ligger mellom disse polene, er forhandlingsbare identiteter. Forhandling av identiteter kan oppstå bare der maktforhold er lagt til rette. Pavlenko og

Blackledge lokaliserer forhandlinger i enkelte prosesser av posisjonering av individer der maktforskjellene er til stedet mellom partene som inngår i forhandlingen.⁸² Der det finnes små, eller ikke noen forskjeller i det hele tatt, vil det ikke oppstå behov for forhandling fordi det å hevde sin identitet vil møte ingen eller kun en neglisjerbar motstand. Dersom maktforskjellene i posisjoneringen er altfor store, er det ikke mulig å forhandle.

Å forhandle om en identitet er, som jeg allerede har antydnet, kun mulig innenfor en diskurs. Innenfor diskursen drøftes visse temaer på visse måter – både utvalget av temaene, og måten disse diskuteres på, er ideologisk. Diskurs om tilhørigheten til den svenske nasjonen vil inneholde en rekke temaer, deriblant språk, som også kan betraktes som konstituerende akser for den svenske nasjonale identiteten. Når det gjelder språk, vil diskursen være subjektiv, dvs. farget av en språkideologisk forestilling om hvem som kan betraktes som svensk, og hvem som ikke kan det. Kriteriene blir basert på hvilke språk man bruker, og måten man bruker språkene på. Språkbruk vil også danne et symbolsk system med et immanent hierarki. Et bestemt språk, eller en språkvariant, blir ansett som legitim, og andre språk eller språkvarieteter blir plassert på rangstigen i forhold til det legitime. Å være ansett som svensk i det svenske samfunnet bærer med seg privilegier. Individene som betrakter seg selv som svenske, men som ikke faller i det språkideologiske mønsteret for «legitim svenskhet» på grunn av språket de snakker, vil vanskelig, i full utstrekning, oppnå disse privilegiene. Hvis kategorien «svensk» defineres som «et individ med svensk som morsmål» ut fra et språkideologisk synspunkt, vil ovenfornevnte individer befinne seg i sonen der identiteten «svenske med svensk som andrespråk» er forhandlingsbar. Forhandlingen er nødvendig for at individene kan oppnå privilegiene reservert for «svenskene». Bourdieu påpeker at selv om forhandlingene føres på det symbolske planet, er resultatene aldri kun symbolske:

The reversal of the symbolic relations of power and of the hierarchy of the values placed on the competing languages has entirely real economic and political effects, such as the appropriation of positions and economic advantages reserved for holders of the legitimate competence, or the symbolic profits associated with possession of a prestigious, or at least unstigmatized, social identity.⁸³

Denne problemstillingen gjelder for både tornedalingene og andre flerspråklige innenfor det svenske samfunnet.

Måten å forhandle om legitimering av identiteten «svenske med svensk som andrespråk» på er å prøve å angripe de ideologiske påstandene som umuliggjør en slik legitimering. Disse påstandene er til stede i diskursen i form av fortellinger, og i sitt

⁸² Pavlenko og Blackledge, "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue.", 250.

⁸³ Bourdieu og Thompson, *Language and Symbolic Power*, 259.

ideologiske vesen fremstår de som selvfølgelige. Siden en fortelling, dvs. et narrativ, er en harmonisering av tilfeldige fenomener og erfaringer som også kan ligge atskilt i tid og rom i et sammenhengende mønster, betyr det å forhandle om en identitet å skape en motfortelling med utgangspunkt i de samme komponentene. Ved å protestere imot den gjeldende ideologien sikter individene som forhandler om sin identitets legitimitet mot å avdekke «det selvfølgeliges» råtne eller ufullstendige fundament. Hvis den svenske språkideologien er grunnet i forestillinger og fortellinger om at man i Sverige må ha svensk som morsmål for å bli regnet som svensk med alle privilegier det innebærer, og som forsterkes av advarsler om flerspråklighetens skadevirkninger særlig for barn, må disse fortellingene gjenfortelles, forestillingene utfordres og nye eksempler hentes inn etter at gamle eksemplers gyldighet settes under tvil.

I praksis betyr det å forhandle om identiteter ikke alltid det samme som å være bundet til diskursens språklige premisser. Teknisk sett er det å protestere mot en språkideologi effektivt dersom motfortellingen benytter seg av samme koden som fortellingen – slik vil fortelleren snarere få gehør. Men da snakker vi om et meta-nivå – dvs. en diskurs om diskursen. Pavlenko og Blackledge viser imidlertid i artikkelsamlingene sine at forhandlinger allerede befinner seg i måten en diskurs føres på. Valg av personlige pronomen eller adjektiver, bruk av språkbilder og metaforer, eller anvendelse av kodeveksling og -blanding, eller introdusering av språklige nyskapsler, markerer også forhandling overfor visse diskursive anledninger eller viss diskursiv praksis⁸⁴. For å oppsummere: Å undersøke hvordan et individ forhandler om en identitet ved hjelp av språklige midler betyr å fokusere både på hva som er sagt, og på hvilken måte det er sagt på.

⁸⁴ Pavlenko og Blackledge, "Introduction", 22-23.

3. Analysedelen

3.1. Ideologi og språkideologi

I denne delen skal jeg analysere de to litterære verkene skrevet av Mikael Niemi og Jonas Hassen Khemiri i forhold til hvordan individer med identiteter som avviker fra majoritetens nasjonale definisjon forhandler om å bli godkjent av majoritetssamfunnet.

Disse avvikende identitetene til skikkelsene som tilhører en nasjonal minoritet eller som regnes med blant innvandrere, er konstruert og forestilt rundt flere symbolske akser. De viktigste aksene i begge romaner er språk og nasjonalitet/etnisitet. Kombinasjon av språk og nasjonalitet/etnisitet er sentral når et forestilt fellesskap skal skapes, og i dette henseende snakkes det ofte om språkideologi.

Ideologi er liksom identitet et bredt begrep som undersøkes i humaniora fra mange hold. Jan Blommaert har sporet opp to betydninger som begrepet ideologi forstås under. Ideologi kan for det første være et spesifikt utvalg av symbolske framstillinger, dvs. diskurser, begreper og påstander, som brukes med et bestemt formål, og som kan relateres til et bestemt individ, gruppe eller verk. «Ideology in this first sense stands for partisan views and opinions, it is sensed to represent a particular bias characterising specific social formations with specific interests»⁸⁵. Ideologier er i denne forstanden de ulike tenkeretningene, skolene og «-ismene». Innenfor et samfunn kan det dermed være flere konkurrerende ideologier. For det andre defineres en ideologi som et system av tenkning, atferd og en generell oppfatning av verden som erfares som noe naturlig og normalt, og som tjener som en referanseramme verden oppfattes gjennom. Blommaert viser videre til at et sosialt og politisk system vil ha «de store fortellingene» (grand narratives) som vil beskrive systemets tilblivelse, struktur og historien. Følgende: «ideology is common sense, the normal perceptions we have of the world as a system, the naturalised activities that sustain social relations and power structures, and the patterns of power that reinforce such common sense.»⁸⁶ Representanter for denne linjen i forskningen på ideologi er Pierre Bourdieu (1990), som jeg direkte anvender i denne oppgaven, og videre også Louis Althusser (1971), Roland Barthes (1957), Raymond Williams (1973, 1977) og Michel Foucault (1975). Det som er interessant er at disse definisjonene ikke helt utelukker hverandre. Blommaert bruker kapitalisme som eksempel på den andre betydningen av begrepet ideologi. Kapitalismen blir en naturlig del av praksis og tenkning i

⁸⁵ Blommaert, *Discourse*, 159.

⁸⁶ Ibid.

vestlige samfunn (men ikke bare disse), og påvirker menneskenes daglige liv på en nærmest usynlig måte. Samtidig kan denne måten å tenke på underlegges granskning for å finne til røttene, formålet, eller de konstituerende narrative som tas for gitt, og dersom enkelte komponenter ikke viser seg til å være forsvarlige kan de utkonkurreres med andre alternativene som i seg selv kan forstås som ideologier i den første betydningen av begrepet.

Det er dessverre ikke mye rom jeg kan vie til dette spennende temaet i denne oppgaven. Jeg kan imidlertid ikke gå videre før jeg også definerer begrepet språkideologi. Det foreligger mange definisjoner, jeg støtter meg igjen til Jan Blommaert som henter følgende definisjon fra Irvine & Gal (2000):

... linguistic features are seen as reflecting and expressing broader cultural images of people and activities. Participants' ideologies about language locate linguistic phenomena as part of, and evidence for, what they believe to be systematic behavioural, aesthetic, affective, and moral contrasts among the social groups indexed. That is, people have, and act in relation to, ideologically constructed representations of linguistic differences. In these ideological constructions, indexical relationships become the ground on which other sign relationships are built.⁸⁷

Sitatet påpeker at lingvistiske forskjeller som i grunn er lateralt ordnede kobles med ekstralingvistiske fenomener som kan ordnes hierarkisk innenfor en ideologisk forståelsesramme. Dermed kan også de enkelte lingvistiske fenomenene underlegges en hierarkisk strukturering. Maria Wingsted understreker et viktig aspekt av språkideologier: koblinger mellom lingvistiske og ekstralingvistiske fenomener foregår nesten ubevisst hos de fleste. Wingsted sier at:

many components of a (folk) language ideology are not necessarily consciously constructed, explicated or motivated, nor metacognitively reflected upon. Especially in the case of dominant, hegemonic ideologies, their components and meanings are taken for granted, i.e. conceived of as a "natural" order of things, and when not challenged, the individual is significantly unaware of their sociocultural relativity.⁸⁸

Majoritetens språkideologi spiller en betydelig rolle i begge romaner. Niemi viser til en konkret, institusjonalisert språkideologi som lenge og systematisk har undertrykket bruk av minoritetsspråket meänkieli, og forårsaket språkbytte hos en hel generasjon. Khemiri refererer aldri direkte til en språkideologi, men i *Montecore* kan man lese en underliggende språkideologi ut fra måten Abbas blir mottatt av majoritetssamfunnet på.

Med hensyn til rollen språkideologien har i begge romaner, anser jeg som viktig først å undersøke hvordan har språkideologien utviklet seg i Sverige, for at jeg kan henvise til dette i

⁸⁷ Irvine og Gal (2000) sitert i Blommaert, *Discourse*, 171.

⁸⁸ Wingstedt, Maria. *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden: Historical and Contemporary Perspectives*. Doktorgrad avhandling, (Stockholm Univ. Centre for Research on Bilingualism, 1998), 24.

analysene mine. Underkapitlet om språkideologien i Sverige som følger etter denne innledningen er imidlertid ikke symmetrisk, siden større plass vies til språkideologien i forhold til den meänkieli-talende minoriteten. Dette skyldes at historisk sett var det svenske rikets maktfelt engasjert i å sikre språklig homogenitet i sine nordligste områder allerede siden begynnelsen av 1800-tallet, mens en form for en offisiell og tolerert flerspråklighet i Sverige begynte å iverksettes først på 1960-tallet i forbindelse med den massive innvandringen.

3.2. Utvikling av språkideologi i Sverige

Sverige har aldri vært et homogent land, verken etnisk eller språklig. Innvandring (og utvandring) samt tilstedeværelse av befolkningsgrupper med et annerledes morsmål har trolig preget Sveriges område under hele dets historie. I europeisk sammenheng er dette ikke noe unntak - handel, krigføring og ikke minst uklare og skiftende grenser har gjort de fleste landene og rikene i Europa til heterogene enheter. Benedict Anderson bemerker at før nasjonalismens ankomst til Europa, var språkmangfold eller etnisk mangfold innenfor politiske enheter veldig sjeldent et tema. I middelalderen fantes det nemlig skille mellom språk som ble brukt på ulike nivåer. Administrasjonen, aristokratiet, kirken og lekfolket brukte ofte ulike koder, og situasjoner der et rikes eller kongedømmes overhode ikke forsto et snev av språkene til folkeslagene han eller hun regjerte over, var helt vanlige.

Reformasjonen, boktrykkerkunsten og kapitalismen ga imidlertid status til folkespråkene, og med nasjonalismen fikk disse språkene en ideologisk ladning som hadde evnen til å samle folk rundt seg. Nasjonalismens inntog på 1800-tallet satte i gang prosesser som etterhvert etset bort de store flernasjonelle politiske enhetene og oppløste dem i en rekke nasjonalstater, men disse nye statene var ikke nødvendigvis fullt så homogene. Det viktige slagordet ved emansipasjonen av folkegruppene lød ett folk – ett land – ett språk. Denne ideologien virket dobbelt, på den ene siden betydde den en mulighet for oppreisning og kodifisering av en rekke minoritetsspråk og dermed etablering av nye nasjonale enheter. På den andre siden ga denne ideologien et påskudd til de allerede etablerte politiske enhetene til å undertrykke slike prosesser som truet med splittelse av territoriet. Hvis jeg skal gi en kort kronologisk oversikt over stillingen til grupper med svensk som andrespråk i Sverige med fokus på både tornedalinger og innvandrere, kan jeg umulig utelate å relatere dette til ideologiene om språk som har preget majoritetbefolkningens forhold til disse minoritetene.

3.2.1 Wingstedts modell – et svensk eksempel

Språkideologiene har en sentral rolle for etablering og vedlikehold av maktstrukturer.

Selv om de primært handler om forestillinger om språk og språkbruk, er deres anvendelse styrt av prosesser som sikter mot legitimering av maktforskjeller, eller politiske, økonomiske eller andre interesser. Maria Wingstedt beskriver i doktoravhandlingen⁸⁹ sin et generelt mønster for utvikling av språkideologier. Hun skiller mellom tre selvstendige faser som imidlertid kan overlappe. Slik evner hun å fange den skiftende naturen til de språkideologiske strategiene hvis mål er å yte og opprettholde et maktovertak og kontroll over minoritetsbefolkninger. Wingstedt selv anvender denne modellen på den historiske situasjonen i Sverige, men mener at prinsippet kan overføres til andre sosiopolitiske kontekster.⁹⁰

3.2.1.1 Første fase – etablering av kontroll

I den første fasen dreier etableringen og utøvelsen av kontroll seg ikke direkte om språk, assimilasjonsstrategier tas ikke i bruk i denne fasen. Maktrelasjonene som speiles direkte i lojalitet mot herskeren, staten og/eller religionen, etableres ved hjelp av administrasjon, lovstifting, økonomi, tilstedeværelse av maktsenterets representanter, politi eller militær, videre også gjennom skatt og bosetning. Lokale folkespråk kan til å med være nyttige redskaper for etableringen av kontroll og ideologi. Flerspråklighet, understreker Wingstedt, er ikke et tema – den verken undertrykkes eller oppmuntres. Vanligvis oppstår det en diglossisk situasjon der elitespråket brukes i offisielle sammenhenger, som f.eks. administrasjon, mens minoritetspråket (eller -språkene) brukes i uoffisielle sammenhenger.

Sverige tilhørte i middelalderen de europeiske stormaktene, og hadde dermed en sammensatt befolkning som var et resultat av territorielle gevinster i de mange krigene Sverige utkjempet. Når det gjelder Tornedalen, og Finland generelt, ble det ikke utøvd noen systematisk språkpolitikk frem til 1800-tallet. Wingstedt støtter seg til Per Jonssons artikkel⁹¹ når hun beskriver rikets innstilling til sine finske undersåtter som «pragmatic-instrumental»⁹². I det ligger at så lenge finnene betalte skatt, var lojale mot kongen og var gode kristne, var det ikke på noen måte nødvendig å styre utviklingen til en diglossisk situasjon.

3.2.1.2 Andre fase – assimilasjon og undertrykkelse

For den andre språkideologiske fasen er det typisk at herredømmet er fullt etablert

⁸⁹ Wingstedt, *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden*.

⁹⁰ Ibid., 77.

⁹¹ Jonsson, Per. "Svensk överhet och finska undersåtar. Svensk språkpolitik under 400 år." *Finsk-ugriska småskrifter* 8 (1991): 5 - 39. Teksten er også tilgjengelig på internett: http://generaldepoten.bravepages.com/Svensk_oeverhet_och_finska_undersaat.html

⁹² Wingstedt, *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden*, 61.

både ideologisk og administrativt. Målet er imidlertid å skape en følelsesmessig tilknytning til systemet gjennom å undertrykke og assimilere forskjellene. Assimilasjonen siktes først og fremst mot kultur og språk, som er viktige identitetsmarkører. Kulturelle og språklige ytringer evalueres og underlegges et hierarki, der den offisielle varianten er synonym med lojalitet til maktsenteret, majoriteten, staten, osv.

Da Sverige led et nederlag i krigen mot Russland på begynnelsen av 1800-tallet, oppsto det et behov for å styrke undersåttenes tilknytning til det som ble igjen av riket. Løsningen på denne krigen var fredsavtalen i Fredrikshamn i 1809, som for Sverige resulterte i et enormt tap av territoriet. Russland krevde Finland, og forhandlingene dreide seg om hvor grensen skulle bli tegnet. Til slutt ble stormaktene enige om at elvene Torne, Muonio og Könkämä skulle være den nye sømmen på Europas politiske lappeteppe, men grensen i seg selv ble valgt helt uten hensyn til den tidligere administrative inndelingen⁹³. Slik havnet den finskspråklige Tornedalen på begge sider av den nye grensen, mens en del av svenske Västerbotten plutselig tilhørte det russisk-annekterte storfyrstedømmet Finland.

Det var i denne konteksten at språk og nasjonalitet etterhvert ble et viktig tema i Sverige, fordi en finsktalende minoritet utgjorde en potensielt farlig trussel for rikets territorielle integritet i den kommende tiden med nasjonalismens blomstring i andre delen av 1800-tallet. Disse truslene måtte forebygges, og et egnet redskap i så måte var å assimilere den finsktalende minoriteten samt å svekke minoritetspråkernes stilling innenfor rikets grenser.

For å tildekke denne tvetydige strategiske manøveren ble det etablert en rekke ideologiske forklaringer, som gikk ut på å betegne både det finske språket og folket som mindreverdige. Det finske språket ble etter tapet av Finland selvfølgelig klassifisert som fremmed i Sverige. Den finske levemåten, kulturen og språket ble ansett som underlegne de svenske, denne allerede negative vurderingen ble ytterligere utvidet med at finsk var smittsom, «den spredt sig på svenskans bekostnad»⁹⁴. Dessuten var den gjeldende ideologien på slutten av 1800-tallet at det var det svenske språket som var det egentlige språket til innbyggerne i Tornedalen, og dette argumentet ble videre styrket med frenologiske observasjoner som skulle bekrefte at befolkningen i Tornedalen bar svenske ansiktstrekk⁹⁵. Dermed var det lett å rettferdiggjøre innføringen av svensk som det eneste undervisningsspråket på skoler, og slik forsøke å stoppe utbredelsen av finsk språk blant folk.

⁹³ Nils Slunga, *Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten*, Tornedalica (Luleå: Tornedalica, 1965), 15.

⁹⁴ Nils-Erik Hansegård, *Den norrbottenfinska språkfrågan: En återblick på halvspråkighetsdebatten*, vol. 19, Uppsala Multiethnic Papers (Uppsala 1990), 20.

⁹⁵ Ibid.

Siden 1888 ble svensk påkrevd som det eneste undervisningsspråket på skoler opprettet av staten, og frem til 1920 ble forsvenskningen av utdanningssystemet i Tornedalen gjennomført helt.

Hansegård påpeker at bruk av finsk både på skolen og i arbeidslivet var stigmatisert, både barn og voksne ble trakassert. Finsk var offisielt helt forbudt på skolene, det gjaldt ikke bare undervisningen men også friminuttene, lærere skulle dessuten oppfordre elevene til å bruke svensk hjemme⁹⁶. Selv om dette forbudet ble avskaffet i 1958, fortsatte enkelte skoler å praktisere dette frem til 1968.

På dette punktet er jeg nødt til å gjøre en digresjon angående språket som snakkes i Tornedalen, men denne digresjonen vil bidra til å belyse Wingstedts poeng bedre. Hittil i dette underkapitlet har jeg brukt ordet «finsk» om språkvarietetet som ble snakket i Tornedalen, men dette er ikke presist. Før 1809, da Tornedalen var et enhetlig språkområde, kunne dette nok stemme. Den lokale varietetet ville bli oppfattet som en dialekt av det som etterhvert skulle bli riksfinsk, slik som varietetet som tales i den finske delen av Tornedalen idag. Men siden Tornedalen ble delt i to, og den svenske delen ble nokså isolert fra den språklige og språkpolitiske utviklingen som fant sted på den andre siden av grensen, begynte kløften mellom «tornedalsfinsken» og «riksfinsken» å utvide seg, i og med at språket på den svenske siden av Tornedalen også ble påvirket av svensk⁹⁷.

Betegnelsen «tornedalsfinsk» er heller ikke presis. Tornedalingene selv bruker ordet «meänkieli». Dette fører oss til et paradoks i tornedalingenes stilling i Sverige – det finnes nemlig en betydelig forskjell på hvordan den opprinnelig finsktalende befolkningen har vært posisjonert av svenskene og hvordan denne befolkningen har posisjonert seg selv. Fra det svenske samfunnets hold stammer utenom pejorative betegnelser som f.eks. «finnpajsare» eller «finnjävel», også mer nøytrale uttrykk som «västerbottensfinne», «norrbottnensfinne» eller «tornedalsfinne»⁹⁸. Wande understreker at ingen av disse navnene brukes av tornedalingene selv, fordi alle inneholder nasjonalitetsmarkøren som er i strid med tornedalingenes oppfatning av deres tilhørighet. Disse navnene som peker i retning av at den meänkieli-talende befolkningen av Tornedalen eller Norrbotten egentlig er fremmed i Sverige, viser inkonsistens i ideologien bak forsvenskningen som tar utgangspunkt i at den opprinnelig svenske befolkningen ble «smittet» av finsken. Tornedalingene ser på seg selv som svenske,

⁹⁶ Ibid.

⁹⁷ Hyltenstam, Kenneth. "Om begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk." i *Mer än ett språk: En antologi om två- och trespråkligheten i norra Sverige*, redigert av Eva Westergren og Hans Åhl, 202-43. (Stockholm Norstedts, 1997), 227.

⁹⁸ Wande, "Etnisitet och identitet", 111.

og bruker selv også betegnelsen «tornedaling». Samme tilfellet er bruk av ordet «meänkieli» i stedet for «tornedalsfinsk». Uttrykket «meänkieli», som betyr «språket vårt», markerer nettopp avstand fra språket som tales over grensen i Finland⁹⁹. Wande påpeker at det å markere denne avstanden har vært et veldig viktig trekk i den tornedalske identiteten. Det å være en «finne» har i Sverige vært en «nedsättande karaktäristik, som tornedalinger inte vill bli associerad med»¹⁰⁰. Hansegård viser til at mindreverdighetsfølelsen knyttet til meänkieli, som verken i Sverige eller Finland ble ansett som et fullverdig språk, resulterte i at folk «bytte ut sina finska etternamn mot mera svenskliknande nyskapelser»¹⁰¹, noe som Niemi påpeker i *Mannen*.

3.2.1.3 Tredje fase – revitalisering?

På slutten av 1950-tallet har den strenge forsvenskningdoktrinen mildnet noe, finsk begynte å bli undervist som et frivillig emne i viss utstrekning på utvalgte skoler, finskspråklig litteratur ble tillatt igjen ved Tornedalens bibliotek, og til og med ble det i Tornedalen startet en regelmessig radiosending på finsk.¹⁰² Det stemmer overens med den tredje fasen i Wingstedts modell.

Når en språkskifte hos minoritetsbefolkningen alt er satt i gang, gjør Wingstedt oppmerksom på at det er da det assimilasjonstrykket begynner å avta. Språksituasjonen der minoritetspråket er på retrett forsvares som uunngåelig i et moderne samfunn, og som Wingstedt påpeker, blir ofte selve minoriteten stemplet som pådrivere for dette skiftet. Likevel, en ny utvikling i retning av pluralisme finner sted i takt med at en del av den tidligere minoriteten får, gjennom å assimileres, en mulighet til å bidra til diskursen, og dermed å introdusere alternative ideologier eller å revidere den fungerende. Offisielt, sier Wingstedt, blir pluralismen forsvart, men i praksis er dens implementering begrenset, især hvis omfanget av endringer krever omfattende investeringer.

Et viktig aspekt i den pluralistiske fasen er underliggende strømninger av «monolingvale» tendenser som henger igjen i store deler av befolkningen, med forankringspunkter i både utdanning, administrasjon og politikk. Selv om flerspråklighet og pluralisme diskuteres, og kan til og med bli en akseptert norm, mister ikke den enspråklige

⁹⁹ Wikipedia-bidragster, "Meänkieli," *Wikipedia*, 26.04.2010, <http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Me%C3%A4nkieli&oldid=11576345> (oppsøkt 25.06.2011).

¹⁰⁰ Wande, "Etnisitet och identitet", 111.

¹⁰¹ Hansegård, *Den norrbottenfinska språkfrågan*, 30.

¹⁰² Hansegård, *Den norrbottenfinska språkfrågan*, 37.; Gröndahl, Satu, Matti Helberg og Mika Ojanen. "Den tornedalska litteraturen." i *Litteraturens gränsland*, redigert av Satu Gröndahl, 139 - 170. (Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002), 142.

ideologien sitt grep. Den viser seg i ulike fasetter av den sosiale praksisen, f.eks. i at verdiene og hierarkiene tilknyttet språkvariantene overholdes, i at det språklige mangfoldet oppfattes som et problem med virkninger i det sosiale, eller at språkmetaforer som til tross for sin tilsynelatende pluralistiske ladning fortsatt har en stigmatiserende effekt. I *Mannen som dog som en lax* kommer dette poenget frem, og det antyder dynamikken i hvordan språkideologien sprer seg. Ideologi kan oppfattes som en bølge som startes i maktens sentrum og spres rundt til den når de ytterste maksima av maktens territoriale gyldighet og legitimitets grenser. På samme måten avtar gyldighet av en ideologisk doktrine. Først endres meningen i senteret, og deretter også i utkanten. Dette vises tydelig i følgende sitat fra *Mannen*:

... Det är häruppe som motståndet är värst. Söderut har jag aldrig hört folk klaga på meänkieli. Folk vet ju knappt ens om att vi finns, eller också tycker de bara att vi är exotiska. Det är som med samerna. I Stockholm släps de in på vilken krog som helst om de bär samdräkt. Medan det är tvärtom på hemmaplan, det värsta samehatet i landet har du ju i Kiruna och Jokkmokk.¹⁰³

Selv om mottakelse av de nasjonale minoritetene offisielt øker i majoritetssamfunnet, er det viktig at Wingstedt samtidig spesifiserer at det gjelder først å fremst for maktsenteret og dets offisielle diskurs. Som sitatet understreker kan minoritetsfiendtlige innstillinger overleve lenge i utkanten, der senterets utøvelse av ideologisk kontroll ikke er tilstrekkelig.

Wingstedt påpeker at den viktigste endringen i retning pluralisme kom i sammenheng med det stigende antallet innvandrere på 1960 og 1970-tallet. I 1976 ble det vedtatt lov om «hemspråkundervisning», som påla kommunene å sikre barn med svensk som andrespråk undervisning i deres morsmål i et bestemt ukentlig omfang. Dette gjaldt ikke bare innvandrere, men også nasjonale minoriteter¹⁰⁴. Gjennom denne ordningen kom endelig meänkieli til å bli undervist, fordi riksfinsk, som ble tilbudt i form av frivillige kurs tidligere, var et fremmedspråk og dermed egentlig av liten interesse for tornedalingene.

Siden jeg ikke har mulighet til å referere i denne oppgaven til alle spesifikke trinn i utviklingen av det flerkulturelle og flerspråklige Sverige i forhold til de mange etniske og nasjonale minoritetsgruppene, velger jeg å følge videre kun utviklingen i Tornedalen. Dette vil også gi meg et bedre utgangspunkt for analysen av *Mannen som dog som en lax* senere i oppgaven.

På 1980-tallet fortsatte emansipasjonen i Tornedalen gjennom stiftelsen av en rekke organisasjoner og forbund, som siktet på å ta vare på og fremme den tornedalske kulturen og meänkieli. Ryggraden bland disse var Svenska Tornedalingars Riksförbund –

¹⁰³ Niemi, *Mannen som dog som en lax*, 74.

¹⁰⁴ Wingstedt, *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden*, 73.

Tornionlaaksolaiset (STR-T) som ble grunnlagt allerede i 1981. Dette forbundet skulle forene de meänkieli-talende i Sverige og etterse at minoritetens rettigheter blir ivaretatt. Med stiftelsen av Meän Akateemi – Academia Tornedaliensis i 1987 ble det opprettet et forum for meänkieli-relaterte spørsmål. En rekke andre stiftelser oppsto etterhvert også i den kulturelle sfæren – som for eksempel Tornedalsteatern eller forlag Barents Publisher og Meänkielen förlaaki¹⁰⁵.

I 1999 vedtok den svenske regjeringen to lover¹⁰⁶ som ga folk i visse landsområder («förvaltningsområden») rett til å få kontakt med forvaltningsmyndighetene og domstolene på meänkieli, finsk, samisk, romani chib eller jiddish, samt rett til å få førskoleundervisning eller eldreomsorg på de ovennevnte språk. Dessuten ratifiserte Sverige Europarådets to rammekonvensjoner¹⁰⁷ som stadfester at språkene nevnt ovenfor er minoritetsspråkene og forplikter Sverige til å bevare og fremme disse, og gjøre en innsats for å minske diskrimineringen.

Til tross for en åpenbar pluralistisk vending i det svenske samfunnet, er det mulig å spore tendenser som motvirker den offisielt støttede flerspråkligheten på et mindre synlig nivå, noe som svarer til Wingstedts modell. Christopher Stroud avdekker i sin artikkel¹⁰⁸ disse tendensene i to begreper som har kommet i allmenn bruk i perioden, der et flerspråklig og multietnisk Sverige begynte å bli et faktum. Disse begrepene er «halvspråkighet» og «rinkebysvenska».

Begrepet «halvspråkighet» ble introdusert av Nils-Erik Hansegård i sammenheng med hans arbeid om tornedalinger i 1968. På 1970 og 80-tallet ble begrepet videre popularisert i forhold til studium av innvandrere, men ble etterhvert forlatt, fordi i den opphetede diskusjonen som fulgte ble begrepet halvspråkighet sterkt kritisert, og dets uvitenskapelighet og diskriminerende preg avdekket. Halvspråkighet er en slags diagnose, der et tospråklig individ skal være redusert i sin evne til å bruke språkene nettopp på grunn av at ingen av språkene er utviklet tilstrekkelig, som i tornedalingers tilfelle skulle skyldes språkskiftet. Individet er dermed ikke tospråklig, men dobbelt halvspråklig. Elizabeth Lanza gjør oppmerksom på feiltakelsen i dette begrepet: «Faren med uttrykket ”halvspråkighet” er at det

¹⁰⁵ Kuoppa, Harriet. *Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige*. (Umeå: Institutet för språk och folkminnen og Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), 2008), 11-14.

¹⁰⁶ 1999:1175 og 1999:1176

¹⁰⁷ *Europarådets ramkonvention om nationella minoriteter (Framework Convention for the Protection of National Minorities, 1995)* og *Den europeiska stadgan om landsdels- eller minoritetsspråk (European Charter for Regional or Minority Languages, utarbeidet 1992, ratifisert 1998)*.

¹⁰⁸ Stroud, Christopher. ”Rinkeby Swedish and Semilingualism in Language Ideological Debates: A Bourdieuean Perspective.” *Journal of Sociolinguistics* 8, no. 2 (2004): 196 - 214.

lokaliserer opphavet til ”underutvikling” i den interne, individuelle beherskelse av tospråklighet, snarere enn i eksterne, samfunnsmessige faktorer som eksisterer parallelt med tospråkligheten». ¹⁰⁹ Stroud ser halvspråklighetsbegrepet i sammenheng med prosesser av klientifisering innenfor velferdsordningen i Sverige:

SL [semilingualism] provided an appropriate positioning of the immigrant as *client* in a way that permitted a barrage of institutional power discourses – educational, social, medical – to come into play, while simultaneously upholding the border between Swedes and non-Swedes. The handicap associated with semilingualism transposed all manner of difficulties caused by cultural differences into class differences and social disadvantage – two phenomena which are legitimate targets for welfarism. ¹¹⁰

Karl-Olov Arnstberg lokaliserer klientifiseringen av innvandrere og minoriteter i sammenhengen med den forverrede økonomiske situasjonen i Sverige på tidlig 1970-tall. Lavkonjunkturen og den omstridte loven fra 1973 som innførte 240 timers svenskundervisning på betalt arbeidstid, sørget, etter Arnstbergs mening, for en særlig stor arbeidsledighet blant innvandrere. Arbeidsledigheten ble behandlet med trygdeordninger innenfor velferdssamfunnet, men løste neppe problemet. Tvertimot, de som ble fanget i samfunnets redningsnett kom seg vanskelig ut av det, sier Arnstberg. Manglende arbeidserfaring ga små sjanser til å lykkes på arbeidsmarkedet og førte etterhvert til segregering. «Arbetslöshet, främlingsfientlighet, bidragsberoende och boendesegregation tecknade välfärdssamhällets mörka baksida» ¹¹¹.

Både Stroud og Arnstberg ser negativt på velferdsstatens virkning på situasjonen til innvandrere i Sverige under dårlige økonomiske tider. Dette perspektivet fremstår som mindre skråsikkert hvis man anskuer problemet fra en annen side: nemlig, om innvandrerne hadde greid seg bedre under en lavkonjunktur uten velferdsordningens nettverk, eller om det hadde vært lettere for dem å hevde seg på arbeidsmarkedet uten noen form for støtte fra staten?

Begrepet halvspråklighet er uansett politiske og sosiologiske hypoteser et negativt stempel som gjør det mulig å klassifisere de to- eller flerspråklige i samfunnet som mindreverdige, som noen som trenger omsorg på grunn av sin kognitive mangel og generelle utilstrekkelighet. «Problemen var privata och existentiella snarare än samhälleliga och invandraren framstod som otrygg och ångestfylld. Kort sagt: det är synd om invandrare» ¹¹². Halvspråklighet gir også et påskudd for å presentere velferdssamfunnet som en «snill»

¹⁰⁹ Lanza, Elizabeth. ”Om ”Halvspråklighet” og tospråklighet.” i *Veier til kunnskap og deltakelse*, redigert av Anne Hvenekilde, 133 - 48. (Oslo: Novus Forlag, 1994), 144.

¹¹⁰ Stroud, ”Rinkeby Swedish and Semilingualism in Language Ideological Debates: A Bourdieuan Perspective.”, 209.

¹¹¹ Arnstberg, *Sverige och invandringen*, 23.

¹¹² *Ibid.*, 17.

mekanisme innstilt på å lindre innvandrernes nød, samtidig som den samme mekanismens bidrag til å skape nøden tildekkes.

På 1980-tallet, da det svenske samfunnet gjennomgår en sosial og økonomisk forandring som gir utslag i større sosiale forskjeller og økt nasjonalisme, dukker et annet begrep opp – «rinkebysvenska». Stroud karakteriserer den som: «a potential, imagined, 'pan-immigrant' variety of Swedish»¹¹³. Som definisjonen antyder, er rinkebysvenska et konstruert språk, og forestillingene om dette språket reflekterer majoritetens forestillinger om dets brukere¹¹⁴. Stroud gir i artikkelen sin noen eksempler på hvordan rinkebysvenska konstrueres, og fra disse partikulære framstillingene utleder han karakteristikkene som den etniske og kulturelle «andre» konstrueres gjennom. Bortsett fra fonologiske og grammatiske feil, som signaliserer innvandrernes dårlige beherskelse av den offisielle varianten, er rinkebysvenskas hovedtrekk på det semantiske nivået avgjørende for hvilke verdier tilskrives dem som blir assosiert med denne språkvarianten. Disse trekkene er f.eks. erstatning av semantisk nøytrale ord med ord med nedsettende eller krenkende betydning, utstrakt bruk av vulgære uttrykk, krenkelser og tabuord, eller en overvekt av bestemte illokusjonære handlinger eksempelvis trusler.¹¹⁵ Innvandreren som konstrueres er dermed fiendtlig og negativ overfor majoritetssamfunnet, «lavt» nivå på språkbruken skal reflektere innvandrerenes ressurssvakhet. Stroud ser dette bildet som både et produkt og en rettferdiggjøring av den høyrevendte og nasjonalistiske reaksjonen på en forandring i immigrasjonsmønsteret i Sverige på 1970 og 1980-tallet. Behovet for å markere skillet mellom det gamle (og «egentlige») svenske og det nye svenske som kom med innvandringen, stemmer også med Wandes observasjon av oppvåkningen av etnisk selvbevissthet hos svensk majoritetsbefolkning på 1970-tallet¹¹⁶.

Både halvspråklighet og rinkebysvenska er begreper som ifølge Stroud tjener som måter å legitimisere og reprodusere sosiale ulikheter på, samtidig som de gir majoriteten symbolske ressurser som kan brukes for å forklare sosiale endringer og historisk sammenheng.

Public debates on RS [Rinkeby Swedish] and semilingualism are actually ways of subverting heterogeneity by devaluing the linguistic capital of immigrants, despite the fact that they ostensibly seem to be providing a means for recognizing diversity and heterogeneity in language.¹¹⁷

¹¹³ Stroud, "Rinkeby Swedish and Semilingualism in Language Ideological Debates: A Bourdieuan Perspective.", 197.

¹¹⁴ Ibid., 200-1.

¹¹⁵ Ibid., 203.

¹¹⁶ Wande, "Etnisitet och identitet", 100.

¹¹⁷ Stroud, "Rinkeby Swedish and Semilingualism in Language Ideological Debates: A Bourdieuan Perspective.", 210.

Denne korte oversikten over utvikling av språkideologier i Sverige viser at i de siste 200 år har syn på bruk av fremmede morsmål i Sverige forandret seg kraftig. Fra en sterkt negativ innstilling der minoritetsspråkene skulle undertrykkes og minoritetene assimileres har språkpolitikken mildnet til den grad at minoritetsspråk er offisielt godkjent som legitime, og undervises til og med i det svenske utdanningssystemet. Den offisielle anerkjennelsen gjelder både morsmål til nasjonale minoriteter og innvandrere, og henger sammen med endring i forholdet til kulturell og etnisk diversitet. Selv om den hegemoniske assimilasjonen har veket for integrering og utvidelse av rettigheter til minoritetsbefolkninger, er det flere stemmer (f.eks. Stroud, Arnstberg, Wande eller Wingstedt) som påpeker at det fortsatt finnes underliggende tendenser som motarbeider inkludering og likestilling av minoriteter på et mindre synlig ideologisk plan.

3.3. Analyse 1: *Mannen som dog som en lax*

3.3.1. Romanen

Romanen *Mannen som dog som en laks* er en kriminalfortelling som kretser rundt etterforskningen av et brutalt drap på en pensjonist i Pajala i Tornedalen. Den gamle mannen, tidligere lærer og toller Martin Udde, er funnet myrdet med en lyster i egen seng, mens tungen hans ligger forkullet kokeplaten på kjøkkenet.

Etterforskningen av ugjerningen er utgangspunkt for et kulturmøte der majoritets- og minoritetsforestillinger, knyttet først og fremst til språk og identitet, konfronteres. Denne konfrontasjonen resulterer i forhandlingen og etterhvert også erkjennelsen av minoritetens posisjon.

Kulturmøtet foregår på det konkrete plan mellom den kvinnelige etterforskningslederen Therese Fossnes og personene hun må forholde seg til på åstedet Pajala i Tornedalen. Therese er fremmed i den tornedalske konteksten. Hun er utenforstående til sosiale relasjoner og ikke i stand til å forstå lokale særdrag eller språk. Oppdraget hennes i Pajala krever imidlertid at hun forholder seg til disse sammenhengene og tilegne seg en forståelse av den lokale situasjonen gjennom å avhøre vitner og de siktede, og gjennom å samarbeide med sine lokale kollegaer fra Pajala. Therese er i besittelse av en del narrativer som er preget av hennes tilhørighet til den urbane majoritetsbefolkningen. Dette faktum bestemmer hennes oppfatning av den lokale situasjonen i Tornedalen. I løpet av etterforskningen blir hun møtt med andre narrativer som belyser ugjerningen og konteksten den har skjedd i fra et annet perspektiv. Disse narrative får henne til å revurdere sin forståelse av Tornedalen.

Etterforskningen fører omsider frem til pågrepelse av et par omreisende ransmenn, og disse blir dømt for drapet. Ironisk nok viser det seg at det var Thereses egen mor som drepte Martin Udde som en fullbyrdelse av hevn for en gammel ugjerning Udde begikk mot henne. Da hun var en liten jente tok Udde henne fra hennes mor, og beordret tvangsadopsjon. Therese, som er skildret som rotløs i romanen, kommer dermed helt uvitende tilbake til stedet slekten hennes kommer fra, og til og med forelsker seg i en nær slektning. Motsetningsparet fremmedhet – tilhørighet som er et av hovedtemaene i romanen blir slik på en nærmest grotesk måte relativisert.

3.3.2. Analysen

Fokuset mitt ligger hovedsakelig på hvordan kulturmøtet mellom Therese og Tornedalen skildres i boka. Tornedalen forstås i overført betydning og betyr både landskapet som er vidt forskjellig fra det urbane Sør-Sverige, den spesifikke kulturen og tradisjonene som er betinget av både naturen og språksituasjonen, samt de enkelte menneskene hvis skjebner er påvirket av

majoritetssamfunnets innstilling til flerspråklighet. Jeg vil dermed undersøke hvilke forestillinger Therese møter Tornedalen med, hvilke akser og ideologiske forestillinger det er som står bak identitetskonstruksjonen som har pågått i denne konteksten. Hovedspørsmålet er imidlertid hvordan og på hvilke premisser det forhandles om den «tornedalske identiteten» i romanen. Begrepet «den tornedalske identiteten» er ikke et offisielt begrep, selv om det hadde vært enkelt å forestille seg dets innhold. Det «tornedalske» relateres i en rekke kontekster både til geografisk tilhørighet og språket meänkieli. Jeg vil imidlertid bruke begrepet «den tornedalske identiteten» i stedet for betegnelsen «en svenske med svensk som andrespråk». Denne er på den ene siden en mer presis betegnelse for identiteten som jeg kommer til å argumentere for at det forhandles om i romanen, men på den andre siden er denne betegnelsen nokså lang for å bli brukt effektivt i teksten.

Jeg vil i denne analysen begynne med å legge frem majoritetens perspektiver som er konsentrert delvis i Thereses skikkelse og fortellingen om Martin Udde, men indirekte også i de tilstedeværende språkideologiske forestillingene. Deretter vil jeg analysere narrativene til minoriteten som kommer til syne gjennom mange stemmer. Til slutt vil jeg undersøke i hvilke kontekster og under hvilke omstendigheter er det mulig å forhandle om den tornedalske identiteten overfor majoritetens diskurs, samt når er forhandlingen av dette identitetsalternativet utelukket.

3.3.2.1 Identitetsakser

Distinksjonen mellom «svensker» og «tornedalinger» etableres i majoritetens diskurs, slik den er skildret i romanen, hovedsakelig langs to identitetsdannende akser – språk og kultur. Det er viktig å understreke med det samme at denne distinksjonen ikke er grunnet i etnisitet, som kunne være tilfelle for samer eller innvandrere, men snarere i nasjonal tilhørighet.

Å definere noen ved hjelp av etniske kategorier betyr vanligvis å se etter opprinnelse, kultur eller folkeskikk. Men det å bestemme ens etnisitet er ikke alltid en enkel oppgave. Hvordan man definerer en etnisk gruppe, eller hvordan en gruppe definerer seg selv, avhenger dels av den aktuelle sosio-politiske situasjonen i en bestemt tidsperiode, og dels av hvilke kriterier man velger å sortere etter. Wande påpeker att for eksempel kriteriet språk har vært anvendt ved folketelling i Sverige bare en gang i året 1930. Da ble de finsktalende innbyggerne i Tornedalen definert som «personer av finsk stam»¹¹⁸. Et annet sted skriver Hansegård at på slutten av 1800-tallet ble tornedalingene på grunn av ytre fysiske trekk klassifisert som etnisk svenske¹¹⁹.

Tornedalingene definerer seg selv bestemt som etnisk svenske. Wande skriver at dersom det finnes en egen «tornedalsk» identitet, oppfattes den blant tornedalingene ihvertfall ikke som «fremmed i Sverige». Wande fastslår følgende:

¹¹⁸ Wande, "Etnisitet och identitet", 101.

¹¹⁹ Hansegård, *Den norrbottnensiska språkfrågan*.

den svenska komponenten i den tornedalska identiteten, där bl.a. det svenska medborgarskapet ingår, oppfattas opppenbarligen som så pass stor att det enbart av den anledningen känns främmande för många tornedalinger att beteckna sig som finnar.¹²⁰

Wande viser i sin artikkel til debatten om folkegrupperes minoritetsstatus som fant sted ved Uppsalla univeristet på tidlig 1960-tallet, da representanter fra svenske minoritetsgrupper, blant andre også tornedalinger, fikk anledning til å uttale seg om hvorvidt de så seg selv som en egen etnisk gruppe innenfor det svenske samfunnet. Den tornedalske representanten, på den tiden allerede en kjent og innflytelsesrik politiker, Ragnar Lassinantti svarte på dette spørsmålet negativt¹²¹. Siden, som Wande påpeker, har ikke spørsmålet om tornedalingeres etnisitet blitt berørt i noen vesentlig grad, samtidig som begrepet etnisitet fikk stadig mer plass i offentlig diskurs i forbindelse med at Sverige har blitt et flerkulturelt og multietnisk samfunn på grunn av innvandringen.

Diskursens overordnede tema i tilfelle posisjonering av tornedalingerne innenfor det svenske samfunnet er dermed hvorvidt de tospråklige tornedalingerne hører hjemme i den svenske nasjonen tatt i betraktning at svensk er deres andrespråk. Som jeg antydde innledningsvis er både diskursens og identitetens konstitutive akser språk og kultur. Om språket *meänkieli* har jeg allerede skrevet et lengre avsnitt i forbindelse med språkideologier i Sverige.

Kultur er imidlertid et bredt og subjektivt begrep som betegner et flerfoldig objekt som er i stadig forandring og dermed lar den seg vanskelig definere. I *Mannen* er det enkelte fenomener som kan forbindes direkte med den tornedalske kulturen. Det er for eksempel jegerlivets enestående oppfinnelse «loukku», som er en felle typisk for Tornedalen, eller unike folkeskikk som for eksempel «tornedalslåset» som enkelt er en sopelime på tvers i dørkarmen som symboliserer forbudt adgang. Mens andre ting som er typiske for den tornedalske hverdagen og levemåten i forhold til rikets sørlige deler, inngår i mer allmenne dikotomier av for eksempel «sentrum mot periferi», eller «det siviliserte livet i et urbant miljø» mot «det harde livet i en tett forbindelse med naturen». Wande undersøker med kritisk blick fenomenet «den tornedalske kulturen» med utgangspunkt i Niemi dikt *Och detta är Tornedalen*¹²² som skal være et uttrykk for det essensielt tornedalske. Han finner en rekke motiver i diktet som definerer tilværelsen i Tornedalen, men uansett hvor avgjørende natur, kulde, jakt, fiske og avstand mellom folk i både fysisk og overført forstand er for det spesifikt tornedalske, kan disse spesifikasjonene anvendes generelt til å beskrive tilværelsen i hele utkant-Norden¹²³.

¹²⁰ Wande, "Etnisitet och identitet", 111.

¹²¹ Ibid., 110.

¹²² Niemi, Mikael. *Näsblod under högmässan*. (Stockholm: Norstedts 1988).

¹²³ Wande, "Etnisitet och identitet", 108.

3.3.2.2 Majoritetens forestillinger

Når Therese kommer til Tornedalen for å lede etterforskningen møter hun en annen virkelighet enn den hun er vant til fra Stockholm. Hennes observasjoner av folket, dets vaner og kultur, er først svært negative, nedsettende og preget av grove stereotyper.

Denne reaksjonen er selvfølgelig individuell og svært subjektiv, og er sannsynligvis utløst av stress. Tornedalen om sommeren er et varmt sted hvor solen aldri går ned, og ikke minst svermer det av mygg. Dessuten måtte Therese avlyse sin eksklusive ferie i Spania på grunn av oppdraget. Alt dette bidrar til at den byvante Therese føler seg ukomfortabel i den avsidesliggende Tornedalen. Allerede når hun ser utover landskapet før landingen i Pajala, blir hun grepet av en skrekkyt fornemmelse: «Hon försökte föreställa sig att bo därnere. Utkastad i denna ödemark. En ensam flicka som ropar. Som strossar över myren och hoppas att något ska hända»¹²⁴. Før hun i det hele tatt setter sin fot i Tornedalen er hun klar over at: «Nej. Hon var statsbo. Hon var för nischad, det fanns så mycket annat i livet än skog»¹²⁵.

Thereses første bemerkninger hun gjør når hun ser Tornedalens massive skogsteppe er negative, hun misliker Tornedalen på forhånd. Denne opplevelsen tiltar gradvis i styrken, og det er ikke bare landskapet som fremstår fremmed og uvennlig. For henne setter geografien sitt preg også på menneskene. «Skulle bli skönt att fara härifrån. Hon hörde inte hemma här. En avkrok mitt i skogen, inte underligt att Norrland avfolkades. Skog och våld. Alkoholism. Hat mot kvinnor.»¹²⁶

Samtidig er etterforskningen i Pajala hennes første lederoppdrag, og som et ambisiøst menneske har hun selvfølgelig et stort behov for å prestere. Her skapes det et dobbelt trykk på henne. Hun må prestere både overfor sine overordnede i Stockholm som hun vil overbevise om at hun duger som leder, og ikke minst overfor sine underordnede, de lokale tjenestemennene i Pajala. Hun frykter at de ikke vil godta henne som leder siden hun kommer fra sør, fra hovedstaden og dessuten er kvinne. «Det gällde att ta befålet från början. Visa kompetens. För dem var hon bara en blonderad nollåtta»¹²⁷, hon måste kunna bitas om de konstrade.»¹²⁸

Tornedalen er altså et sted hun ikke ville vært dersom hun kunne velge, derfor forsøker hun også å gjennomføre etterforskningen fortest mulig. Det lykkes hun ikke med. Etterforskningen som først så enkel ut med en lovende mistenkt, som hadde en blodig øks i bagasjerommet og ikke noe alibi, fører ingensteds hen. Blodet på øksa stammer fra et tyvslaktet reinsdyr. Utsikten til et opphold med ukjent varighet i den skogkledde provinsen uten kulturtilbud, venninner og annen

¹²⁴ Niemi, *Mannen som dog som en lax*, 14.

¹²⁵ Ibid.

¹²⁶ Ibid., 69.

¹²⁷ Uttrykket «nollåtta» refererer til stockholmere, 08 er retningsnummeret for Stockholm-området. Begrepet konnoterer også overlegenhet, se: Wikipedia-bidragster, "Nollåtta," *Wikipedia*, 06.03.2011, <http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Noll%C3%A5tta&oldid=13698631> (oppsøkt 25.06.2011).

¹²⁸ Niemi, *Mannen som dog som en lax*, 14.

storbykomfort øker frustrasjonen hos Therese.

Therese kände sig utmattad, som om en sommarförkylning närmade sig. All denna finska. Ett stenåldersspråk, tänkte hon, råmande diftonger och hårda rullande r. Hon försökte lyssna på tolken, försökte känna in detta främmande språk rent musikaliskt, men det var stumt och dött. Hon förstod bara enstaka ord som måste lånats från svenskan: semesteri, arbetsförmeetlinki, viiteofilmi, bensini. Man tog det svenska ordet och satte ett i efter, och vips så blev det finska.¹²⁹

Krisetilstanden som Therese opplever i Tornedalen gir utslag i hennes kritiske vurdering, der språk, folkets fysiske trekk, og moral settes sammen i et bilde av utilstrekkelighet som preges av stereotyper som lenge har vært inngrodd i majoritetens oppfatning av den nordligste utkanten av riket. I følgende sitater hentet fra boka kan det påvises slike koblinger:

Han talade långsamt, nästan överdrivet noggrant. Som om han sökte efter orden, vred och vände på vart och ett innan han tordes använda det. Samtidigt fanns där en tydlig brytning, en finsk gungande språkmelodi.¹³⁰

Karlar, karlar med sävliga norrbottensdialekter. Man är ju själv i mörkaste Afrika, tänkte hon.¹³¹

All denna finska. Ett stenåldersspråk, tänkte hon, råmande diftonger och hårda rullande r.

Det var någonting med karlarnas ansikten. Deras ansiktsuttryck. Någonting slutet, autistiskt. En frånvaro av känslor, men inte på städens sätt.¹³²

Här såg de ut som potatisar i nyllet. Potatisar med keps och potatiser utan keps.¹³³

De hade behov av skydd. De ville känna sig inneslutna. Bilen var deras grotta, deras jordkula som de klättrade in och gömde sig i efter lumpen, deras pojkrum med skylten att obehöriga skulle hålla sig borta.¹³⁴

En värnlöshet och en kutryggig kroppshållning, sköldpaddor som tappat sitt skal. De log inte, livet gick inte ut på att vara trevlig.¹³⁵

Det var så här de blev, tänkte hon. Män som saknade ambitioner. De blev slappa i köttet, slappa i anden, de hade resignerad inför själva livet.¹³⁶

Och när de äntligen hittade en ledig kvinna så var de förmodligen kusiner. Inavel. Djävla glesbygd, tänkte hon, man krymper. Ju mer plats det finns desto mindre blir människorna. Kan man skaffa sig en hona utan att behöva kamma sig så nöjer man sig med att forbli djur.¹³⁷

De gick där med sina stämpelkort och sjukintyg och trodde att den där lilla snigeln mellan benen gjorde dem

¹²⁹ Ibid., 87.

¹³⁰ Ibid., 17.

¹³¹ Ibid., 37.

¹³² Ibid., 107.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid., 108.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Ibid.

¹³⁷ Ibid.

överlägsna.¹³⁸

Man märker på karlarna här att de blev frånsprungna, tänkte Therese. Det var de som blev över. Staden, civilisationen hade slagit på sin magnet. och alla med stake i hade dragits dit. Men karlarna här hade för lite järn i sig. De nöjde sig med det näst bästa, det var felet med dem. Några hade försökt bo därnere, hyrt en andrahandslägenhet i Fruängen eller Norrborg, och upptäckt att de inte klarade av det. Staden var hård, och de var som barn. Alldeles för mjuka.¹³⁹

Therese er ikke oppmerksom på forskjellen mellom meänkieli og finsk, for henne er det andre, fremmede og overraskende språket som man snakker i Tornedalen finsk. Svensk som etter Thereses mening¹⁴⁰ skulle være tornedalingenes morsmål preges av «brytning» (1). Det er en negativt ladet karakteristikk. Ved å hevde at språket er gebrokkent sier Therese at det egentlig burde høres helt annerledes ut – den tornedalske varieteten er ikke en egen lokal dialekt, men snarere en dårlig utgave av svensk. Språkets kadens avviker også fra «det normale», og Therese assosierer språkets rolige tempo med psykisk treghet og det å være tilbakestående (1 og 2).

Her er det en sømløs overgang mellom språk og dets brukere. Folk, det vil si menn, for kvinner omtales ikke av Therese direkte, blir i Thereses vurdering speilbilder av språket. Slik blir mennene, liksom språket, primitive og dyriske. Finsk er nemlig et «stenalderspråk» (3) og Therese føler at «man är ju själv i mörkaste Afrika» (2). Det kan ifølge Thereses frenologiske iakttagelse merkes også på utsiden – mennenes hoder ser ut som poteter (5). Det er et utsagn om formenes grovhet og deres ikke særlig estetiske verdi.

Språkets og menneskenes ytre primitivitet forbindes imidlertid også med tornedalingenes indre. Et tegn på å være tilbakestående kan man dels lese ut fra deres autistiske ansiktsuttrykk (4), og dels fra måten tornedalingene oppfører seg på. Thereses kjappe kulturanalyse avslører dermed tornedalingene som både usikre, sårbare, uselvstendige, udugelige, barnslige og primitive. Usikkerheten og sårbarheten utleder Therese fra den varsomme, nærmest paranoide væremåten (7) og antatt søken etter ly (6). Ordene «grotta», «jordkula» og «pojkrum», som Therese bruker som metaforer for deres biler (6), signaliserer primitivitet, dyriskhet og umodenhet.

Ikke nok med det, tornedalingene blir dømt også for moralske skavanker. De duger ikke, de nøyer seg med det de får uten motstand og de mangler ambisjoner (8, 9 og 10). I Thereses øyne er tornedalingene bare slagg som ble igjen etter at pur, jernholdig malm fulgte kallet sørover da sivilisasjonen skulle smis (11). De som ble igjen makter bare så vidt å leve i utkanten av denne sivilisasjonen. Det å ta del i fremskrittet krever innsats fra menneskene, noe tornedalingene ifølge Therese ikke er i stand til å innfri (11). Det negative og generaliserende bildet som Therese skaper,

¹³⁸ Ibid., 109.

¹³⁹ Ibid.

¹⁴⁰ Se ibid., 62.

og som varsler et alminnelig forfall i Tornedalen toppes med den verste anklagen om degenerasjon. «Inavel» (9) er både årsak og resultat av moralsk og fysisk utilstrekkelighet og medfører degradering av tornedalingene til en slags andreklassens borgere. «Djävla glesbygd» (9) er Thereses dom over hele Tornedalen.

Thereses skildring av Tornedalen er overdrevet, men til tross for at observasjonene er hennes egne, er de like mye påvirket av de narrative som befinner seg i majoritetens diskurs. Disse narrative har formet hennes bevissthet gjennom en langvarig prosess av kulturell opplæring, for eksempel innen utdanningssystemet eller narrative om «de andre» i paradigmat sentrum/periferi. Disse narrative er klart ideologiske, de gir en svært partisk presentasjon av utkant-Sverige der språk, folk og moral kobles sammen på en måte som forklares som naturlig.

At Therese bare er en eksponent for en systemisk ideologi kommer bedre til syne når man fokuserer på narrative om undertrykkelse av den språklige minoriteten i Tornedalen. Ideologien som majoriteten opererer med i forhold til flerspråklighet har jeg beskrevet tidligere i innledningen til dette kapitlet. For å oppsummere i all korthet: ideologiens hovedargument er påstanden om ett land – ett folk – ett språk. I Sverige snakker man svensk for å bli oppfattet som svensk. Denne grunntanken styrer for eksempel Thereses stadige forundring i begynnelsen av hennes opphold i Pajala: «Finska i skolan? Men vi bor ju i Sverige?»¹⁴¹ Følgende, nokså lange men meget klargjørende sitat, avslører flere nyanser ved majoritetens ideologiske tenkning rundt flerspråkligheten, slik som den blir presentert i romanen.

Flerspråkighet var skadlig för barnen. Människohjärnan var byggd bara för ett språk åt gången. Det handlade helt enkelt om minneskapacitet, proppade man alltför många ord medan barnen var små blev förrådet fyllt. Hjärnan skilde sig där inte från andra förvaringsplatser. Om hjärnan redan under barndommen överlastades med finska, så rymdes helt enkelt inte svenskan. Ett meänkielitalande barn som började i den svenska skolan var följaktigen handikappat för all framtid. ... Resultatet var alltför välkänt för de tornedalska folkskolelärarna och benämndes halvspråkighet. Ett fasansfullt tillstånd, ett lyte som skulle förfölja ungen livet ut. Där stod stackaren med sin ordfattiga byfinska samt en undermålig svenska, två halva språk i stället för ett helt. ... Det handlade inte längre om språk. Det var rotväliska. Varken en rikssvensk eller en purfinne kunde förstå sörjan.¹⁴²

Sitatet er en perfekt illustrasjon på hvordan en ideologisk forestilling bygges opp og får gyldighet og autoritet selv om grunnlaget for påstanden ikke holder. Legitimiteten stammer ikke fra en nyansert undersøkelse av fenomenet, men baseres på en sammenligning med andre fenomener som velges bevisst for at de ønskede resultater kan oppnås. Av den samme grunnen blir resultatet nødvendigvis forvrengt. Den teoretiske premissen oppbygd på denne måten får en ”viteskapelig” legitimitet siden den gjerne kan forklares med både sunn fornuft, og stammer i tillegg fra majoriteten som besitter den symbolske kapitalen av vitenskapelig troverdighet. Flerspråklighet

¹⁴¹ Ibid.

¹⁴² Ibid., 180–181.

omtales som farlig i sitatet. De flerspråklige posisjoneres dermed som ofre for mental selvskading. Påstandens legitimitet stammer fra sammenligning av hjernens lingvistiske kompetanse med en beholder. Hvert menneske skal ha kapasitet for fullstendig mestring av kun ett språk. Dersom man fyller beholderen med flere språk risikerer man å havne med to eller flere ufullstendige kompetanser – individet blir i det beste tilfellet dobbelt «halvspråklig».

En annen typisk representant for det undertrykkende systemet er selv den myrdede, Martin Udde. Udde er selve symbolet på ondskap og maktmisbruk i romanen, og dette kan kobles opp mot de språkideologiske forestillingene som finnes i majoritetssamfunnet. Da han levde var Udde en kjent meänkieli-hater som forsøkte å fordrive det «fremmede» språket som om det var en sykdom. «Det var inte ett riktigt språk, betonade han [Udde] gång på gång, det var ordfattigt och skrattretande, ett löjeväckande hopkop, varken svenska eller finska, undermåligt och erbarmligt.»¹⁴³

Hva gjør så Udde til en av meänkielis verste fiender i Tornedalen? Det er overtaket som gir ham potensialet til å utøve både reell og symbolsk vold overfor den meänkielitalende minoriteten. Makten som Martin Udde besitter stammer hovedsakelig fra den offentlige stillingen som han innehar, og som er legitim innenfor samfunnet. Når Udde utnevnes til lærer eller toller, utstyres han med makt ved hjelp av konsensus og i samsvar med lover og regler. Men det samfunnet som utstyres Udde med den legitime makten er også det samme samfunnet som legitimerer de ideologiske forestillingene om meänkielis mindreverdighet. Udde besitter dermed også symbolsk makt overfor den meänkielitalende minoriteten i kraft av å være «svensk», dvs. enspråklig. Når språkets antatte mindreverdighet kobles ideologisk sammen med mental og moralsk mindreverdighet av dets brukere, får Udde automatisk det symbolske overtaket.

Kombinasjon av den offisielle og den symbolske makten er enda farligere fordi den ene begrunner og legitimerer den andre og omvendt. Hvis Udde vil utøve læreryrket må han utdannes i systemet som styres av majoritetens diskurs, og på denne måten blir han selv representant for systemet og diskursen. Når meänkieli betegnes innenfor denne diskursen som skadelig og smittsom, og de tospråklige innbyggerne av Tornedalen omtales som en byrde for hele samfunnet, føler Udde at det å gjøre en innsats for å stanse spredning av smitten samt det å frelse de kommende generasjonene i utkant-Sverige, er en moralsk forpliktelse han påtar seg overfor nasjonen, og på dens vegne. At heller ikke Udde er et isolert tilfelle av en selvutnevnt plager, men en av mange som er påvirket av den samme ideologiske diskursen, kommer fram i følgende sitat: «Han [Udde] var langtifrån ensam, det är ofta som gamla småborgare blir de värsta meänkielifienderna. Gamla folkskolelärare, tullare eller tjästemän»¹⁴⁴.

¹⁴³ Ibid., 127.

¹⁴⁴ Ibid., 74.

Både Therese og Martin Udde er indoktrinert av majoritetens ideologi og reproducerer det Bourdieu kaller for symbolsk vold. Det opprettes en forestilt virkelighet der majoritetens og senterets verdier og kultur blir fremstilt som det normale og naturlig overlegne, mens minoritetenes og periferiens verdier og kultur gestaltes som sære, utilstrekkelige og mindreverdige. Som jeg tidligere har utdypet er det ifølge Bourdieu ikke nok med bare majoritetens definisjon for at denne virkeligheten kan opprettholdes. Det er først når minoriteten «miserkjenner» majoritetens fremstilling av virkeligheten som den sanne virkeligheten, at majoritetens overlegenhet og fordelene som stammer derfra blir legitime. Minoriteten gir dermed opp sin identitet og sine rettigheter i fremskrittets navn. «Tornedalingarna hade trott på det där. Med sin vanliga underdånighet hade man svält medicinen och gjord som de lärde anvisat.»¹⁴⁵

3.3.2.3 Minoritetens narrativer

Det finnes en generasjonsforskjell i hvordan minoriteten oppfatter egen tospråklighet i romanen. Foreldregenerasjonen miserkjenner majoritetens ideologi, og av den grunn fortrenger meänkieli og bytter over til svensk. Den nye generasjonen, generasjonen til Esaias Vanhakoski, Jan Evert Herdepalm eller Eino Svedberg, innser at det å benekte sitt morsmål og identitet er feil og fører med seg alvorlige konsekvenser.

Det er den nye generasjonen som forsøker å frata ideologien dens legitimitet, og forhandle med majoritetssamfunnet om at identiteten «en svenske med svensk som andrespråk» som er typisk i Tornedalen blir godtatt uten negative konnotasjoner og på lik linje med majoriteten med svensk som morsmål. Først skal jeg imidlertid fokusere på den eldre generasjonens forhold til språket sitt under et sterkt assimilasjonspolitisk trykk fra majoriteten, hvis ideologiske utgangspunkter beskrev jeg i forrige underkapittel.

Foreldregenerasjonen får ikke tale for seg i romanen, det er deres barn som i tilbakeblikk forteller historien om dem. Dette kan være et viktig moment, siden hovedmotivet i disse narrative er fortrenkning av morsmålet og løsrivelse fra den tornedalske identiteten som er grunnet på språket og tilhørigheten til det lokale. Fortrenkningen og løsrivelsen er drevet av skam som er utløst ved misekjennelsen av ideologien som posisjonerer minoriteten veldig negativt. Foreldregenerasjonens stumhet kan på denne måten være Niemis effektive fortellergrep som viser hvor vanskelig, eller umulig, det er å fortelle om symbolsk vold og dens konsekvenser fra posisjonen av en som selv miserkjenner den.¹⁴⁶ Mikael Niemi, født i 1959, tilhører nettopp den nye generasjonen der de fiktive skikkelsene som Esaias Vanhakoski hører til.

Det viktigste eksemplaret av en narrativ om fortrenkning og løsrivelse i *Mannen som dog*

¹⁴⁵ Ibid., 181.

¹⁴⁶ Mikael Niemi, født i 1959, tilhører nettopp generasjonen der de fiktive skikkelsene som Esaias Vanhakoski hører til.

som en laks er følgende fortelling til Esaias om moren sin.

Skammen fanns kvar där. Det där tornedalska strävandet att alltid vara till lags. Redan som skolflicka i Övre Soppero hade lärarna lyckats övertyga henne att hennes finska inte dög. Vi bor i Sverige och i Sverige talar vi svenska. Lyssna nu! Se på mig när jag talar till dig. Och rädslan satt kvar, hon hade aldrig lyckats få bort den. När hon födde Esaias bestämde hon sig för att bara prata svenska med honom. Han skulle bli en äkta svensk, något som hon själv aldrig riktigt förmått. Men det var ju tornedalsfinskan som var hennes modersmål. Det var där som värmen funnits. Känslorna, intensiteten, själva närheten i livet. Esaias mindes mammans osäkra svenska. Hon hade aldrig riktigt förmått omfamna honom. Det hade funnits glasyr mellan dem, ett krispigt lager. Hon hade burit en pappermask. Därunder hade flickan funnits, den lilla levande flickan som en gång blivit inmurad. Bara någon enstaka gång hade sett hennes sanna jag, när han gjort henne riktigt rasande. Då hade plötsligt en reva öppnats, och tornedalska förbannelser slungats över honom med en hetta och nerv som chockade honom. Hon hängde inte ihop. Hon var två personer.¹⁴⁷

Her fortelles det så å si om mottaker-side i en miserkjennelse-prosess. Esaias' mor befinner seg i denne episoden i en underlegen posisjon på minst to måter. For det første er hun en skolepike, dermed er hun underordnet læreren som har en institusjonalisert autoritet overfor henne - «Lyssna nu! Se på mig när jag talar till dig». På den andre siden er hun posisjonert som underlegen innenfor rammene av en språkideologisk diskurs - «hennes *finska* inte dög ». I klasserommet er hun særlig utsatt for påvirkning, siden klasserommet er sammen med familien de to viktigste stedene der barnets forståelse av verden formes. Som *meänkieli*-talende blir hun møtt med at det reises tvil om både identiteten hennes som svensk statsborger, og hennes ferdigheter som skoleelev. Å forhandle om denne kraftige posisjoneringen fra lærernes side er ikke mulig for henne, og hvis hun dermed vil unngå å bli stemplet negativt er hun nødt til miserkjenne lærerens, dvs. majoritetes, diskurs. Hun blir «övertygat». Som sitatet nedenfor viser, er narrativen om Esaias mor igjen en individuell fortelling som står for en hel generasjons opplevelse.

Det var inte på något sätt ovanligt. Under den här tiden måste det hänt i hundratals, kanske tusentals tornedalska familjer, både hemma i byn och hos de utflyttade. Man ville bli en vanlig, svensk familj. Och man tilhörde den första generationen i övre Tornedalen som hunnit lära sig en hygglig svenska. Som barn på 40-talet hade man enbart pratat *meänkieli* hemma och tvingats lära sig svenska i skolan. Det hade inte alltid varit lätt. Så nu under 60-talet när man fick egna barn ville man enbart lära dem svenska. På bara en generation skedde språkbytet.¹⁴⁸

Wande tillegger en stor vekt til «den svenska komponenten i den tornedalska identiteten»¹⁴⁹, også i romanen understrekes det flere steder betydningen av å bli ansett som en «äkt» eller «vanlig» svenske. Som allerede nevnt er morsmålet like viktig for den tornedalske identiteten - *meänkieli*. Når Esaias' mor blir nødt til å miserkjenne en språkideologi, som utelukker disse komponentenes sameksistens, må hun gi opp morsmålet for ikke å bli posisjonert som fremmed i sitt land.

Fortrengning av språket som markerer tilhørighet til det lokale miljøet, tradisjonen og

¹⁴⁷ Ibid., 149.

¹⁴⁸ Ibid., 180.

¹⁴⁹ Wande, "Etnisitet och identitet", 111.

familien betyr å miste en del av den sosiale og kulturelle kompetansen som er knyttet til bruk av det fortrenkte språket. Lanza viser til at «en tospråklig person vil i sitt daglige liv ha behov for hvert språk i forskjellige situasjoner ... en slik differensiering av språkene medfører ofte at den tospråklige har et ordforråd i ett av språkene som ikke tilsvarer det andre språkets ordforråd»¹⁵⁰. Sett at det ikke finnes noen språk som er fullstendig kompatible, vil overføringen av stoff, f.eks. narrativer, mellom to språk preges av mangel på presisjon. Resultatet av en slik overføring blir dermed distanse fra den opprinnelige meningen.

For Esaias' mor er meänkieli det språket der hun besitter et utviklet register for å behandle og uttrykke abstrakte og eksistensielle fenomener som «värmen», «känslorna», «intensiteten», og til og med «själva närheten i livet». Det er nettopp dette registret som er vesentlig for henne for å oppnå en fortrolig kontakt med sønnen sin. Det problematiske er imidlertid at siden hun miserkjenner majoritetens ideologi og reproducerer dens innhold videre i hjemmet sitt i og i sitt forhold til barnet, klarer hun ikke å overføre dette fortrolighetsskapende registeret med alle sine nyanser fra meänkieli til sin «osäkra svenska». Den symbolske volden Esaias' mor blir utsatt for stiller henne overfor et dilemma som ikke lar seg løse på noen måter. «Vi pratar bara svenska med Esaias. Vi bor ju i Sverige och då talar vi svenska så går det lättare för Esaias i skolan.»¹⁵¹ Ønsket om å beskytte sønnen og om å gi ham de beste sjansene for å lykkes i samfunnet dominert av språkideologien som hun miserkjenner, medfører også hennes fremmedgjøring overfor sønnen.

Et lignende narrativ fortelles av Jan Evert Herdepalm, nevøen til Martin Udde, hvis mor flyttet ut av Tornedalen. Også hun ble drevet sørover, til «det riktiga Sverige», av behovet for å vise at hun var en ekte svenske. Likeså hennes forhold til sønnen sin bærer preg av en barriere, et slags tabu i forhold til hennes opprinnelige identitet. Meänkieli var «moderns hemliga språk, det hon burit med sig ner till Västerås men nästan aldrig visat upp. Hon hade velat hålla honom utestängd.»¹⁵²

Som jeg påpekte på begynnelsen av dette avsnittet, er skam den viktigste drivkraften i prosessen av språkskiftet i romanen. Skammen er slik en direkte materialisering av den symbolske makten som majoriteten hersker over minoriteten med. Det er ikke bare morsmålet som ofres. Skammen over sin påståtte «kognitive mangel» og over å ikke være en god nok svenske resulterer i en fortrenkning av identitet som strekker seg over flere akser. Språket er bare en av dem, de andre er for eksempel navnet eller den fysiske tilknytningen til regionen. I en del narrativer fortelles det om slik benektelse av identitet som følger av skam. Jakob Leinonen, skoleelev, ble straffet av sin lærer Udde på et meget skjæmmende vis foran hele skoleklassen fordi han snakket meänkieli på skolen.

¹⁵⁰ Lanza, "Om "Halvspråklighet" og tospråklighet", 139.

¹⁵¹ Niemi, *Mannen som dog som en lax*, 180.

¹⁵² *Ibid.*, 173.

Denne opplevelsen er så sterk at han, som voksen, flytter fra Tornedalen til Luleå og etterhvert endrer han også navnet sitt til et svenskklingende «Lovenberg». Fortelleren av dette narrative, som for øvrig er Esaias' mor, legger merke til at «sopperodialekten var nästan helt försvunnen»¹⁵³. Men heller ikke her har fortrenningen av identiteten under den negative virkningen av symbolsk vold gått for seg uten konsekvenser. Jakob Leinonen fra Soppero ble kvitt sin tyngende tornedalske bagasje ved å bli Lovenberg fra Luleå, men det antydes i romanen at opplevelsen av skam har også gjort ham til alkoholiker - «en gammal a-lagare, hela kroppen skakade»¹⁵⁴.

Narrativet om Jakob Leinonen er igjen et mønsternarrativ som representerer erfaringer til en hel generasjon. Ikke alle ble alkoholisererte som Jakob, men den symbolske volden, og skammen, manifesterte seg i hyppige navneskifter. Navnene Svedberg, Udde, Fossnes og Herdepalm er kjøpt for å usynliggjøre familienes opphav. Utflytting fra regionen er et uttrykk for det samme: ved å flytte ut av Tornedalen med et endret navn og et glemt morsmål brytes det alle bånd til identiteten som opplevdes som negativ. Med en identitet fri for alle særpreg kunne man leve et nøytralt liv. Den generelle trenden observeres av Jan Evert Herdepalm i følgende sitat.

Så många som gav sig ... så många tornedalingar som resten av livet ansträngde sig till det yttersta för att duga. Man ville bli godkänd. Det var den enda mening man eftersträvade. Inte att nödvändigtvis glansa, kliva upp på prispallen och få guldmedaljer. Utan att duga, bara få vara som alla andra. Det var det utmärkande för den första generationens utflyttare, de ville göra sin plikt, och just därför gick det ofta bra för dem. Idag kunde man hitta tornedalingar i bolagsstyrelser, på professurer, ja ända upp på regeringsnivå. Lågmälda personer, utan dramatik och åthävor. Men dugliga. Flitiga.¹⁵⁵

Det å få leve et liv uten negativ posisjonering i forbindelse med språk og kultur etableres som et ettertraktet gode som tas for gitt av majoritetssamfunnet og som er forbehold majoriteten. Det blir kun tilgjengelig for tornedalingene i majoritetssamfunnet når de godtar majoritetens ideologi og følgende kvitter seg med årsaken til den negative posisjoneringen, dvs. de tornedalske komponentene i sine identiteter.

3.3.2.4 Forhandlinger

Selv om foreldregenerasjonen i *Mannen som dog som en laks* forsøker å distansere seg fra meänkieli og andre trekk ved sin tornedalske identitet som har lav verdi på det symbolske markedet, klarer de ikke alltid å reprodusere den ideologiske virkningen på sine barn uten at det oppstår sprekker i miserkjennelsen av ideologien. Miserkjennelsen skulle sikre et godt liv på like premisser med og med like privilegier som de «ekte og riktige svenskene», dvs. majoriteten. Foreldrene skulle dermed gi opp det som forbandt dem med Tornedalen, og deres barn skulle følgelig aldri utsettes for den «smittsomme» tornedalske kulturarven – noe som kunne forpurre deres sjanser for godt. Men

¹⁵³ Ibid., 154.

¹⁵⁴ Ibid., 153.

¹⁵⁵ Ibid., 176.

miserkjennelsen av majoritetens ideologi, og påfølgende inngrep i egen identitet, bærer med seg en øyensynlig splittelse som er problematisk å håndtere. Opplevelsen av å være splittet får flere av romanens skikkelser som tilhører den unge generasjonen til å reflektere over hvorvidt det å smelte sammen med den nøytrale massen av «äkta svenskar» er en vinning som er verdt tapet av røttene. I følgende tre teksteksempler kommer slike overveielser tydelig frem. Første to tilhører Jan Evert Herdepalm, og den siste en av politibetjentene i Pajala ved navn Eino Svedberg.

1. För ett ögonblick sköljde vemodet över Jan Evert. Det som nästan fått honom att drukna i tonåren, men som han sedan lärt sig att leva med. Hålrummet. ... Pappan som även han försökte bli svensk, som verkligen försökte. Men det hade stuckit ut hela tiden, det där andra livet. Rötterna som aldrig fick fäste. Jan Evert kände den gamla kluvheten, den där skuggan som ständigt vandrade bredvid en. Rörelsen av en främling i ögonvrån. Genom hela hans liv löpte där ett annat, parallellt liv. Som om han haft en tvillingbror. En som levde det riktiga livet, det som han själv borde valt. På något sätt hade han hamnat på ett sidospår, bredvid sig själv. Som två stammar på samma träd följdes de åt, åtskilda, men vid roten var de förenade. Ryckte man i den ena så kändes det i den andra.¹⁵⁶
2. Och andra generationen? Sådana som han själv. Som tappat finskan, som aldrig levat vid älven, som inte klafsat omkring på hjortronmyrarna. Vilka var vi? tänkte han. Vi som klampade på trottoarer och lärt oss sydsvenska dialekter. Hade vi blivit riktiga svenskar? Var vi fria, eller fanns hullingarna fortfarande i oss? Laxljustrer?¹⁵⁷
3. Det var tur att han fått lära sig finskan, tänkte han, trots att den ansetts både ful och onödig. Tornedalsfinskan var ju pappans modersmål, liksom hela hans generations. Känslspråket. Det som låg närmast hjärtat. Svenskan hade de fått lära sig i skolan, och hela sitt yrkesliv hade de varit fullt tvåspråkiga. Men med åldrandet och seniliteten började hjärnan glömma och tappa, tiden gick baklänges. Och det som försvann först var det senast inlärd. Dit hörde svenskan ... Vid sjukbäddarna på långvårdsavdelingarna satt numera allt oftare de unga svenskspråkiga barnen och lyssnade på sina finskspråkiga, åldrade anhöriga, utan att längre kunna kommunicera. En stumhet. Ett språkhugg rätt genom generationerna som snittade bort hela det gamla rika ordförrådet, alla orden för handverktygen, för jordbrukredskapen, alla de finska namnen i skoglandskapet, släktnamnen, all tornedalsk byhumor, alla berättelser som måste berättas på tornedalsfinska för att nå sitt fulla djup, en hel kultur som bleknade bort och stummade medan svenskan satt kvar där på sängkanten utan att veta. Utan att förstå.¹⁵⁸

Alle tre eksempler omtaler den delen av en hel generasjon som takket være sine velmenende foreldre aldri har lært seg meänkieli, og dermed har mistet sammenhengen med tidligere generasjoner, med røttene sine. Det oppstår en kløft mellom generasjonene både i bokstavelig og overført betydning. Eino Svedberg påpeker i romanen på den ene siden sammenbruddet i kommunikasjonen mellom aldrende foreldre som glemmer andrespråket sitt og deres barn som aldri har lært morsmålet til sine foreldre. På den andre siden er det rotløsheten som ligger i at slektenes historie på meänkieli, tradisjonene, kunnskapen og tilhørigheten til det fysiske landskapet i Tornedalen, ikke kan overføres til svensk og derfor «bleknar bort».

Esaias Vanhakoski er et litt annerledes tilfelle. Han tilhører den samme generasjonen som Jan Evert Herdepalm, og har hatt samme forutsetninger for å miste røttene sine på samme måte som Jan Evert, siden moren hans gjorde alt hun kunne for å avskjære Esaias fra meänkieli. Men moren

¹⁵⁶ Ibid., 173.

¹⁵⁷ Ibid., 176.

¹⁵⁸ Ibid., 45.

var ikke konsekvent nok. Esaias som fra sin spede barndom kunne høre henne snakke meänkieli med faren, lære seg etterhvert det forbudte språket. Slik oppstår det en underlig og pussig situasjon:

Hemma pratade mamman och pappan alltid meänkieli med varandra. Men med Esaias talade hon alltid svenska. Hela barndommen hade han svarat henne på svenska, som om han och hon haft ett eget rum i huset, ett finrum. Det var inte förrän de senaste åren som han bett henne börja prata meänkieli med honom. Men hon kunde inte. Spåren var redan dragna och kunde inte läggas om. Själv började han svara henne på meänkieli i ett slags trots, och där var de nu. Hon pratade svenska med honom och han svarade på tornedalsfinska. På något sätt stod de och ropade på varsin sida av en älv.¹⁵⁹

Esaias blir mer og mer klar over hvor bisarr situasjonen hjemme er, hvor stor avstand mellom ham og moren skapes når de velger hver sitt språk¹⁶⁰. Denne tiltagende anelsen om problemene som oppstår når morsmålet fortrennes, får ham til å reise spørsmål rundt ideologiens legitimitet.

Esaias er sammen med Bertil Isaksson, programleder i lokalradioen, de eneste skikkelsene i romanen som klarer å ta majoriteten til motmæle og presentere et alternativ der den tornedalske tospråkligheten fremstår verken som mindreverdige eller ikke-svensk. Esaias måtte imidlertid reise ut av landet, og ut av det hierarkisk strukturerte samfunnet, for oppdage at den språkideologiske beholder-metaforen ikke holder. Under sitt opphold i India traff han en liten gutt som kunne snakke flere språk uten problemer. «Fyra språk, och inte det minsta tecken på en överfylld hårddisk.»¹⁶¹ Desto mer Esaias reiser rundt om i verden, desto sikrere er han på at undertrykkelse av meänkieli i Tornedalen ikke kan rettfærdiggjøres med at flerspråkligheten er skadelig. Han oppdager at i verdenssammenheng er det flerspråkligheten som er normen, mens enspråklighet er begrensende:

Det var att uppfatta omvärlden i bara en enda färg. En tvåspråkig tornedaling hade ett dubbelt så stort ordförråd som en enspråkig svensk och därför dubbelt så många möjligheter att uttrycka sig på, både i konsumkän och i sina egna tankar. Men trots detta trodde man sig handikappad.¹⁶²

Med denne opprørske innstillingen og den alternative diskursen utfordrer Esaias majoriteten og dens ideologi materialisert i kvinnelige former til Therese Fossnes, når hun ankommer Tornedalen.

Forholdet mellom Esaias og Therese er sentralt i romanen, og det skyldes ikke bare av at det tilslutt utvikler seg i en kjærlighetshistorie, eller at det er Esaias som gjennom å nøste opp den fortiede historien til Thereses slekt finner Uddes morder. Deres forhold er også en ramme for forhandlinger om den tornedalske identiteten, og derfor er den av størst betydning for denne oppgaven.

Therese, som jeg tidligere har beskrevet, er svært negativt innstilt overfor tornedalen og dens innbyggere. Hun irriterer seg særlig over meänkieli, som for henne er et medvirkende element i

¹⁵⁹ Ibid., 149-150.

¹⁶⁰ Se diskusjonen av fremmedgjøring av moren overfor sønnen tidligere.

¹⁶¹ Ibid., 182.

¹⁶² Ibid.

hennes forestillinger om fysisk og moralsk forfall i Tornedalen. I en samtale med sin tornedalske kollega Eino Svedberg tidlig i romanen vises klart hennes irritasjon over at kategoriene hun er utstyrt med fra Stockholm ikke lar seg anvende på den tornedalske virkeligheten. Samtalen nedenfor dreier seg om Einos gamle far som Therese ikke får avhøre selv, fordi han vil helst ikke snakke svensk.

- Nja, det blir kanskje inte så lätt ... Han pratar helst finska.
- Är han från Finland?
- Nej, han är svensk, men han pratar helst finska. Så jag ska kanske ta honom själv?
- Är han invandrare då?
- Nej, fortsatte Eino tålmodigt, han är tornedaling, han är född här i Sverige. Men han pratar helst finska, det brukar vara så med de äldre ...
- Så gubben är svensk och bor i Sverige, men vägrar prata annat än finska, sammanfattade hon med växande irritation. Är det rätt uppfattat?¹⁶³

I denne direkte konfrontasjonen godtar Therese enda ikke Einos forklaring, og det vil si at Eino ikke lykkes med forhandlingen av den tornedalske identiteten.

En lignende situasjon oppstår når Therese leder avhøret av Esaias som på den tiden er hovedmistenkt i drapsaken. Språket blir en viktig faktor i forhandlingen av maktposisjoner under avhøret. Esaias blir pågrepet på grunnlag av blodrester på klærne og øksa som etterforskerne fant i bilen hans, men det viser seg at han ikke er samarbeidsvillig. Etter en lang innledende stumhet meddeler Esaias på meänkieli at han nekter å snakke svensk under avhørets gang, og krever tolk. Det har han ifølge advokaten rett til, siden meänkieli er blitt et offisielt minoritetsspråk i Sverige. Det er særlig irriterende for etterforskerne med hensyn til det faktum at Esaias kan begge språkene flytende. «Ja vad fan, han vill ha en neutral tolk ... men det där är ju bara svammel, alla vet ju att killen snackar svenska!»¹⁶⁴ For å få fremgang i etterforskningen må politiet likevel gå med på Esaias' premisser, og det styrker hans posisjon i forhold til Therese som blir på denne måten direkte ekskludert fra avhøret. Etterhvert skjer det imidlertid en forandring. Først når Therese forsøker å snakke meänkieli til ham, hun gjentar rett og slett det tolken oversetter til meänkieli, klarer hun å oppnå kontakt med Esaias, og få ham til å fortsette på svensk. «Det var första gången i livet jag pratade finska»¹⁶⁵, merker hun. Avhøret blir aldri gjennomført fordi analysen av blodrestene på øksen beviser Esaias' uskyld.

Denne episoden har en stor betydning for Esaias' senere forhandling av den tornedalske identiteten, fordi det er selve maktgrunnlaget i forbindelse med språk som reformuleres under avhøret. Esaias faller åpenbart lett inn i forestillingen om Tornedalen som Therese besitter. Hun posisjonerer ham på grunn av utseendet hans som: «Utbytbar. Underklassen, tänkte hon. Det är så

¹⁶³ Ibid., 36.

¹⁶⁴ Ibid., 83.

¹⁶⁵ Ibid., 89.

det ser ut häruppe. Billig finsk vodka och Canal plus»¹⁶⁶. Dermed føler hun seg overlegen ikke bare i kraft av å være en politietterforsker, men også som «naturlig» overlegen i forhold til verdiene hun tilskriver Esaias. Dette dobbelte overtaket beskrev jeg allerede i forbindelse med Martin Udde i forrige underkapittel. Den «naturlige» overlegenheten bunner i dette tilfelle i en påstått symbolsk verdi i hierarkiet som bestemmes av majoritetens ideologiske diskurs. I dette hierarkiet er symbolene knyttet til den svenskspråklige, urbane kulturen – for eksempel klesstilen, kosten og språket – priset høyt på det symbolske markedet. Mens symbolene forbundet med den perifere, tornedalske tilværelsen – som f.eks. keps, falukorg, billig finsk vodka og «stenålderspråket» meänkieli – har lav symbolsk verdi. Esaias klarer imidlertid å angripe den negative og diskriminerende posisjoneringen ved å nekte å delta i den offisielle diskursen som føres på svensk. I stedet etablerer han en alternativ, men like fullt legitim diskurs på meänkieli ved å hevde sin rett til tolk. Slik eliminerer han Thereses stemme, som nå må gå gjennom en omvei. Det svenske språket med de flerfoldige overtoner og lag av konnotasjoner blir filtrert gjennom en tolk til meänkieli. På dette punktet reverseres det altså mekanismen som jeg beskrev tidligere i tilfelle Esaias' mor, som, påvirket av den miserkjente ideologien, har bestemt seg for å filtrere sin meänkieli-baserte vesen til svensk overfor Esaias.

Konfrontasjonen under avhøret er et viktig moment der Esaias viser sin vilje til å nekte å underlegge seg makten som tar hans underlegenhet for gitt. Dette momentet er da ennå ikke fullt en forhandling, selv om Esaias får «øvrigheten» til å føre diskursen på meänkieli i en viss periode. Det viktigste argumentet for dette er at Esaias' opprør mot majoritetens diskurs blir akseptert kun midlertidig under omstendighetenes tvang (det er viktig å få fortgang i etterforskningen), og at Esaias ved å sette seg vrang ikke forbedrer omdømmet av identiteten sin.

En ekte forhandling av den tornedalske identiteten skjer senere når Therese som er ute på joggetur kommer bort til Esaias' hus, og kun vil snakke med ham. De ender opp i badstuen sammen, nesten nakne med god mat og muligheten til å føre en samtale uforstyrret av ytre symboler på tilhørighet til forskjellige verdener.

Dette er et viktig vendepunkt i boka. Samtalen hadde sannsynligvis vært annerledes eller til og med utelukket dersom anledningen hadde vært preget av det offisielle. Under deres første møte i anledning avhør, som er en prototype av en offisiell anledning, velger Esaias som sagt å være stum for deretter å nekte å snakke svensk. I Bourdieus teori kan dette forstås som at Esaias, på grunn av den felles tornedalske erfaringen med svensk institusjonell praksis, nekter å delta i en transaksjon, der han umulig kan høste profitt, selv om han ikke har gjort noe ulovlig. Det at rollene forandres i badstuen fra «øvrighet», dvs. etterforsker i statens tjeneste som kommer fra hovedstaden til rikets

¹⁶⁶ Ibid., 88.

periferi, og «undersått», til og med mistenkt for ugjerning og en krypskyter som lever på trygd med sterk tilbøyelighet til sivil ulydighet. Denne forandringen gjør at transaksjonen er mulig med mer rettferdige betingelser.

Det er altså samtalen i badstuen jeg vil analysere som det bærende eksemplet på forhandling av identiteter i *Mannen*.

E: *Varför kom du hit egentligen? undrade han.*

...

T: *Finskan, sa hon till sist. Det var nog det där att du pratade finska. (1)*

E: *Störde det dig?*

T: *Du är ju svensk, eller hur. Helsvensk. (2)*

E: *Och tornedaling. (3)*

T: *Men du bor ju inte i Finland. Och du är inte född där. (4)*

E: *Nej.*

T: *Men då är du ju svensk. Då bor du i Sverige och här talar vi svenska. (5)*

E: *Mhm.*

T: *Man kan väl inte hålla på och blanda, det var det jag reagerade emot. Vad är du mest, tornedaling eller svensk? (6)*

E: *Båda. (7)*

T: *Hur många procent av varje? (8)*

E: *Hundra. (9)*

T: *Men det blir ju för fan tvåhundra procent. (10)*

...

E: *Man vill bli hel, sa han lågmält. Jag brukar tänka att vi är den första generationen tornedalingar som försöker läkas. (11)*

T: *Jag är redan hel, sa hon. Jag är världsmedborgare. (12)*

E: *Världsmedborgare? (13)*

T: *Absolutt. (14)*

E: *Hur många språk kan du då? (15)*

T: *Svenska och engelska.*

...

E: *Det finns över femtusen språk i världen, och du kan två. (16)*

...

E: *Jag vill att vi ska fortsätta kunna prata meänkieli i Sverige, fortsatte han. Det är det vi kämpar för. Kunna prata vårt språk utan att folk tycker vi är mindre värda. Få höra vårt språk i teve och radio. Få våra tornedalska barn att lära sig meänkieli i skolan. (17)¹⁶⁷*

Analysen av denne tekstbiten kommer jeg til å oppsummere i fire punkter. For det første, identiteten som forhandles er «svensk», det vil altså si posisjon som fullverdig medlem av det svenske samfunnet med alle rettigheter – «helsvensk» (2). Tilhørighet til «svenskheden» kobles til to

¹⁶⁷ Ibid., 123-124.

akser: geografisk opprinnelse og språk (5). Kravet om den geografiske opprinnelsen er tilfredsstillt, siden Tornedalen er en del av det svenske territorium. Esaias' og tornedalingenes legitime «svenskhets» må dermed forhandles langs den språklige aksens.

For det andre posisjonerer Therese Esaias ut fra majoritetens ideologiske forestilling om språklig homogenitet innenfor den nasjonale statens grenser (ett land = ett språk): (5). Det er fullstendig utelukket «*att blanda*», hybridisering av den nasjonale identiteten ansees som forringelse. Therese er heller ikke oppmerksom på forskjellen mellom *meänkieli* og finsk (1) («*du pratade finska*»), og godkjenner ikke *meänkieli* som legitim komponent av den svenske identiteten (5 og 6). Thereses ideologiske «enten – eller»-logikk (6, 8 og 10) posisjonerer Esaias som «ikke hel», dvs. «uekte» og «fremmed». Thereses omregning av språkrelaterte komponenter til prosentuelle andeler (8) er en indirekte henvisning til Hansegårds begrep «halvspråkighet».

For det tredje er verdiene av «ikke hel», «fremmed» og «uekte» som er knyttet til flerspråkighet ikke akseptable for Esaias. Han besitter kunnskap i form av tornedalingenes felles narrativer om trakasseringen fra majoritetsamfunnets hold¹⁶⁸, og om mindreverdighetsfølelsen som miserkjennelsen av majoritets «ett land = ett språk» ideologi har påført hans foreldre- og besteforeldregenerasjon. For Esaias er dermed den symbolske verdien av «helhet» viktig (11), fordi opplevelsen av splittelse har vist seg å være umulig å unngå innenfor majoritetens diskurs¹⁶⁹. Hans forhandling av den svenske identiteten overfor Therese ligger dermed i forsøket på å utvide repertoaret med den hybride posisjonen «en *meänkieli*-talende svenske med svensk som andrespråk» - (7 og 9). Denne nye posisjonen blir også definert i samtalen ved hjelp av en slags programerklæring (17). I denne sammenhengen er det også viktig å nevne at posisjonen «en *meänkieli*-talende svenske» er av praktiske grunner ikke forhandlingsbar.

For det fjerde klarer Esaias å overta samtalen ved å vise til inkonsistens i Thereses argumentasjon. Therese bruker sin antatte besittelse av den symbolske verdien av «helhet» til å erklære seg uavhengig av det nasjonale markedet (12 og 14). Hun er «hel» og selvfølgelig svensk, men hun er ikke bundet fast til svenskhet, hun er en «*världsmedborgare*», som forstås som en merverdi og overskridelse. Posisjonen «*världsmedborgare*» er forestilt og dens verdi er relativ, innvandreneres kosmopolitiske opprinnelse ansees for eksempel ikke nødvendigvis som merverdi i majoritetens diskurs. Esaias klarer å sprengte hull i Thereses forestilling ved å henvise til den språklige aksens igjen (15 og 16), kosmopolitisk tilværelse kan ifølge Esaias ikke forestilles uten flerspråkighet. På denne måten etableres språklig mangfold som en ettertraktet symbolsk vare, og dermed blir den tospråklige tornedalske identiteten overordnet den svenske. Som Esaias bemerker

¹⁶⁸ Se for eksempler i *ibid.*, 149, 153 eller 180.

¹⁶⁹ Se også *ibid.*, 45, 173 og 176.

et annet sted i boken: «Det var enspråkigheten som var begränsande. Det var att uppfatta omvärlden i bara en enda färg.»¹⁷⁰

På slutten av samtalen i badstuen følger en liten hendelse som har betydning for forhandlingens effekt, men som imidlertid ikke kan forstås som Esaias' tilsiktede bidrag til den pågående forhandling av den tornedalske identiteten overfor Therese.

En husbock låg plötsligt på rygg och sparkade med sina skalbaggsben, den måste ha fallit från en springa i taket. Utan att tänka tog han kniven och högg insekten mitt itu. Det gick blixtnabbt. Halvorna föll åt varsitt håll och sparkade några ögonblick, försökte komma upp i stående. Therese stirrade på honom. Esaias grep förvirrat de båda skalbaggsbarnen och förde dem samman, pusslade ihop delarna på insekten tills den såg alldeles hel och oskadd ut. -Hundra procent, mumlade Therese. Men den var redan död.¹⁷¹

Niemi velger dog denne metaforen bevisst. Husbukken står for tornedalingene, som ble kløyvd i to av en ufølsom språkpolitikk (så å si «utan att tänka»). Likesom husbukken har tornedalingene forgjeves forsøkt å reise seg opp igjen. Selv om de ser uskadet ut på yttersiden, er de allikevel blitt ofre til majoritetens symbolske vold som hadde fatale konsekvenser for den tornedalske kulturen og enkelte individer og familier. Alt dette går imidlertid opp for Therese i badstuen, og hun innser at den schizofrene splittelsen av identitet mellom det svenske og det tornedalske ikke kan opprettholdes – Esaias må få lov til å være begge deler samtidig, og bli godkjent som fullverdig av den grunn.

3.3.3 Oppsummering

I *Mannen* skildres det «foreldregenerasjonen» (dvs. generasjonen til Esaias' foreldre) og Esaias' egen generasjon. Foreldregenerasjonen erfarer negativ posisjonering som skyldes tospråkligheten, og da særlig bruk av meänkieli i det offentlige. For å unngå posisjonering som fremmed og mindreverdig, er representantene for denne generasjonen nødt til å tilpasse seg majoritetens ideologiske diskurs. Diskursen om tospråklighet er ideologisk i den forstand at individene tilskrives symbolske trekk utfra deres språkbruk, og denne koblingen legitimeres med påstandene som tas for gitt siden de gis ut for å være vitenskapelige. Foreldregenerasjonen miserkjenner denne ideologien, og dermed blir fratatt muligheten til forhandle om legitimiteten til identitetsalternativet «en svenske med svensk som andrespråk». Tilpasningen til den ideologiske diskursen skjer følgende ved å repositionere seg slik at det som avviker fra den ideologiske forestillingen av «svenskhet» sløyfes til fordel for oppnåelse av privilegier som kun er forbeholdt svenskene.

Dette er særlig tydelig i klasserommet som blir et arena for spredning av den ideologiske diskursen. Privilegiet som kan oppnås i klasserommet er for eksempel det å ikke bli straffet og

¹⁷⁰ Ibid., 182.

¹⁷¹ Ibid., 126.

mobbet av lærerne for asymmetrisk kompetanse i begge språk, og dermed påstått mangelfulle mentale evner. Når det senere gjelder tornedalske familier, manifesterer miserkjennelsen av majoritetens språkideologi i at det kun overføres språkkompetansen i svensk videre til neste generasjon. Privilegier som motiverer dette kan være en ikke-traumatisk oppvekst for barna, og sikring av gode framtidsutsikter i det svenske samfunnet for både barna og foreldrene.

Esaias og enkelte medlemmer av generasjonen hans klarte å lære seg meänkieli til tross for foreldregenerasjonens vilje. Samtidig er de oppmerksomme på at miserkjennelsen av majoritetens språkideologi fører til fremmedgjøring både i forhold til kulturarven og innenfor de enkelte familiene. Denne fremmedgjøringen kan i rammen av Bourdieus teori oversettes som symbolsk vold.

I romanen er det imidlertid kun Esaias som motsetter seg den symbolske volden ved å angripe grunnlaget for ideologien. Esaias ser verdien i den tornedalske kulturen som er tett knyttet til rikdommen i språket. For å unngå splittelsen som han ser hos foreldrene sine, velger Esaias å melde seg mest mulig ut av samfunnet slik at han ikke blir nødt til å velge bort meänkieli for å lykkes i majoritetssamfunnet. Han bor i Tornedalen som er rikets periferi i stedet for å søke karrieren i hovedstaden. Han har heller ikke en fast jobb – han livnærer seg av jakt og fiske, og han har en liten gård der han er sin egen herre.

Det å overleve på samfunnets margin er imidlertid passivt, og kan ikke betraktes som forhandling. Etter at Udde blir funnet drept i sin seng er Esaias tvunget til å møte opp for avhør, og på denne først nokså ufrivillige måten blir han invitert til å ta del i majoritetens diskurs igjen. Motparten i diskursen er en utsending fra «senteret», Therese Fossnes. Therese er nødt til å undersøke omstendighetene rundt Uddes død, og dette lar ikke seg gjøre uten at hun også lærer om den spesifikke språklige situasjonen i Tornedalen. Når hun først møter Esaias som menneske og ikke som en mistenkt for en kriminell handling, får Esaias mulighet til å forhandle om sin tornedalske identitet og vinne gehør for det hybride identitetsalternativet som innebærer at en svenske kan snakke både meänkieli og svensk uten at det forårsaker en mental skade eller moralsk forfall.

3.4 Analyse 2: *Montecore, en unik tiger*

3.4.1 Romanen

Montecore, en unik tiger er i utgangspunktet en fiktiv rekonstruksjon av Abbas Khemiris liv. Livet rekonstrueres i romanen gjennom to fortellerstemmer, den ene hører til sønnen hans Jonas, og den andre til bestevennen hans Kadir.

Begynnelsen på romanen er snarere en veiledning fra Kadirs side i hvordan Jonas skal gå frem når han med egne ord skal gestalte sin fars liv i full glans. I tillegg til disse rådene, legger Kadir også frem egne tekster og Abbas' brev oversatte til svensk. Begynnelsen er imidlertid ikke fullt monologisk, Jonas' stemme dukker opp av og til og kommenterer der Kadirs tekster åpner for en kommentar. Senere, når fortellingen direkte angår Jonas' levetid, og da særlig tenårene, begynner enheten mellom stemmene å splittes. Elisabeth Oxfeldt bemerker at Jonas' emansipasjon som forteller speiler seg direkte i språket som fortellerstemmen hans uttrykkes gjennom.

Jonas tager større ejerskab af sine tekster – først ved at bryde fra standardsvensk til blattersvensk (i takt med at dette følger hans sprogudvikling i 1990erne) og dernest ved endelig at indtage pronominet «jag» (s.327). Han har frem til nu omtalt sig selv som «du», idet han lidt distanceret har overtaget Kadirs pronomielle henvendelse til ham i anden person ental.¹⁷²

På slutten av romanen blir dissonansen mellom Jonas' og Kadirs versjon så stor at det virker som om stemmene ikke lenger forteller en enhetlig, og mest mulig objektiv historie til leseren, men snarere krangler om hver sin subjektive sannhet seg imellom. Ordstriden er et tydelig preg av teksten siden som Oxfeldt legger merke til i sin artikkel, velger Jonas å publisere teksten i den palimpsestiske formen full av overstrekelse, fotnoter og metatekstuelle kommentarer¹⁷³.

Hovedtemaet i romanen kan sies å være nærhet og fremmedgjøring. Abbas forlater hjemlandet sitt og drar til Sverige for å leve sammen med sin elskede Pernilla. Hans store lidenskap er kunstfotografi og han håper at dette vil han kunne livnære seg av. Livet i Sverige er imidlertid ikke så enkelt som han hadde forventet. Hans etniske opprinnelse kombinert med hans nyskapende innstilling til det svenske språket bidrar til at han kan vanskelig skaffe seg en anstendig jobb. Når han endelig lykkes økonomisk som skyldes at han har blitt mer svensk, skjer dette på bekostning av idealene hans, og til slutt også ut over forholdet til Jonas. Abbas' utvikling fra å være fremmed i det svenske samfunnet til å undertrykke alt det fremmede ved seg, fører til at han blir fremmed overfor seg selv og familien. Forsøket på å unngå den stigmatiserende betegnelsen «innvandrere» mislykkes fullstendig i konteksten av 1990-tallets Sverige preget av sterke nasjonalistiske tendenser. Abbas

¹⁷² Oxfeldt, Elisabeth. "En tiger tier/brøler: Jonas Hassen Khemiri som postkolonialistisk dekonstruksjonist." i *Brev: Til Jorunn på 70-årsdagen*, redigert av Per Thomas Andersen, Pil Dahlerup og Steinar Gimnes. (Trondheim, Tapir akademisk forlag, 2010), 294.

¹⁷³ Ibid., 295.

forblir dermed fremmed i samfunnet og gjør seg fremmed for familien, uten å ha noe igjen er han nødt til å reise tilbake til Tunisia.

Den andre fortellingen i romanen handler om Abbas' eldste sønn, Jonas. Jonas kunne iaktta sin fars forandring på nært hold, og siden farens fremmedgjøring overfor familien sammenfaller med Jonas pubertet, blir Abbas' frafall et viktig påskudd for Jonas' utvikling. Jonas, som er født i Sverige med svensk som morsmål, hjelper først faren sin med å beherske språket, men da dette fører til at Abbas begynner å utebli som far, bestemmer Jonas seg til å komme selv nærmere til sin fars opprinnelige ståsted overfor samfunnet. Jonas og vennegjengen hans, som for øvrig er andregenerasjonsinnvandrere, dyrker en egen «blatte»-identitet, og gjensker sine foreldres fremmedhet gjennom å bryte og fremmedgjøre språket sitt. Der Abbas stiller seg forsonende og prøver å overse den åpenbart negative innstillingen til etnisk fremmedhet som får sin ekstreme form i offentlige rasistiske utslag, opptrer Jonas handlende med ønske om å undergrave posisjonene til de xenofobe.

3.4.2 Fortellere

Kadir viser seg imidlertid til å være en fiktiv forteller også innenfor romanens rammer. Det er sterke grunner til å tro at det er selve Abbas som lanserer dette skriveprosjektet. Kadir plasserer seg selv mer eller mindre utenfor fortellingen, og vil fremstå som en pålitelig, og nærmest allvitende iakttager i kraft av å være Abbas' beste venn.

Her ligger den første grunnen til å tro at Kadir er Abbas' tildekningsstrategi for å inngå en forsonende dialog med sin tapte sønn. Kadir vil nemlig fremstå som objektiv og distansert, men særlig i bokas andre halvdel, som er mer preget av dialog mellom Kadir og Jonas, lar han seg rive med av følelser. Sterkest kommer dette frem på begynnelsen av romanens fjerde del, på slutten av Kadirs brev til Jonas, der Kadir beskriver vinnerbildet i World Press Photo of the Year 2004. Det kjente bildet til Jean-Marc Bouju, som angivelig er et av Abbas' mange pseudonymer, skildret en irakisk krigsfange som sitter med en svart plastsekk på hodet, og trøster den lille sønnen sin som han har i sin favn. Dette bildet får Kadir til å gråte og skrive til Jonas følgende: «Jag saknar din far så fruktansvärt mycket. Jag hoppas och ber att han snart ska returnera från var han nu är. Men kanske är det för sent.»¹⁷⁴ Hvis dette tydes i konteksten av Abbas' fremmedgjøring overfor Jonas som kulminerer når Abbas fotograferer Jonas' gjengs nattlige opprør/vandalisme i byen for så å sende bildene til politiet, kan man se en parallell, og sitatet får dermed en ny betydning. Abbas kan sees i denne konteksten som fangen og offeret av sin egen krig, en krig mellom det å være en god far og samtidig å bli mottatt som svensk.

¹⁷⁴ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 221.

Den andre grunnen til å oppfatte Kadir som Abbas' list for å nå Jonas, er nettopp Kadirs fullstendige lisens på Abbas' indre. Kadir vet om de minste detaljene i Abbas liv i Sverige samt han er helt fortrolig med hans følelser. Kadirs posisjon i romanen utelukker rollen av en allvitende forteller som formidler fortellingen til leseren og har fullstendig kontroll over den mens han står utenfor selve fortellingen. Dessuten antydes det i romanens epilog at Kadir ikke kunne ha skrevet til Jonas. Da Jonas reiste til Tunisia for å nærmere undersøke omstendighetene rundt sin fars liv, fikk han vite i denne sammenhengen om at Kadir var en alkoholiker som forsvant uten spor på begynnelsen av 1990-tallet, og antagelig begikk selvmord. Av disse grunnene vil jeg betrakte Kadirs fortellerstemme som Abbas' alter-ego.

3.4.3 Posisjonering og identitetsforhandlinger i *Montecore*

Identitetsalternativet som det forhandles om i *Montecore* kan beskrives som «en svenske med ikke vestlig opprinnelse eller bakgrunn», eller som Abbas selv kaller det: «svensk som inte bär svenskt utseende». Dette identitetsalternativet er i utgangspunktet ikke gyldig i det svenske samfunnet, og individene med ikke-vestlig opprinnelse eller bakgrunn ekskluderes fra forestillingen om det svenske, og nektes privilegiene som er forbundet med det å være svensk. Som jeg allerede nevnte i forrige underkapittel er det to hovedpersoner i boka, Abbas og Jonas, som forhandler om denne posisjonens legitimitet, og dermed om utvidelse av definisjonen av begrepet «svenske» slik at den omfatter individer som ikke ser svenske ut.

Det er viktig å understreke to ting. For det første heter de refleksive posisjonene forskjellig hos både Abbas og Jonas. Mens Abbas posisjonerer seg selv som «en svenske», er Jonas' posisjon «blatte», og disse to begrepene utgjør egentlig et motsetningspar. Jeg vil imidlertid argumentere for at det fortsatt dreier seg om den samme posisjonen som er tilknyttet en etnisk definisjon som oppfattes som fremmed i Sverige. Det ikke den etniske definisjonen av begrepet «svenske», men snarere den nasjonale som det forhandles om i *Montecore*. Med posisjonene «svensk som inte bär svenskt utseende» og «blatte» forsøker Abbas og Jonas å eliminere den etniske aksene i konstruksjonen av den svenske nasjonale identiteten. Jonas kan dermed ikke bli en «svenne», fordi det er en etnisk definisjon, men kan være en «svenske» i betydning et fullverdig medlem av det svenske samfunnet. For det andre viser Oxfeldt til at begrepet «svensk» er nokså ustabil i romanen. Det er dermed ikke riktig kun å fokusere på motsetningspar som innvandrere i motsetning til svensker, eller det khemiriske i motsetning til det svenske, fordi ambivalensen av den nasjonale definisjonen går mye dypere i romanen. Oxfeldt påpeker at:

Pludselig er der også tale om det «typisk svenske» i modsætning til det svenske (s.141), det svenske i modsætning til det «helsvenske» (s. 284), og om svenskere i modsætning til «oss svenskar som inte bär svenskt utseende» (s.189) ... Adjektivet «svensk» afsløres altså som et ord, der ikke knytter an til en stabil

kategori.¹⁷⁵

Forhandlingen om identitetsalternativet foregår i romanen over lang tid, og under denne perioden forandres ikke bare den individuelle situasjonen til fortellere som er subjekter i forhandlingene, men også situasjonen i samfunnet som omgir disse to fortellere. Romanen omfatter en dynamisk utvikling på begge sider i forhandlingsprosessen. For å kunne analysere både forhandlinger og prosesser av posisjonering innenfor de skiftende rammene på en ryddig og oversiktlig måte, er jeg nødt til å dele romanen kunstig i to faser. Selve romanen er opprinnelig inndelt i fem deler. I henhold til romanens «program» representerer hver av disse delene en mer eller mindre klart avgrenset periode i Abbas' liv. Selv om jeg vil dele romanen i to selvstendige faser, vil jeg også overholde denne opprinnelige inndelingen i analysen min, fordi den vil gjøre det lettere å fremstille de måtene og strategiene som Abbas benytter seg av for å reagere på posisjoneringen utenfra som han må tilpasse seg i de ulike tidsperiodene.

Den første fasen består av de tre første delene i romanen. Denne fasen er preget av en monologisk konstruksjon av Abbas' liv i det fremmede samfunnet som han kaller for sitt hjem. Ordet monologisk må ikke forstås som enstemmig i denne sammenhengen, men heller som to stemmer i overensstemmelse. Både Abbas (Kadir) og Jonas bidrar med sine subjektive narrativer til en harmonisk og sammenhengende fortelling om Abbas' vanskelige år i begynnelsen av oppholdet i Sverige, og hans stadige søken etter posisjon og forhandling om dens eventuelle gyldighet.

Romanens andre fase gjelder de to siste delene og epilogen. Den monologiske fortellingen går i oppløsning, og hver av stemmene begynner å fokusere på en egen linje i fortellingen. Abbas fortsetter med å fortelle om sin virkelighet i Sverige, og Jonas, likeså, tilbyr leserne et innblikk i sin verden som tenåring. I tillegg til posisjoneringen overfor samfunnet posisjonerer Abbas og Jonas hverandre.

Identiteten som det forhandles om, dvs. «svensk som inte bär svenskt utseende», utvikler seg gradvis i løpet av den første fasen etter at Abbas' kosmopolitiske identitetsprosjekt strander. Forskjellen mellom disse fasene ligger i utgangspunktet begge skikkelsene har for forhandling overfor majoritetssamfunnet, og måten de velger å forhandle identiteten sin på. Generelt kan det sies at i begynnelsen av den første fasen er Abbas veldig synlig mot den svenske bakgrunnen. Det skyldes selvfølgelig at han er ny i det fremmede landet, og at han posisjonerer seg som en kosmopolitt og kunstner som gjør at han vanskelig kan plasseres i noen kategorier. Jo mer han blir møtt med avvisning og mistenksomhet, og jo flere forpliktelser han har i forhold til sin tilværelse som ektemann og far, desto mer forsøker han å usynliggjøre seg og gli inn i majoritetssamfunnet.

¹⁷⁵ Oxfeldt, "En tiger tier/brøler", 297.

Denne prosessen innebærer at han søker adgang til posisjonen som svenske. Den andre fasen begynner med at Abbas lykkes med sin forretning, men det er tydelig at han måtte gi avkall på alt som ville posisjonere ham som fremmed i majoritetssamfunnet. Ved å komme nærmere til den forbilledlige «svenskheten» øker han også avstanden fra sin familie, og da særlig fra Jonas. Jonas som etablerer sin egen fortellerlinje i romanen er sterkt misfornøyd med sin fars måte å forhandle med majoritetssamfunnet på. Jonas' utgangsposisjon er imidlertid annerledes enn Abbas sin. Jonas snakker plettfri svensk, og har vokst opp i Sverige. I utgangspunktet virker det dermed slik at han har potensialet til å være så godt som usynlig mot bakgrunnen av det svenske majoritetssamfunnet, og dermed godtas under den nasjonale definisjonen. Jonas forhandler imidlertid om den samme posisjonen som Abbas, fordi han opplever selv urettferdighet og diskriminering i samfunnet som i mellomtiden har radikaliseret seg langs den etniske aksen. Strategien til Jonas er diametralt forskjellig. Han forsterker sin fremmedhet til det ytterste, og konstruerer en forestilt motpol til den svenske etniske definisjonen.

Hvis man ser bort fra Abbas' og Jonas' forskjellige utgangspunkter er det enda en viktig dimensjon som kommer frem i disse to fasene. Begge individer har forskjellige forpliktelser som på en avgjørende måte begrenser spillerommet for forhandling av identitetsalternativet som de ønsker å legitimere. Forpliktelsene henger tett sammen med de forskjellige generasjonene de tilhører, og de utvikler seg også individuelt over tid. Den barnløse ektemannen Abbas i 1970-tallets Sverige har både et annet utgangspunkt og forpliktelser enn Abbas som sammen med sin kone må forsørge tre barn på slutten av 1980-tallet. Tenåringen Jonas tvertimot ser ut til ha en indre overbevisning om at han ikke har forpliktelser til noe annet enn de revolusjonære idealene av sosial rettferdighet og kamp mot diskriminering, spørsmålet er hvor lenge vil denne iveren vare hvis Jonas plutselig måtte ta seg av tre barn?

3.4.4 Første fase

3.4.4.1 Del ETT

Første del handler om Abbas liv frem til hans avreise til Sverige. Abbas posisjonerer seg selv som en kosmopolitt, hvis kall er kunstfotografi. Som sådan føler han seg ikke bundet til noe bestemt område eller språk.

Mens han bor ved kysten, i byen Tabarka, jobber han som assistent ved et fotoatelier, men om kveldene og nettene hører han til de beste sjarmørene Tabarka har å by på. Nedslagsfeltet sitt utvider han gjennom studium av diverse parlører, og språk ellers er hans viktigste ressurser i de vellykkede forføringsforsøkene hans. «Viktigast var språken; Abbas var sin egen professor och hans

imponerende dressyr av världens tungomål var ... imponerande.»¹⁷⁶ Taktikken hans består også av å spille på de vestlige kvinnelige turistenes forestillinger om «orientens mystikk», og på denne måten «selv-orientalisere» seg selv. Denne «selv-orientaliseringen» kommer best frem i følgende sitat:

Nombrösa var dom turistiskor som suckade erotiska stön när din far skrev deras förmamn med arabiska bokstäver i strandsanden eller hyllade dom med påhittadd arabisk poesi översatt til franska. (Han brukade anlita arabiska nonsensrader som till exempel ”grus är gott” eller ”hämta din handduk” eller ”din näsa är mycket ful” och sen med allvarlig mun transformera orden till kärleksfullt franska översättningar.)¹⁷⁷

Abbas posisjonerer seg selv i det rommet som åpnes i den orientalistiske diskursen de vestlige besøkende kjenner til og som er en del av den vestlige kulturen. Abbas utnytter imidlertid stereotypene og bruker dem målrettet for å tilfredsstille sin seksuelle drift. Selv om denne orientalske identiteten ikke reflekterer Abbas refleksive posisjonering, har Abbas ikke behov for å forhandle om den og repositionere seg overfor de vestlige kvinnene. Da kan det sies at den orientalske identiteten er inntatt.

Etnisiteten sammen med språkkompetansen spiller altså en avgjørende rolle i denne sammenhengen. Det er viktig å påpeke at etnisiteten oppfattes ulikt og tilskrives ulik verdi i ulike kontekster og ulike tidsperioder. Kadir reflekterer dette i et tilbakeblikk der han forsøker å forklare Jonas at det å være araber på 1970-tallet på stranden i en kjent feriedestinasjon i en fordums fransk koloni, er nødvendigvis ikke det samme som å være araber i Sverige på 1990-tallet:

Du kanskje interPELLERAR hur vi kunde attrahera turistiskornas intresse? Låt mig förklara – denna epok var brett skiljd från nu. I denna tid var ”arab” inte någon beteckning som användades som provokation eller virus. Snarare tvärtom. I denna tid attraherade arabiskhet sexuell frekvens! Nationaliteten arab var minst lika positiv som ... vevorgeln.¹⁷⁸

Abbas faller til slutt for svenske Pernilla Bergman, og etter en tid med brevutveksling bestemmer Abbas seg for å flytte til Sverige.

3.4.4.2 Del TVÅ

Andre del spenner seg mellom Abbas' ankomst til Sverige og Pernillas forventede nedkomst med tvillingene, altså Abbas' håndtering av det å være fremmed og annerledes står i sentrum. Denne perioden omtales av både Abbas, i form av fire brev, og Jonas som presenterer de tre tidligste minnene han har om faren sin.

Pavlenko og Blackledge viser til at forhandlinger av identiteter foregår i de fleste diskursive sammenhengene, men tydeligst til syne kommer de frem der det råder nokså utrygge forhold. Flerspråklighet eller migrasjon er eksempler på faktorer som har evnen til å gjøre en situasjon

¹⁷⁶ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 63.

¹⁷⁷ *Ibid.*, 58.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 57.

utrygg ved å utfordre det ideologisk bestemte repertoaret med alternative posisjoner og praksis, og skaper slik behov for å forhandle om disse alternativene¹⁷⁹.

Når Abbas ankommer Sverige, er han automatisk posisjonert som «arab» som er i strid med Abbas' oppfatning av seg selv som «kosmopolitt». Posisjoneringen som innvandrer fra «arabiske land» ekskluderer ham i en rekke kontekster.

En av disse kontekstene er den konservative familien til Pernilla. Abbas kommer til Sverige rett før jul og Pernilla sier til ham at hun ikke kan ta ham med til juleselskapet, fordi julefeiringen i Sverige er en «mycket intern affär och det tar många år innan man når den status att men inviteras som extern gäst»¹⁸⁰. Det viser seg imidlertid at denne påstanden var en nødløgn som skulle tildekke familiens ønske om at Abbas' skulle forbli «extern», siden Pernillas «storebrors jävla tenniskompis och hans flickvän från USA var inviterad»¹⁸¹. Arnstberg forklarer dette med at individer i samfunnet inndeles i lateralt- og i hierarkisk-ordnete kategorier:

I Sverige är nordamerikaner och andra européer i stort sett lateralt inordnade, dvs. de betraktas som jämlika och delaktiga av samma västerländska sätt att tänka och leva. Till skillnad från grupper som svenskar placerar nedanför sig själva i hierarkin bejaktar laterala grupper samma slag av normalitet som svenskar. De hierarkiskt inordnade grupperna befinner sig längre ner och beskrivs ofta i media med ett problemperspektiv.¹⁸²

Skillelinjen mellom det å være «intern» og «extern», altså mellom det å være inkludert og ekskludert, går her utelukkende langs en etnisk linje. Abbas havner ved denne diskursive anledningen i en posisjon som har klare referanser til religiøs fundamentalisme. Pernillas brydde mor har nemlig fordommer om «muslimers aggressiva temperament»¹⁸³ og muslimsk terror. Uten å ha truffet ham mistenker hun Abbas for å være en «lycksökare» som kun vil utnytte deres datter. Pernilla foreldre kommer heller ikke til bryllupet grunnet en plutselig influensa.

Abbas første møte med Pernillas foreldre foregår i samme ånd. Moren Ruth understreker ofte at hun stammer fra en adelig dansk slekt «med sterke kristna värderingar»¹⁸⁴, og til middag serverer hun en matrett som inneholder grisekjøtt. Dette er klare tegn på at hun ikke vil inkludere Abbas, dersom Abbas holder fast på opphavet sitt og kulturen han kommer fra. For Abbas som allerede posisjonerer seg selv som en kosmopolitt som dyrker kunsten fremfor religionen og politikken, er det ikke vanskelig å handle i motsetning til Ruths fordommer. Samtidig skjønner han at dersom han søker inkludering på disse premisene, vil han aldri bli mottatt som likeverdig. Abbas er dermed nødt til å forhandle om at skillelinjen ikke skal gå langs den etniske linjen, men at om

¹⁷⁹ Pavlenko og Blackledge, "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue.", 252-253.

¹⁸⁰ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 84.

¹⁸¹ Ibid., 85-86.

¹⁸² Arnstberg, *Sverige och invandringen*, 73.

¹⁸³ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 85.

¹⁸⁴ Ibid., 97.

man er «inne» eller «ute» skal avgjøres på grunnlag av hvordan man lykkes i samfunnet.

Også utenfor Pernillas familie med sine fordommer, i en bredere sosial kontekst er det etnisiteten som gjør Abbas' situasjon vanskelig. I møte med svenske myndigheter er det den arabiske etnisiteten som gir grunnlag for en granskning der Abbas' giftemål posisjoneres som potensielt mistenkelig. «Deras [myndighetenes] ambition var forstås att garantera att vår allians inte motiverats av min hunger på svenskt uppehållstillstånd»¹⁸⁵, forsvarer Abbas praksisen som utløser et utbrudd av raseri hos Pernilla. Etnisiteten er stigmatiserende for Abbas når han søker jobb som assistent i diverse fotoatelierer. Han møter opp personlig og tilbyr sine tjenester for redusert eller ingen betaling, men blir avvist gang på gang. Grunnen er språket, men som det følgende sitatet viser, er hans mangelfulle språkferdighet i svensk bare en unnskyldning for bakenforliggende fordommer:

Frekventa var dom fotografer som detaljerade att dom tyvärr inte kunde assistera en assistent som inte kultiverar svenska språket. Mina argument om att bildens värld inte per automatik kräver språklig exakthet ignoreras.¹⁸⁶

Presentasjon av Abbas' kunstneriske prosjekter for ymse gallerier i Stockholm byr på samme opplevelse av utestengning på grunn av etnisk herkomst. «Dom[galleristene] prisar hans talang. Dom lovar eventuell kooperasjon. Men... precis innan han ska gå frågar dom forstås den for svenskar ack så vitala frågan om nationell bakgrund»¹⁸⁷.

I møte med Pernillas venner blir Abbas igjen posisjonert ut fra en etnisk forståelse, skjønt disse unge radikalene Pernilla omgås med posisjonere Abbas på en annen måte enn hennes konservative mor eller andre representanter for majoritetssamfunnet. I denne konteksten tas Abbas for selveste talsmann for den ikke-vestlige verdenen og kulturen. Som sådan blir han stadig konfrontert med at han må uttale seg om eller ta stilling til en mengde begivenheter i forbindelse med arabisk kultur og situasjonen i Midtøsten, noe han ikke trives særlig med.

Varför envisas dom med att ständigt, ständigt påtala mig himmelskheten i baklavas och djupheten i den förbannade jävla Profeten? Denna bok börjar sannerligen fylla mig upp til halsen. Varför vill ingen diskutera annat än Mellanöstern eller baklavas? Varför vill ingen diskutera Otis Redding? Varför kan vi inte, bara för ikväll, släppa politikens boja, ignorera Afrikas svältande barn och investera vår samlade ekonomi i luxuöst bubblande blå?¹⁸⁸

Den interaktive posisjoneringen av Abbas stemmer ikke med Abbas reflektive posisjonering i noen av de ovennevnte diskursive situasjonene. Ingen ser Abbas som den han selv vil være. Abbas imøtekommer til en viss grad den interaktive posisjoneringen, eller sagt på en bedre måte: han

¹⁸⁵ Ibid., 96.

¹⁸⁶ Ibid., 90.

¹⁸⁷ Ibid., 101.

¹⁸⁸ Ibid., 94.

motsetter seg aldri denne posisjoneringen i det åpne. Han søker ikke konfrontasjon men samtidig er han bevisst på at han er nødt til å forhandle posisjonen som tilbys ham, dersom han vil gjennomføre sin ambisjon om å slå gjennom som kunstner.

Svigermoren Ruth åpner for en slik forhandling når hun sier at hun «inte motsäger sig innvandrare i Sverige bara så länge som dom sköter sig och lär sig svenska och inte cementerar sina traditioner»¹⁸⁹. Den eneste måten å unnsnippe den negative posisjoneringen blir for Abbas' vedkommende å ta utfordringen av å lykkes økonomisk i det svenske samfunnet, og slik reforhandle rammene som klassifiserer mennesker etter etnisk avstamning. Abbas' programerklæring i det nye hjemlandet hans er megetsigende: «Min mentalitet ska bli mer svensk än deras tänkbara ideal. Min fotografiska succé ska bli mer illuminerad än deras jävla julgranar.»¹⁹⁰ Abbas' kosmopolitiske grunnholdning får her en ny retning, viljen til å bli inkludert betyr å orientere seg mot den svenske tenkemåten, som vektlegger den økonomiske vellykketheten. Å kunne skape velstand for seg selv og familien sin betraktes å være en verdi i seg selv, en verdi som overveier alle eventuelle innvendinger angående ens fremmedhet. «Ekonomi är vital för att erhålla svenskarnas respekt och lämna invandrarens fack ... och min vilja till succé matas av min vacker-mors maniär att tilltala mig som en imbecill och vägra förstå min engelska»¹⁹¹

Det gjenstående spørsmålet er hvilke muligheter Abbas har for å oppnå velferd og status i Sverige. Hans tilnærming til dette spørsmålet utvikler seg gjennom hele romanen i takt med måten Abbas er tvunget til å forandre sin posisjon overfor samfunnet og forestillingen om hva det innebærer å være en svenske. På dette tidspunktet er imidlertid hans innstilling fortsatt kosmopolitisk, og han satser på sitt kunstneriske talent for å oppnå anerkjennelse.

I *Del TVÅ* blir Abbas posisjonert av omstendighetene på en ny måte. Han er blitt far og det betyr ikke bare en ny identitet, som ikke kan forhandles, men også medfølgende forpliktelser og ansvar. Som far føler Abbas selvfølgelig at han må forsørge familien økonomisk, og sikre en trygg fremtid for barnet sitt. Særlig det økonomiske presset et barn utgjør, begrenser hans muligheter til å vente på sin kunstneriske suksess, og tvinger ham til å handle.

Ønsket om å sikre en lys fremtid for barnet speiler Abbas' forhandlingsstrategier. En bevisst forhandling av identitet spiller en avgjørende rolle allerede når Abbas velger et passende navn for sin førstefødte sønn. Sønnen heter altså Jonas og navnet hans skal fungere dobbelt – som et navn fra det gamle testamentet hører navnet hjemme i både den svenske og den arabiske konteksten. «Hans namn är Jonas i svensk version och Younes i arabisk. Hans nationalitet ska bli dubbelt svensk och

¹⁸⁹ Ibid., 97.

¹⁹⁰ Ibid., 86.

¹⁹¹ Ibid., 96.

tunisisk.»¹⁹²

Som jeg allerede har antydnet, fører forvandlingen av et nygift par til en familie med et barn til en vanskelig økonomisk situasjon. Pernilla slutter som flyvertinne og begynner utdanningen til sykepleier. Abbas er også nødt til å skaffe seg en bedre inntekt, men det forutsetter at han behersker svensk på et dypere nivå enn han på dette tidspunktet gjør. Pernilla er en ivrig pådriver i dette henseende, men Abbas er motvillig. Som jeg skal vise senere i dette underkapitlet, virker det som om at det å forhøye svensk til sitt operative mål skulle kompromittere Abbas' kosmopolitiske identitetsprosjekt. Han må imidlertid inngå en kompromiss-avtale med Pernilla: «Om min nästa fotografiska kollektion inte resulterar i mer intresse ska min tunga viga natt och dag till att perfektionera svenskan.» Abbas klarer å vri seg unna språkkompetansekravet ved opptaket som T-banefører til Stockholms Lokaltrafikk, dog ikke uten å jukse: «att aktivt reflektera sin blick mot grannens papper»¹⁹³.

3.4.4.2.1. Det khemiriska

Abbas kosmopolitiske identitetsprosjekt, nemlig hans ubundethet til en bestemt nasjonal eller etnisk kontekst, uvilje til ideologisk indoktrinering, og en proklamert åpenhet mot verden og kunstens universelle språk, kommer utmerket til syne i nettopp hans innstilling til språk generelt. Etter ankomsten til Sverige utvikler Abbas et eget og personlig språk, som kombinerer alle språk han til en viss grad behersker. Dette hybride språket heter «khemiriska», og siden Abbas i denne tidlige perioden av sitt liv i Sverige bruker engelsk eller fransk for å kommunisere med omverdenen, er «khemiriskans» bruksområde familien og interne sammenhenger.

Khemiriska beskrives som:

Ett språk som är alla språk blandade, ett språk som är extra allt med glidningar och sammanslagna egenord, specialregler och dagliga undantag. Ett språk som är arabiska svordommar, spanska frågeord, franska kärleksförklaringar, engelska fotograficitat och svenska ordvitsar.¹⁹⁴

Dette kosmopolitiske hybridspråket er en viktig identitetsmarkør for Abbas, det gjør ham til en «solförmörkare»¹⁹⁵ til forskjell fra de grå massene av de «vanliga föräldrar» som «har läsglasögon och gäspar och kollar Melodifestivaler och Tipsextra på tv ... [och] jobbar vanliga jobb och fantiserar om vanliga chartersemestrar och vanliga Volvos»¹⁹⁶. I forholdet til sønnen, som er det sentrale forholdet i romanen er det igjen khemiriska som markerer Abbas' storhetstid. Ordet *storhetstid* er her valgt bevisst med tanke på Jonas' senere kommentar når Abbas bestemmer seg for

¹⁹² Ibid., 99.

¹⁹³ Ibid., 101.

¹⁹⁴ Ibid., 108.

¹⁹⁵ Ibid., 102.

¹⁹⁶ Ibid.

å bli kvitt khemiriska til fordel for svensk i romanens tredje del. Jonas beskriver denne helomvendingen som at Abbas «krymper» i det han bytter språket. Det er selvsagt et billedlig uttrykk, men viser hvor viktig dette språket er for familien. Khemiriska, som alle andre språk, i kraft av å være et strukturert og strukturerende system av symboler, skaper en felles forståelsesramme som inkluderer noen samtidig som den ekskluderer andre. Enkelte tegn i systemet tilskrives verdi etter lover som er kjent bare for de innviede. Khemiriska, gjennomsyret av interne referanser, ikke bare reflekterer familiens samhold men er også med på å skape det.

3.4.4.3 Del TRE

I romanens tredje del forsterkes Abbas' identitet som familiefar ytterligere med tvillinger. Det betyr et enda større økonomisk press på familien. Abbas er fortsatt utsatt for en diskriminerende posisjonering, som for eksempel når han blir stoppet i tollene hver gang han reiser inn i landet eller at han må la Jonas ringe drosjen for at den skal komme fort når den høygravide Pernilla skal kjøres på sykehuset.

Jobben som T-banefører tilfredsstiller ikke Abbas, og heller ikke er denne karrieren egnet for å forhandle om «innvandrerposisjonen» som han blir tvunget inn i av majoritetssamfunnet. Hva gjør at Abbas etter mange år med motgang fra alle hold fortsatt tror på at økonomisk suksess og berømmelse vil redde ham fra diskrimineringen?

Svaret ligger i at på 1980-tallet får Abbas et viktig forbilde. Refaat El-Sayed, opprinnelig fra Egypt, lånte penger og investerte i et falleferdig farmasøytisk firma, som han klarte å gjøre til ledende antibiotikaprodusent med et eventyrlig overskudd i løpet av fire år¹⁹⁷. For denne økonomiske bragden kåres Refaat El-Sayed til Årets svenske i 1985. Det er særlig den sistnevnte æresbevisningen, som fyller Abbas med håp om at han kan vinne anerkjennelse, bare han jobber hardt nok.

Abbas's strategi får enda en ny vending. Å lykkes i Sverige innebærer ikke bare å søke materiell velstand, slik som svenskene, men også å bli svensk på flest mulig måter.

Tack vare min fru har jag lyckats transformera min mentalitet så att den blivit nästan helt svensk. Hundratalet svenska regler är nu min rutin. ... Jag står till höger i rulltrappor. Jag borstar mina tänder kväll och morgon. Jag avtar mina skor innan jag äntrar lägenheter. Jag använder säkerhetsbälten också när jag sitter i bilars baksäten. Jag börjar förstå logiken i att pensionerad släkt ska isoleras på så kallade servicehem.¹⁹⁸

For å kunne bli som svensker, må det foreligge en slags definisjon av hva begrepet «svensk»

¹⁹⁷ Se Wikipedia-bidragstyper, "Refaat El-Sayed", *Wikipedia*, 14.05.2010, http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Refaat_El-Sayed&oldid=11705935 (oppsøkt 25.06.2011); "Phantom Ph.D.S: A scandal shocks Sweden", *Time*, 03.03.1986, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960819,00.html> (oppsøkt 25.06.2011).

¹⁹⁸ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 174-175.

inneholder. Som jeg allerede har antydnet i teorikapitlet, er identiteter forestilte og undergår stadig forandring. En nasjonal identitet er også en syntese av bestemte forestillinger og fortellinger som endrer seg med tiden. Noen forestillinger glemmes eller fortrennes, mens nye blir tatt inn. Tilsvarende vil det også oppstå en variasjon i hvem som kan regnes som medlem av en nasjon på bestemte tidspunkter. Disse forestillingene og fortellingene om nasjonen inngår i en nasjonal diskurs som stadig oppdateres eller bekreftes. Oppdatering eller bekreftelse av definisjonen av det nasjonale skjer i mange fora i samfunnet – det kan omfatte alt fra debatter på alle nivåer, diskurser innenfor politikk, kultur eller akademia, til administrasjon og lovgivning. Hvem det er som bestemmer, og hvilke prosesser det er som foregår når en gjeldende forestilling skal dannes fra mangfoldige impulser, er trolig et veldig interessant spørsmål, men som imidlertid faller utenfor fokuset i denne oppgaven. En anledning hvor den svenske nasjonale identiteten skal defineres tilbyr seg i romanen i form av fotokonkurransen «Sverigebildn» i tidsskriftet *Aktuell Fotografi*. Det er også en fortreffelig anledning for Abbas til å finne ut om han har forstått «svenskheten» riktig, og om han kan være med på å bidra til definisjonen.

«Den Dynamiska Duon» Abbas og Jonas jakter på motiver som skal fange det typisk svenske. Abbas vil overskride de klisjeaktige forestillingene, og få tak i de egentlige, de ekte bildene av det svenske. Disse motivene er for eksempel «flagglösa flaggstänger, tappade vantar upplagda på trätrappsräcken, gatstumpen där det finns tre enkelriktadskyltar på fyrtio meter, en rödgrönklumpig fyllespya»¹⁹⁹. Det ultimate symbolet på den svenske væremåten som kjennetegnes av uttrykket «lagom» finner Abbas i en vaterpass.

Abbas' nyskapende framstilling blir likevel ikke godtatt, noen måneder senere er det klart at motivene som ble belønnet i konkurransen er nettopp de som Abbas avviste som altfor typiske. Det begynner å gå opp for Abbas at det å etablere seg og lykkes økonomisk i det svenske samfunnet kan være vanskelig for den som avviker fra det normale.

Abbas er nødt til å reagere på en eller annen måte på denne situasjonen. Han må tross alt forsørge familien, og det økonomiske presset blir enda mer vanskelig å håndtere når han bestemmer seg for slutte i SL og åpne eget fotoatelier i den avdøde svigerfarens gamle skiltbutikk. Det er på en måte en suksess, siden han lykkes nokså uventet etter mange tidligere forsøk og avslag andre steder, som han kommenterer ikke uten ironi: «Mycket komplicerat har det varit att få förtroende som utenlandsfödd i detta land ... likaså att lokalisera en lokal som inte plötsligt blivit uthyrd när dom hört min utländska accent.»²⁰⁰ Heller ikke i dette tilfelle går det helt friksjonsfritt for seg. Utleiereen av lokalet tilføyer nemlig et håndskrevet avsnitt der Abbas forbys ettertrykkelig å drive «pizzeria

¹⁹⁹ Ibid., 141.

²⁰⁰ Ibid., 172.

eller moské eller kafé eller någon annan verksamhet som kunde attrahera ett ”önskat klientel”»²⁰¹

Siden majotitetsamfunnet fremdeles posisjonerer Abbas langs den etniske aksen, relaterer uttrykket «önskat klientel» også til Abbas selv, og det er ikke overraskende at han blir presset i en eksistensiell grøft.

Man känner det på gatornas atmosfär. Blickarna. Kommentarna. Invandrarnas frekvens stiger i takt med svenskarnas misstänksamhet. ... Ibland osäkras min själ. Vad gör jag här? Hur ska mina tre söner växa lyckligt i detta land? Hur ska deras bruna hud och svarta hår finna succé i en kontext där nynazister börjat manifesteras öppet på gator och flykninghus attackerats med brandbomber?²⁰²

Abbas har nemlig alle grunner til å føle seg uønsket i Sverige. Forhandling av rammene som ville posisjonere ham annerledes enn på et etnisk grunnlag mislykkes fullstendig. Gjennombruddet som frilanskunstner som kunne åpne for en alternativ posisjonering, viser seg å være umulig. Galleriene er ikke interessert i Abbas' kunst, søknadene om forskjellige stipend og bidrag blir avvist, og Abbas finner heller ikke publikum for sin kunst eller kunder for sitt atelier. I tillegg skjer dette omtrent samtidig som Abbas' forbilde og motivasjon, Refaat El-Sayed, mister auraen av å være «årets svensk». Utdanningen til Refaat El-Sayed viste seg nemlig å være mangelfullt, og saken blåses opp til en stor skandale i media. «Detta land är mig mycket bissart, först är man arab och sen blir man årets svensk och sen blir man arab igen.»²⁰³, kommenterer Abbas saken.

3.4.4.3.1 Khemirisk eller svensk?

I møtet med det svenske samfunnets stadig mer negative innstilling og mistro til sine innvandrere, står Abbas igjen foran et dilemma. Enten vil han beholde den «khemiriske» særegenheten og dermed også nærhet til sin familie og sine røtter, eller forsøke videre å kjempe for anerkjennelse på måten som han antar er samfunnets premisser, dvs. å integreres i samfunnet gjennom å lykkes økonomisk.

Den første muligheten, altså forbli «khemirisk» viser seg imidlertid å være svært vanskelig å forenes med Abbas' ambisjoner. Den «khemiriske» posisjonen har ingen verdi utenfor familien, fordi «svenska är det enda språk som fungerar i Sverige. Inget annat land som jag har visiterat har knutit ett större värde till språkets perfektion»²⁰⁴. Uten en framdrift i karrieren føler Abbas at han langsomt vil bli trukket i retning av posisjonen som okkuperes av en gjeng arabere i svensk eksil, «the aristocrats». Denne bitre gjengen sitter for det meste på «Centralen», kafeen på Centralstationen i Stockholm, og diskuterer tilfellene der de ble, reelt eller antatt, behandlet på en rasistisk eller diskriminerende måte. De posisjonerer seg selv utenfor og i opposisjon til samfunnet,

²⁰¹ Ibid.

²⁰² Ibid., 164.

²⁰³ Ibid., 199.

²⁰⁴ Ibid., 193.

og Abbas ut fra sin handlekraftige natur fordømmer deres passive motstand: «Det är såna där människor som smittar sitt dåliga rykte till oss andra araber. Dom kommer aldrig lyckas i Sverige. ALDRIG! Jag däremot har perfekta chanser.»²⁰⁵ Ut fra dette sitatet er det tydelig at Abbas fremdeles posisjonerer seg selv som araber. Dette kommer imidlertid til å forandres senere i fortellingens løp.

Den andre muligheten består i å komme enda nærmere det svenske idealet Abbas setter for seg. Neste skritt er dermed språket.

Jag har bestämt mig. Nu är det slut på icke-svenska. ... Från och med nu ska vi BARA tala svenska. Både här och i studion. Tvillingarna ska inte förvirras i språkens mångfald! Nu är det slut på franska, slut på arabiska. Jag måste göra min svenska seriöst impeccable för att garantera min studios fortsatta överlevnad.²⁰⁶

Abbas' språkskifte er et vesentlig brytningpunkt i romanen. Den er utløst først og fremst av Abbas' vilje til å sikre seg og barna sine bedre mulighet til å høste profitt på markedet dominert av svensk - den eneste legitime varianten. Denne viljen hviler på miserkjennelsen av antagelsen av at uten en helt «impeccable» svensk får man aldri tilgang til privilegier som er forbeholdt de legitime brukere. Abbas er veldig godt oppmerksom på hierarkiet av språklige varianter i Sverige, og på risikoen av marginaliseringen som inntreffer dersom han ikke klarer å prestere like bra som de innfødte. Han reflekterer dette slik: «I Sverige mottas man mycket different beroende på sitt språk. Att presentera en arabiskt bruten svenska attraherar arga miner, demonstrativa ”va?” och negativ atmosfär. Om man istället talar engelska eller franska les man och erhåller en automatisk närhet i relationer.»²⁰⁷ Det sistnevnte sitatet peker også i retning av at ingen språkideologi handler utelukkende om språk, men er uttrykk for bakenforliggende relasjoner av politisk eller sosial art²⁰⁸.

Abbas nevner uttrykkelig en «arabiskt bruten» svensk, og med denne nærmere spesifiseringen insinuerer han et system av «svensk med utenlandsk aksent» med sitt hierarki. Spørsmålet er dermed om svensk med engelsk, eller fransk aksent hadde likeså tiltrukket «arga miner» eller om disse variantene hadde fått høyre status? Svaret ligger nok i konteksten av negativ mottakelse av innvandrere fra arabiske, afrikanske og østeuropeiske land, der Abbas' ytringer på gebrokken svensk finner sted. Abbas som ser arabisk ut vil muligens fremstå som en turist eller noen som ikke vil bosette seg i Sverige dersom han snakker engelsk eller fransk. Med en gang han ytrer seg på svensk, vil han bli posisjonert som innvandrere, og dermed vil denne posisjoneringen tilskrives en negativ verdi.

Samtidig forandrer også identiteten Abbas forhandler overfor samfunnet seg. Fra å bli mottatt som «Khemiri, den kosmopolitiske kunstneren som har klart seg i Sverige» forsøker Abbas

²⁰⁵ Ibid., 174.

²⁰⁶ Ibid., 199.

²⁰⁷ Ibid., 166.

²⁰⁸ «At the heart of the spread of monolingualism lie power differentials» sier McColl Millar i Robert McColl Millar, *Language, Nation, and Power: An Introduction* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), 27.

å lykkes med et annerledes, dog fortsatt hybrid identitetsprosjekt. Han vil bli en av «svenskar som inte bär svenskt utseende»²⁰⁹.

3.4.4.3.2 En svenske som ikke ser ut som svenskene flest

Abbas velger side. «Länge utövade jag också misstaget att passera min tid i andra exilarabers närhet. Min vänskap med Aristocrats ska nu reduceras till förmån för en i framtiden växande svenska»²¹⁰, sier han definitivt. Sammen med Kadir lar de Jonas veilede dem gjennom det svenske språkets labyrint. Tilsammen oppdager de at å snakke svensk betyr ikke kun å lage grammatisk riktige setninger og uttale disse på en riktig måte. Å snakke svensk slik som svenskene gjør betyr nemlig å lære seg å tenke som svenskene. Bourdieu oppsummerer dette poenget i sin teori om lingvistisk habitus:

The competence adequate to produce sentences that are likely to be understood may be quite inadequate to produce sentences that are likely to be *listened to*, likely to be recognized acceptable in all the situations in which there is occasion to speak. ... social acceptability is not reducible to mere grammaticality. Speakers lacking the legitimate competence are de facto excluded from the social domains in which this competence is required, or are condemned to silence.²¹¹

Dermed for at Abbas skal bli mest mulig forsvensket må han være kompetent til å bruke språket, og dermed må han også tilegne seg strukturene det svenske folket tenker i. Han oppsummerer dette i innledningen til «Khemiris (& Kadirs) språkregler»:

Svenskan är svenskarnas språk. Svenskars mentalitet bär stora intressen för olika fenomen. Mentaliteten reflekteras i svenskarnas språk. Detta är vitalt. För att förstå svenskarna och deras humor och deras bisarra maniär att prata väder och nicka fram sina nekanden måste vi förstå svenskan. Mentaliteten och språken länkas ihop, fram och tillbaka i den evighetens spegel som symboliseras av två speglar uppställda mot varandra i ett svettigt omklädningsrum.²¹²

Denne lingvistiske oppdagelsesferden resulterer etterhvert i et hefte fullt av regler og bemerkninger om det svenske språket og folket. Der finnes det mange mer eller mindre relevante eksempler på blant annet at «Svenskan är lånets, melodins, mejeriets, naturens, djurens, hårfina språk! Och optimismens!»²¹³, som egentlig viser at prosjektet handler snarere om å gjenoppfinne språket enn å beskrive og kartlegge det. Samtidig må det sies at denne prosessen er gjensidig. Ved å gjenoppfinne det svenske språket, gjenoppfinner og rekonstruerer Abbas også seg selv gjennom det å overta den svenske mentaliteten og oppførselen som er så tett forbundet med språket.

3.4.5 Den andre fasen

«Det land som alltid varit en erigerad välkomsthånd tycks mig nu som formad till ett erigerat

²⁰⁹ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 189.

²¹⁰ *Ibid.*, 166.

²¹¹ Bourdieu og Thompson, *Language and Symbolic Power*, 55.

²¹² Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 203.

²¹³ *Ibid.*, 212.

långfinger. Eller en hotande knytnäve.»²¹⁴ Disse to setningene passer utmerket som et motto for den andre fasen av Abbas' identitetsprosjekt. Den andre fasen kjennetegnes av Abbas' gradvise og bitre fornemmelse av at uansett hvor mye han tilpasser seg den svenske levemåten klarer han aldri helt å legitimere den hybride posisjonen som en svenske med et ikke-svensk utseende.

Den andre fasen er imidlertid forskjellig fra den første også når det gjelder oppbygning av fortellingen. Romanens *Del FYRA* avviker fra de tre foregående i måten fortellingen føres på. Mens de tre første delene var et dialogisk samarbeid mellom Kadir (Abbas' stemme) og Jonas, oppstår det i den fjerde delen en splittelse mellom stemmene. Jonas' og Abbas' stemmer forteller ikke lenger en felles historie om Abbas, men hver sin. I romanens siste del, *Del FEM*, resulterer denne utviklingen i et rent munnhoggeri der to helt forskjellige erfaringer av 1990-tallet i Sverige konfronteres. I løpet av den andre fasen mangfoldiggjøres posisjoneringen i romanen i takt med at Jonas blir til en fullverdig deltaker i posisjoneringen. Jonas må liksom Abbas hevde seg overfor majoritetssamfunnet, men med hensyn til den programmessige opposisjonen mellom faren og sønnen, blir hver av dem samtidig sender og mottaker i den gjensidige posisjoneringen i forholdet deres.

3.4.5.1 Del FYRA

3.4.5.1.1 Abbas – mer svensk enn svenskene selv, men ikke helt svensk allikevel

Selv om Abbas fortrenger «khemiriska» til fordel for svensk, resulterer dette ikke i en direkte forbedring av posisjonen hans. Dette kommer først etter at Abbas nærmer seg enda et skritt til identitet som en svenske «som inte bär svenskt utseende». Abbas lar seg inspirere av yndlingsfotografen sin som, etter å ha blitt møtt med mangel på interesse i Paris, skiftet sitt ungarske navn fra Endre Ernő Friedmann til et bedre klingende Robert Capa (som i tillegg lignet på en kjent amerikansk regissør Frank Capra). Abbas innbiller seg at navneskiftet vil kunne hjelpe også ham i å tiltrekke oppmerksomheten til atelieret sitt. Han oppfinner pseudonymet Krister Holmstrøm Abbas Khemiri som er inspirert av en av de store svenske samtidsfotografene Krister Strømholm, og begynner å markedsføre seg under dette navnet. Han gir også opp sine kunstneriske ambisjoner, og satser i stedet på fotografering av kjæledyr.

Denne strategien fungerer utmerket bra, han får sine første kunder, og som ryktene begynner å spre seg, får han enda flere oppdrag. Familien er endelig økonomisk sikret takket være Abbas' harde innsats, men samtidig uteblir Abbas mer og mer hjemme.

Utenom den innledende beskrivelsen av opphavet til sitt navnebytte overlater Abbas' alter ego Kadir fortellingen til Jonas i håp om at Jonas skal bekrefte og utvikle linjen om Abbas' endelige

²¹⁴ Ibid., 309.

suksess. Abbas/Kadir utpeker fem temaer som Jonas skal fylle ut med sin fortelling, og dermed foregår den refleksive posisjoneringen på Abbas' side videre kun i form av fotnoter og inngrep i Jonas' tekst som stadig mer avviker fra den ønskede hyllesten av Abbas.

Hvordan blir Abbas interaktivt posisjonert fra Jonas' og samfunnets hold? Abbas klarer visst å etablere seg, likevel som Jonas bemerker, er han langt fra akseptert som likeverdig og inkludert i samfunnet. Dette kommer særlig skarpt til uttrykk i romanen i sammenheng med forandringene i samfunnet som resulterer i høyreradikalisme og xenofobi i Sverige på 1990-tallet.

Jonas beskriver naturen av Abbas' balansegang mellom inkludering og ekskludering:

För av någon anledning är det svårt att höra pappor som har lämnat sin vackra khemiriska där alla språk blandades med alla tills ingen utomstående förstod. För att istället börja snubbla sig över konsonanter, misshandla preposisjoner och tämja sin tunga till att närma sig svenskans melodi. I studion fungerar det för här får pappor snart rutin på att krumbukta sin röst och presentera sig som Krister ... men utanför studion är det en annan värld. Där krävs det bara ett enda minimisstag för att pappor ska mötas av vidrighetsleendet, leendet som luktar dillchips, ostekta köttbullar och äggprutar, leendet som har dolda huggtänder och klappar nedlåtande på huvudet och viskar duktigidiot och försökadugermenmiglurarduinte. Leendet som skrattar långt ned i magen men som inte syns på utsidan, som vägrar förstå pappors frågor och som, i samma sekund som pappor harklar sig för att göra ett nytt försök, vänder sig ned mot dig för at du ska agera tolk. ... Pappor lär sig allt som finns att kunna. Men ändå. En enda felaktig preposition är allt som behövs. Ett enda ”ett” som borde varit ett ”en”. Sen deras sekundlånga paus, pausen som dom älskar, pausen som visar att hur mycket du än försöker kommer vi alltid, ALLTID att genomsåda dig. Dom njuter av maktövertaget.²¹⁵

I Jonas' øyne ga Abbas opp sin individualitet hvis symbol var hans «vackra khemiriska» til fordel for å bli til en mest mulig alminnelig svensk mann uten smak og farge, som ligner på de foreldreskikkelsene Jonas husker så godt fra barnehagen. Å bli en tilnærmet perfekt svenske krever imidlertid en stor innsats særlig når det gjelder mestring av språket. Jonas legger merke til at Abbas' forsøk på å mestre språket aldri blir verdsatt, tvertimot føler Jonas at Abbas blir latterliggjort og nedverdighet hver gang han gjør feil. Jo mer Abbas anstrenger seg for å virke uanstrengt desto mer synker han i anseelsen hos Jonas. I en fotnote avviser Abbas dette ved å bagatellisere hele situasjonen. Abbas ber Jonas heller fokusere på hvordan han har utviklet seg i faget: «Du kan berätta hur han [Abbas] expanderar från att bara fota hundar till att fota alla sorters husdjur»²¹⁶.

I Jonas' skildring fremkommer det også at Abbas skjerner seg stadig mer mot sin ikke-svenske omgangskrets. Ved å posisjonere seg selv som en svenske melder Abbas seg til en gruppeidentitet og godtar diskursen denne er grunnnet på. I samsvar med Davies og Harré ser Abbas verden «from the vantage point of that position»²¹⁷. Han forlater det uoffisielle eksilselskapet «Aristocrats». Abbas distanserer seg ikke bare fra enkeltindivider som klager på en antatt eller reell

²¹⁵ Ibid., 239.

²¹⁶ Ibid., 240.

²¹⁷ “Once having taken up a particular position as one's own, a person inevitably sees the world from the vantage point of that position and in terms of the particular images, metaphors, story lines and concepts which are made relevant within the particular discursive practice in which they are positioned.” Davies og Harré, “Positioning”, 47.

rasisme i Sverige: «pappor säger att dom är lata invandrare och dom borde ta sig för något istället för att bara sitta på sina arslen och klaga»²¹⁸, men senere i *Del FEM* også egentlig fra «invandrare» generelt.

På dette punktet er jeg nødt til å gjøre et sidesprang angående begrepet «innvandrere». Dette begrepet har ikke kun sin tekniske betydning i at det gjelder mennesker som har kommet fra et fremmed land. Som Arnstberg bemerker, finnes det også en overført, kulturell betydning av dette begrepet som henger tett sammen med hvorvidt det innvandrede individet posisjoneres av den hjemmehørende majoriteten. Jeg har allerede nevnt Arnstbergs begrep om lateralt ordnede grupper som i tilfelle Sverige er folk som kommer fra Vest-Europa eller Nord-Amerika. Begrepet «innvandrere» har ifølge Arnstberg utviklet seg ytterligere til å sile ut folk som kommer fra det hierarkisk underordnede utlandet enda mer.

Invandrare som begrepp har med andre ord gjort en karriær från att vara en vänlig rubricering på folk som kommer från andra länder till att bli en samlingsrubrik på dem som inte lyckats ordna sin egen försörjning och skapa sitt eget liv i Sverige! schablonernas värld är invandrarna bidragsberoende, visar upp olämpliga beteenden, har dåliga yrkeskunskaper och svaga språkkunskaper. Eller mer brutalt: invandrare i dag är liktydigt med folk från andra länder som det gått dåligt för här i Sverige.²¹⁹

Det er denne kulturelle betydningen som er så viktig å påpeke, fordi det er denne som Abbas verger seg mot. Det er tiltaksløsheten og offerrollen som gjør at man aldri vinner adgang til rettighetene. Ved å forhandle om identiteten som «svensk som inte bär svenskt utseende» forhandler Abbas samtidig om å unnsnippe betegnelsen «invandrare» for godt. Hans khemiriske identitet må av den samme grunnen oppgis, fordi den hadde kun vært oppfattet som altfor «innvandrertiktig».

Jonas avviser Abbas' måte å forhandle identiteten som en «svenske med et ikke-svensk utseende» på, fordi det å forsøke å tilnærme seg mest mulig et åpenbart uoppnåelig mål (som er godkjennelse fra majoritetssamfunnet) krever i Jonas' øyne større ofre enn den praktiske gevinsten dette bringer. Abbas reagerer på denne kritikken av sin forhandling med å vise indirekte til programmet han tidligere utpekte for seg allerede i *Del TVÅ*²²⁰: «Inser du inte att din far sakrifierade allt för sin familjs ekonomi! Det var ju för ER skull!»²²¹. Jonas påpeker imidlertid at det er strevet etter å bli godtatt og få en økonomisk trygg tilværelse som fører til Abbas' utmattelse og fremmedgjøring overfor familien. Når Jonas ser utmattede Abbas, kommenterer han denne komplekse situasjonen på følgende måte: «Är det för detta som pappor jobbar tolvtimmarpass i studion? Är det för detta som pappor faller axel först in i halen mitt i natten med skinnjackan

²¹⁸ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 256.

²¹⁹ Arnstberg, *Sverige och invandringen*, 27.

²²⁰ «Ekonomin är vital för att erhålla svenskarnas respekt och lämna invandrarrens fack» Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 96.

²²¹ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 254.

oknäppt, skorna smutsiga, leendet långt borta?»²²²

Å slutte seg til majoritetssamfunnets verdier og anskue verden gjennom majoritetssamfunnets ideologiske diskurs gjør også at Abbas mister følsomhet overfor majoritetssamfunnets utøvelse av symbolsk vold. Abbas er enkelt sagt så opptatt av å bli integrert inn i majoritetssamfunnet at han blir fullstendig blind i forhold til mistenksomheten og de rasistiske tendensene som preger det svenske samfunnet på den tiden. Den økonomiske suksessen og statusen Abbas nyter i atelieret sitt får ham til å tro at han allerede er blitt godkjent, og at identiteten hans er ferdig forhandlet. Til den bitre oppvåkningen fra denne falske forestillingen kommer jeg senere i analysen, på dette stedet vil jeg peke på den ironiske inkonsistensen i Abbas' kortsiktige identitetsfortelling. Med en gang Abbas føler seg inkludert overtar han majoritetssamfunnets ekskluderende ideologi: «Han [Abbas] oroades för Sveriges modifikation. Och allra mest iriterades han [Abbas] av det växande antalet negrer.»²²³ Dette korte utsagnet er særlig ironisk siden Abbas som forsøker å få sin hybride posisjon legitimert gjennom å unngå posisjonering langs den etniske linjen, snakker plutselig ut fra en diskurs om et etnisk homogent samfunn som er utsatt for innslag fra andre folkeslag og kulturer som truer dets verdier og tradisjon. Abbas opplever uro, men samtidig glemmer han at han er selv med på å modifisere Sverige.

Abbas' blindhet illustreres i *Del FYRA* videre av to eksempler. Det første eksemplet er episoden fra en dyr klesbutikk der oppmerksomheten som vies til Abbas på grunn av hans eksotiske utseende, dvs. «innvandrerutseende», går over grensen til mistenksomhet. Det er imidlertid kun Jonas som legger merke til den stadige overvåkingen som han oppfatter som nedverdiggende, mens «pappor märker ingenting. Pappor är alldeles för upptagna»²²⁴. Det andre eksemplet er en felles sommerferie som Abbas omtaler som «Den deliciösa sommaren 1989 ... [n]är din far hade lyckats med sin karriär, dina föräldrars kärlek var återfunnen och solen sken som i appelsinjosreklamer»²²⁵. Jonas skildrer denne familieferien først nokså idyllisk men på slutten forteller han om å ha blitt forfulgt og plaget av nynazister. Selve hendelsen er ikke så viktig i denne sammenhengen, det viktigste er Abbas reaksjon på den. Da Jonas kommer hjem skremt og gråtende, reagerer Abbas med å bagatellisere saken.

Abbas' blindhet for rasisme er neppe noe utilsiktet. Den kan snarere forklares med at han forsøker å fortrenge og bortforklare den negative og truende posisjoneringen fra de høyre-radikale, fordi anerkjennelsen av at han faktisk er et offer for etnisk diskriminering ville posisjonere ham som innvandrere, og denne posisjonen ønsker han å unngå.

²²² Ibid., 253-254.

²²³ Ibid., 258.

²²⁴ Ibid., 259.

²²⁵ Ibid., 245.

3.4.5.1.2 Jonas – kampen for «blatteidentiteten»

I romanens *Del FYRA* blir Jonas gammel og moden nok til å reflektere sin egen identitet i forhold til verdenen som omgir ham. Jonas sammen med vennene sine oppdager rollespill som blir en overskridelse av deres «barnslige leker». Selv om å spille rollespill er fremdeles å leke, kan de forstås som en øvelse i fortellerkunsten og forestillingsevnen, som er grunnleggende for konstruksjon av identiteter. Rollespill kan i denne sammenhengen også forstås som Jonas' første selvstendige ekskursjon ut av hans posisjon som Abbas' sønn og den ene av den «Dynamiska Duon». Friheten av å bli hvem som helst styrker Jonas når han senere i romanen inntar det jeg vil kalle for «blatte-posisjon» som også blir hans utgangspunkt for forhandling om inkludering i majoritetssamfunnet.

Konstruering av imaginære identiteter i rollespillene forlates etterhvert til fordel for forestilte identiteter i den virkelige verden. Magi og superhelt-evner som brukes i fantasien for å bekjempe overnaturlige fiender, byttes mot symbolikken som stammer fra den opprinnelig afrikansk-amerikanske undergrunns-kulturen av hiphop som kjennetegnes av opprør mot undertrykkende krefter i majoritetssamfunnet og den offisielle kulturen.

Jonas er oppmerksom på sin egen og sin fars etniske forskjellighet som forårsaker en negativ mottakelse fra majoritetssamfunnet, og han velger å kjempe mot de diskursene og forestillingene som han opplever som diskriminerende. Jonas liksom Abbas velger en strategi som han skal overvinne disse diskursene og forestillingene med, og vinne respekt og anerkjennelse hos majoritetssamfunnet. Han søker også tilgang til privilegier som kun er reservert for fullverdige medlemmer av nasjonen, som i praksis kan bety så mye som retten til å leve et liv i ro og ha en lik sjanse på å få en anstendig jobb som andre.

Jonas finner sin posisjon i å melde seg til «blatte»-identiteten. Før jeg går videre med analysen, vil jeg presisere dette begrepet nærmere. «Blatte» sammen med uttrykket «svartskalle» ble brukt i Sverige som et nedsettende navn for innvandrere fra bestemte områder. Ordets etymologiske opprinnelse er imidlertid ikke klar. Corina Lacatus har undersøkt begrepet med det svenske språkrådet og fant ut at ordet kan spores tilbake til 1960-tallet, ifølge «blatteförmedlingen» har ordet funnets så tidlig som på 1950-tallet²²⁶. Begrepet «blatte» korresponderer bare delvis med begrepet «invandrare». Blattar er enten innvandrere eller personer med utenlandsk bakgrunn (dvs. såkalte andregenerasjonsinnvandrere) som stammer hovedsakelig fra Afrika, Sør Amerika, Midtøsten og enkelte deler av Sør-Europa. Motsetningen til en blatte er en «svenne», dvs. en etnisk svenske.

Det sosiolingvistiske innholdet av ordet blatte har også forandret seg siden 1960-tallet.

²²⁶ Se også siden http://www.blatteformedlingen.se/?_PageId=7082 der det vises til Björn Aasen.

Lacatus skriver at den nedsettende ladningen begynte å avta på midten av 1990-tallet med at vedkommende individer har begynt å bruke ordet reflektivt for å betegne sin tilhørighet til den etnisk sammensatte gruppen innvandrere. Å være en blatte er dermed blitt til et offisielt identitetsalternativ som i sitt vesen ikke er åpent for alle. Lacatus gjør oppmerksom på at

there are heritage or non-heritage Swedes who could never be considered *blattar*, since they are rarely the object of ethnic discrimination, such as people moving to Sweden from the other Scandinavian and Western European countries, North America or East Asia²²⁷.

Diskriminering og marginalisering i samfunnet er sammen med det spesifikke etniske opphavet avgjørende komponenter for en blatte-identitet.

Diskriminering er den sterkeste motivasjonen for Jonas' valg også. Han velger ikke å følge samme mønster som faren sin, selv om han med svensk som morsmål har bedre sjanser for å bli inkludert i majoritetssamfunnet enn Abbas. For Jonas blir ekskludering ikke lenger et spørsmål om språk, men først og fremst om etnisitet, noe han ikke prøver å bagatelisere som Abbas. Jonas har blitt posisjonert som hybrid helt fra han fikk navnet. Abbas ville at Jonas/Younes skulle bli «dubbelt svensk och tunisisk», men Jonas også har vært vitne til Abbas' mange mislykkede forsøk på å bli anerkjent av samfunnet som vegrer seg mot de etnisk forskjellige «nye svenskene». Jonas er like mye var på at Abbas' relative inkludering og følgende velstand, er oppveiet av miserkjennelse av majoritetssamfunnets ideologi, som gjør at han blir selv like diskriminerende mot innvandrere (og særlig blattene) som «svennene».

Abbas har imidlertid bestemt at Jonas skal følge ham slik som før, da Abbas forsynte Jonas med sitatet til kjente fotokunstnere. Nå vil Abbas først og fremst forebygge Jonas' «utanförskap». For Jonas betyr dette å bli en veloppdragen svensk gutt med «svenske» fritidsinteresser. Abbas skal bestemme hvilke venner, idrett eller musikk passer best for Jonas, og da prioriterer Abbas de vennene som ser ut til å være etnisk svenske samtidig som han fordømmer Jonas' «negermusik».

Abbas' anbefaling av venner er også et direkte eksempel på Abbas' overtagelse av majoritetssamfunnets ideologiske diskurs. Abbas formaner Jonas til å prioritere svenske Patrik fremfor «innvandrerbarn» som Imran og Melinda, noe som Abbas begrunner med at «[h]an [Patrik] verkar mycket, mycket trevlig. Han passar dig bättre ...»²²⁸. Ordene *mycket, mycket trevlig* kan nemlig leses i forbindelse med Pernillas søstres rasistiske kommentarer av friidrett på TV sommeren 1989, der Abbas var tilstede. Når en kenyansk og en afrikansk-amerikansk løper vises på skjermen, kommenteres de som «han ser farlig ut»²²⁹ og «honom skulle man inte vilja möta i en

²²⁷ Lacatus, Corina. *Negotiating Otherness in Contemporary Sweden*. Vol. 96, Ceifo Publications. (Stockholm: CEIFO Publishing, 2008), 13.

²²⁸ Khemiri, *Montecore. En unik tiger.*, 252.

²²⁹ *Ibid.*, 248.

mörk gränd»²³⁰, mens den irske løperen som følger etter disse møtes med «oj, han ser trevlig ut»²³¹.

Det er dermed ikke bare majoritetssamfunnet men også Abbas som gjør at Jonas er nødt til å velge. Jonas må først og fremst forhandle om valget sitt overfor sin far som lenge har vært en autoritet for ham. En slik forhandling skjer ved en anledning der Abbas viser sin misnøye med musikksmaken til Jonas: «Varför lyssnar du bara på negermusik? Va? Varför lyssnar du bara på massa yo yo nigga bitch? Vill du vara neger? Och du [Jonas] svarar: Är inte Otis svart?»²³²

Jonas møter Abbas' rasistiske utsagn med å peke på inkonsistensen i hans diskurs. Abbas/Kadir i etterkant fra posisjonen som sensor av teksten reagerer på dette med å anbefale fortelleren Jonas å posisjonere ham interaktivt slik at Abbas ikke fremstår som en rasist, men snarere som et reflekterende menneske. Den korrigerende teksten skal lyde:

Min far tycker INTE att negrer är mindre värda än andra raser. Min far älskar jo Otis Redding. Min far är overtygat om att alla raser bär et identisk värde! Detta gäller obundet av deras talang för rytm och dans, deras atletiska kapacitet, deras bananhunger eller deras lathet. Att en viss ras kanske liknar på apor ger INTE konsekvensen att dom borde behandlas som apor.²³³

Hans forsøk på å presentere sin egentlige mening om «negrer» og yte et nyansert bidrag til rasismedebatten i Jonas' fortelling, glir over til det ironiske. Ved å på den ene siden hevde likeverdighet av raser, men på den andre siden å ytre de verste rasistiske fordommene mot afrikanere, blir forsøket hans til en tom gest. I stedet for å rette opp sin anseelse hos lesere (og Jonas) bekrefter han kun sin rasistiske innstilling ytterligere.

3.4.5.2 Del FEM

Dette kapitlet er det eneste virkelig dialogiske, begge fortellere har sin egen linje der de forteller om seg selv, om den andre og om den sosiale konteksten som omslutter dem. Disse linjene flettes sammen i et dobbelt-subjektivt vitnesbyrd som på mange måter er romanens klimaks, særlig når det gjelder identitetsforhandling hos begge fortellere.

3.4.5.2.1 Skarpe utsigelser og selvmotsigelser

Den sosiopolitiske situasjonen i 1990-tallets Sverige setter både Jonas og Abbas på prøve. Økonomisk nedgang varsler problemer for Abbas' forretning, men enda alvorligere effekt på både Abbas og Jonas får innvandreriendtlige stemninger i samfunnet som oppstår i takt med resesjonen. Den åpenlyse rasismen med Lasermannen i spissen er påtrengende og skaper en atmosfære av panikk i boka.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

²³² Ibid., 257.

²³³ Ibid., 258.

Abbas frykter selvfølgelig at studioet hans ikke vil overleve lavkonjunkturen og er nødt til å jobbe enda hardere enn noensinne før. Grunnlaget for hans noenlunde trygge tilværelse blir imidlertid svekket fra et annet hold. Abbas tror at han allerede er inkludert, og at han etter å ha reposisjonert seg, har vunnet respekt hos etniske svensker gjennom hardt arbeid og økonomisk selvstendighet. Under bølgen av høyre-radikalisme på begynnelsen av 1990-tallet opplever Abbas at han fortsatt ikke er velkommen til å leve et uforstyrret liv i Sverige. Nyhetene om radikaliserings-samfunnet, angrep på innvandrere, og til slutt også angrep på Abbas' forretning forårsaker mange søvnløse netter og sår tvil i Abbas' identitetsfortelling om å lykkes i Sverige med sitt ikke-svenske utseende. Atelieret blir en natt påmalt rasistiske slagord og dette får Abbas til å spørre seg selv: «Hade han agerat rätt som placerat sin kropp i ett land där han inte var inviterad? Hade han agerat rätt som dessutom placerat sina sönnar i denna kontext?»²³⁴.

Angrepet på atelieret bringer en fullstendig forvirring hos Abbas. Han nekter å innrømme at det radikalisererte majoritetssamfunnet ikke vil ta ham imot på tross av hans ærlige innsats for å være «en av dom». Abbas sier forundret:

Varför attackerar dom förresten min studio när det finns så många andra invandrare som inte sköter sig? Kanske är det andra invandrare som attackerar mig med jalusi eller lokalsukt som motiv!²³⁵

Abbas søker logikk i hendelsenes forløp. Siden han ikke kan finne noen logikk i situasjonen som har oppstått med de premissene han har basert sin identitet på, er han nødt til å skape en fortelling om de «andra invandrades» misunnelse som vil opprettholde sammenhengen i hans identitetsfortelling. Det interessante ved sitatet er at Abbas regner seg selv som innvandrer (som imidlertid «sköter sig»), samtidig som han fordømmer andre innvandrere (som «inte sköter sig»). Senere i romanen, etter at atelieret brennes ned av rasistene, gjentas situasjonen. «[D]et bergis var vandalblattar som gjorde det, typisk invandrare, dom hatar andra invandrare som lyckats»²³⁶. Takket være sin nyanskaffede distanse fra innvandrere generelt skylder han igjen på dem, men også denne gangen posisjonerer Abbas seg selv som en «invandrare som lyckats». Dette viser klart til den dobbelte betydningen av begrepet – Abbas er teknisk sett en innvandrer, men i overført betydning av begrepet vil han allikevel ikke bli posisjonert som tiltaksløs og avhengig av velferdsstatens sosiale ordninger.

Etter at atelieret brennes ned blir Abbas arbeidsløs og fullstendig letargisk. Dersom man kunne si at Jonas flyktet til en imaginær verden for å bli hvem som helst i *Del FYRA*, minner utviklingen i Abbas' liv i *Del FEM* om det samme. Abbas tilbringer tiden sin foran fjernsynet og er helt oppslukt av reklamer og billige underholdningsprogrammer. TVen tilbyr ham det han søker,

²³⁴ Ibid., 283.

²³⁵ Ibid., 289.

²³⁶ Ibid., 300.

nemlig en problemfri verden. Denne verdenen er forestilt, og illusjonen skapes vanligvis også ved hjelp av vakre og vellykkede mennesker, og symboler på velstand, samtidig som disse TV-sjangrene vanligvis reflekterer og bekrefter majoritetssamfunnets verdier og idealer. Abbas som hele sitt liv har latt seg fascinere av visuelle og kunstnerlige avbildninger av virkeligheten faller, nå som han er i krise, for billige og ideologiserte eufemiseringer av virkeligheten. TV-underholdningen blir for Abbas en utvei fra sammenbruddet, men samtidig forsterker den ytterligere Abbas' miserkjennelse av ideologien som resulterer i enda større inkonsistens i hans posisjon. Jonas kommenterer dette slik:

Det enda som väcker pappors sekundlånga engagemang är invandrarfrågan. Men inte på rätt sätt. För pappor börjar kalla invandrarna för ”dom” och pappor säger: Invandrarna börjar ändå bli lite för många här i Sverige och pappor säger: Det är ändå många som inte sköter sig. Jag kan förstå svenskarna för på åttiotalet fanns det inga såna här problem. Och massa invandrare är lata idioter som bara såsar och lever på socialen och krampaktig håller fast vid sina traditioner.²³⁷

I dette utsagnet, som formidles av Jonas, inntar Abbas endelig posisjonen av en ikke-innvandrer. Han rettferdiggjør dette også et annet sted i romanen når han blir presset av Jonas til å velge side og stille opp i «innvandrarstrejk». «Jag är INTE invandrare! Varför namnger alla mig invandrare? Hur länge ska jag vandra? Jag är svensk. Jag har passerat halva mitt liv här»²³⁸, reagerer Abbas på Jonas' beskyldninger.

Akkurat på dette punktet kan vi se at Abbas begynner å være ambivalent i sin refleksive posisjonering. Hans posisjon er i utgangspunktet hybrid, han ønsker å bli fullverdig medlem av den svenske nasjonen, og har dermed forsøkt å unngå posisjonering langs den etniske aksene fordi den svenske nasjonale definisjonen utelukker den. Han klarer ikke å utvide denne definisjonen uansett hvor hardt han prøver å vise majoriteten at arabere kan jobbe hardt og være pliktoppfyllende statsborgere. Når situasjonen tilspisser seg tar Abbas plutselig for gitt at de etniske svenskene har høyere verdi enn de etnisk fremmede innvandrere, som skaper problemer fordi de «inte sköter sig», og da, nokså paradoksalt, overtar han majoritetsamfunnets høyre-radikale standpunkter. Abbas har gjennom sitt opphold i Sverige gitt gradvis avkall på sin særegenhet og fremmedhet i håp på å bli godtatt og inkludert. Han visker ut alt som kan forbinde ham med det etnisk arabiske, men samtidig tar han inn en ny identitet som er tilnærmet lik den etnisk svenske. Han bytter navnet, forsøker å mestre språket, og ellers gjør alt det svenskene gjør. Dermed er han på retrett fra den hybride posisjonen. Men «tilnærmet lik» er ikke nok, og Abbas mislykkes. Strevet for anerkjennelse fremmedgjør ham overfor familien, og plasserer ham i et tomrom der han gjør alt han kan for å unnsnippe å bli posisjonert som innvandrer, men samtidig får han heller ikke tilgang til alle rettighetene som de innfødte, etniske svenskene besitter. Hans siste forsøk på å bli «mer svensk enn

²³⁷ Ibid., 282.

²³⁸ Ibid., 296.

svenskene», og å være et godt forbilde for sønnen sin fører til en schizofren og grotesk situasjon:

Och en gång när ni sitter framför Rapport ropar pappor plötsligt att man faktisk MÅSTE ta i med hårhandskarna mot ALLA som begår brott och vägrar lära sig svenska! Och du [Jonas] säger hårDhandskarna och pappor säger hård? och du säger hård och pappor tystnar igen.²³⁹

Når Abbas posisjonerer seg selv som «svensk» overfor Jonas med å ytre nasjonalistiske påstander han kjenner til fra majoritetsamfunnets diskurs, strander denne posisjoneringen på Abbas' ufullstendige språkkompetanse. Abbas miserkjenner ideologien der blant annet kompetansen i svensk forhøyes til en symbolsk vare som gir legitimitet til handlinger og ytringer, og ikke minst adgang til rettigheter. Formålet er klart, Abbas vil være med på å fordømme innvandrere for selv å styrke sin posisjon som en av svenskene, som en del av nasjonen. Abbas' reproduksjon av den nasjonalistiske diskursen som er tett forbundet med etnisitet undergraves imidlertid med det samme av hans mangelfulle språkkompetanse, og bokstavelig viser hvor håpløst splittet Abbas' posisjon er. Splittelse betyr for Abbas' vedkommende isolasjon, fordi Abbas havner i et tomrom mellom sin refleksive posisjonering og den anonyme majoritetens interaktive posisjonering.

De sosiopolitiske hendelsene som rammer inn *Del FEM* får også Jonas til å lete etter en posisjon som han kan forhandle om identiteten «en svenske med et ikke svensk utseende» fra. I motsetning til Abbas vil Jonas mest mulig øke distansen til den forbilledlige og forestilte etniske definisjonen av det svenske. Hans posisjon er en «blatte», dvs. motforestilling til det etnisk svenske, og identiteten som en «svenske med et ikke svensk utseende» blir dermed til en «blatte-identitet».

Hvordan defineres så denne posisjonen? Hvilken form tar Jonas' refleksive posisjonering? Den klareste definisjonen foreligger i følgende sitater, som riktignok kan betraktes som Jonas' identitetsprosjekts samlede programerklæring:

Vi har tunisiska pappor och svenskdanska mammor och vi är varken helt suedis eller helt arabis utan något annat, något tredje och insikten om att inte ha ett enkelt kollektiv växer oss till att skapa ett eget fack, ett nytt kollektiv som saknar gränser, som saknar historia, en kreoliserad krets där allt är blandat och mixat och hybridiserat. Vi er påminnelsen om att deras tid är räknad. Vi är dom som tar ert äckliga språk och krokar till det. Vi är dom som aldrig kommer acceptera ett språk som är konstruerat för att sålla ut oss ...²⁴⁰

du [Jonas] vrålar fiender är fiender och vänner är familj och bröder är brushor och systrar är syskon och vi måste stå starka och inte låta oss separeras för rassarna blir fler och fler ... det är vitt mot svart, det är svenskar mot blattar²⁴¹

I disse utdragene kommer det tydelig frem at den grunnleggende karakteristikken av en blatte er hybriditet. I Jonas' tilfelle er hybriditeten særlig fremtredende – han ble født i Sverige med et navn som fungerer i både den svenske og tunisiske konteksten, og kjenner til alle kulturelle koder, men

²³⁹ Ibid., 283.

²⁴⁰ Ibid., 293.

²⁴¹ Ibid., 276.

samtidig faller ikke i den etniske definisjonen. Det som også kommer frem er at Jonas føler seg truet av majoritetssamfunnet som ikke godtar ham som et fullverdig medlem. «Blattar» må samle seg og «stå starka» imot fiender, som i dette tilfelle er de høyre-radikale kreftene i samfunnet. Måten å motarbeide «fiendene» på er uatskillelig knyttet til språket som, ifølge Bourdieu, er både strukturert og strukturerende. Jonas vil bryte ned språket og dermed også de etablerte meningsbærende strukturene som skaper hierarkier av symboler innenfor de ulike feltene i samfunnet («Vi är dom som aldrig kommer acceptera ett språk som är konstruerat för att sålla ut oss»). Jonas gir mange eksempler²⁴² på hvordan han i praksis forestiller seg denne endringen av det svenske språket til det som i majoritetssamfunnets diskurs omtales som «blattesvenska» eller «rinkebysvenska».

Jonas tar i bruk en identitet som karakteriseres i majoritetens diskurs med en sterkt nedsettende betegnelse, og forhøyer den til et fullverdig alternativ han ønsker å forhandle om. Denne handlingen i seg selv er opprørsk, og dette trekket forsterkes ytterligere med for eksempel musikksmaken, klesstilen og den diskursive praksisen (altså måten diskursen føres på). Det virkelige opprøret og motoffensiven på alle fronter skjer imidlertid i forhold til majoritetssamfunnets rasisme og mistenksomhet, og Jonas' forhandlingsstrategi ligner dermed en gerilja når han kaller inn for hemmelige møter og overmaler rasistiske påskrifter under nattens slør.

Den opprørske ladningen til blatte-identiteten med sine symboler og undergravende tendenser i forhold til majoritetsamfunnet er ikke originalt «blattisk», men er en tilpasset utgave av afrikansk-amerikansk menneskerettighetsbevegelse fra 1960 og 70-tallet. Denne bevegelsen har i USA satt i gang bølger av emansipasjon blant de undertrykkede minoritetsgruppene, og tjente senere som utgangspunkt og drivkraft for hiphop-kulturen som etablerte seg i USA først blant afroamerikansk ungdom. Jonas og kameratene hans som sårt opplever ekskludering og diskriminasjon fra majoritetssamfunnets hold, tilpasser symbolene og uttrykksmåtene til den svenske virkeligheten. Jonas spiller basketball, leser Malcolm X og går i vide, poseaktige klær som er typiske for hiphopstilen, men kombinerer disse symbolene med tilbakevending til sin fars arabiske røtter. Slik vil han ha kart av Tunisia i gull rundt nakken, lese koranen og gå i kaffiya.

Jonas erklærer grenseløshet, historieløshet og hybriditet som motforestillingen og kontranarrativet til majoritetens ideal av etnisk renhet og homogenitet, og narrativer om den etnisk monolitiske nasjonale historien som former både det svenske folkets egenart og tradisjon. Jonas deklamerer at det er «VI som exploderar deras kategoriseringar för vi är inte svenskar och inte invandrare, vi är dom evigt oplacerbara»²⁴³. I virkeligheten er grense- og kategoriløshet imidlertid

²⁴² Se *ibid.*, 293.

²⁴³ *Ibid.*, 292.

ikke det Jonas reklamerer for, fordi han kun tegner nye etniske skillelinjer i stedet for de gamle. Det skal fremdeles være «vitt mot svart» og «svennar mot blattar», og begge parter i dette dialektiske forholdet forestilles som homogene. Blattar som ikke er innvandrere «utan något annat, något tredje», er egentlig også en etnisk definisjon uansett hvor sammensatt eller omfattende den er.

Kriteriet av geografisk opprinnelse som er konstitutivt for blatteidentiteten er forestilt og like ekskluderende som forestillingen om «svenskheter». Dette er særlig klart i tilfellet Jonas' venner. Abbas fordømmer Jonas' «neger»-venner Imran og Melinda, og vil heller at Jonas omgås «svenske» Patrik. Når Patrik innrømmer overfor Jonas at hans biologiske far kommer fra Chile, får vennskapet plutselig en ny vending. Patrik kvalifiseres plutselig som «blatte» uansett hans lyse hud, hårfarge, dyre klær og det eksklusive bostedet i et av Stockholms mest ettertraktede strøk som posisjonerer ham i forestillingen om det svenske. Patrik godtar posisjoneringen som «blatte» og ut fra det begynner han å fremmedgjøre det svenske morsmålet sitt mest mulig for å markere avstand fra majoritetssamfunnet, nøyaktig slik som Jonas gjør²⁴⁴.

3.4.5.2.2 Konfrontasjon

Abbas' og Jonas' identitetsprosjekter går i motsatt retning. Abbas ønsker å bli mest mulig svensk, mens Jonas forsøker mest mulig å distansere seg fra idealet av det svenske som Abbas setter opp for ham i egenskap av å være faren hans. Selv om vi kan beskrive identitetsprosjektene som om de beveget seg fra hverandre på en imaginær skala, er begge personlighetene på kollisjonskurs.

Sammenstøtet er uunngåelig, fordi begge er knyttet sammen av familieforhold. Til tross for at Abbas og Jonas tenker forskjellig om sin posisjon i samfunnet, og om den beste måten å vinne anseelse og tilgang til rettigheter på, har de også en rolle som betinger hverandres forventninger. Denne rollen er knyttet til både familien og generasjonen. Dermed er det nødvendig å fokusere også på hvordan Abbas og Jonas posisjonerer seg selv og hverandre, fordi forholdet deres er en av hovedlinjene i fortellingen.

Abbas er mannen i familien og Jonas' far. Dette gjør at han føler seg forpliktet til å forsørge familien. Som far er han direkte ansvarlig for sine barns oppdragelse og å «garantera sina barns succé i et traditionstyngt land»²⁴⁵ Abbas' verste mareritt er at Jonas smittes av «utanförskapets infektion»²⁴⁶, og vil dermed føre idealene sine over på sønnen sin, slik at han får lettere utgangsposisjon for å klare seg i samfunnet. Abbas blir dermed dypt skuffet over Jonas' tilbøyelighet til alt det fremmede Abbas måtte gi opp for velstandens skyld. Han sier ettertrykkelig: «varför tar min idiotiska son denna insultation [dvs. ”blatte”] och upphöjer den till ideal?»²⁴⁷. Dette

²⁴⁴ For eksempler se *ibid.*, 296.

²⁴⁵ *Ibid.*, 284.

²⁴⁶ *Ibid.*, 250.

²⁴⁷ *Ibid.*, 289.

blir også drivkraften for Abbas når han følger Jonas' gjeng gjennom natten og dokumenterer dens opprør/vandalisme i hovedstadens gater. Abbas leverer bildene direkte til politiet som bruker dem som bevis mot gjengen, men er viktig å understreke at bildene som leveres til politiet er kun de der Jonas mangler. Dette siste forsøket på å beskytte Jonas fra «utanförskapet» dømmer Abbas til å miste familien for godt – negativene oppdages i skapet hans, og Abbas blir kastet ut av hjemmet.

For Jonas er økonomisk sikkerhet på dette tidspunkt imidlertid ikke det viktigste. Det er forståelig siden Jonas ikke har det ansvaret Abbas har for familien. Det som betyr noe for Jonas i den turbulente tiden av 1990-talls Sverige er den sterke farsskikkelsen Abbas representerte da Jonas var liten. Jo mer svensk, dvs. mer travel og mer kjedelig, Abbas blir, jo mindre verdt han er i Jonas' øyne. Et godt eksempel er følgende refleksjoner som tiltar i styrken på slutten av romanen:

Pappor växlar språk.

Pappor krymper en aning.²⁴⁸

Bemerker Jonas når Abbas bestemmer seg for kun å snakke svensk.

Pappor försvinner.²⁴⁹

Pappor blir gasform.²⁵⁰

De siste to setningene står ensomt på blanke sider da Abbas til slutt forlater Sverige etter angrepet på studioet. Jonas ser nemlig idealet sitt i «den gamle Abbas» som ruvet for seg selv utenfor alle kategorier, og var en «solförmörkare». Blatte-identiteten kan leses som søken etter det Abbas sto for da han var ny i Sverige, dvs. uavhengighet av normer og individualitet som ikke kompromitteres av majoritetens tvang. Jonas i sin ungdommelige iver innser ikke at Abbas måtte gi opp «det khemiriska» med alle risikoer det innebar i bytte mot en tilsynelatende trygghet i det å være «svensk». Jonas oppfatter imidlertid Abbas' forvandling som et svik av idealet. «Pappor vägrar välja sida. Pappor är fega svikare»²⁵¹, sier Jonas, men Abbas har valgt for lenge siden.

Konfrontasjonens høydepunkt i romanen er sikkert den nokså komiske scenen der Jonas med kameratene sine konfronterer Abbas i forsøk på å spre den revolusjonære tanken om «invandrarstrejk» i hans fotoatelier. Jonas appellerer til faren sin at han øyeblikkelig må slutte å arbeide for det han kaller for «svennekunder», som faktisk er tilstede i atelieret på den tiden.

J: Har du inte hört? Det är invandrarstrejk! Alla invandrare ska lägga ned sitt arbete i dag.

A: Jag är INTE invandrare! Varför namnger alla mig invandrare? Hur länge ska jag vandra? Jag är svensk. Jag har passerat halva mitt liv här...

²⁴⁸ Ibid., 200.

²⁴⁹ Ibid., 315.

²⁵⁰ Ibid., 317.

²⁵¹ Ibid., 291.

J: Det spelar ingen roll ... Strejken ska visa Sverige.

A: Visa vad då?

J: Alltså typ att det är fett många invandrare som såhär ... jobbar. Alltså ... Varförska du jobba åt slavägarna? Varför ska du låta dig exploateras av svenniga rassar?

...

A: Jag låter mig inte exploateras! ... Jag försöker bara leva mitt liv i fred och välvilja. Varför låter ingen mig göra det? Varför envisas ni med att påtvinga mig era beteenden? Låt mig bara leva!

Denne scenen viser hvordan de ulike typer posisjonering kolliderer. Abbas posisjonerer seg som en alminnelig svenske, og dermed posisjonerer han Jonas likeså. Jonas posisjonerer seg selv som en revolusjonerende «blatte», og da ønsker han å få Abbas over på sin side ved å posisjonere ham som innvandrer. Begge nekter den andres posisjonering, og da blir ingen av posisjonene mulig å inneha. Jonas anerkjenner ikke Abbas' forandring, og oppfatter «forsvenskningen» hans som svik av hans egentlige identitet. Abbas anerkjenner heller ikke Jonas' utmeldelse fra det svenske, som han oppfatter som svik av sitt årelange strev for anerkjennelse og levestandard i det fremmede og lite velvillige landet.

Etter at Abbas er borte og vennene dømt for vandalisme, skjer det imidlertid en forandring hos Jonas. Han blir «mannen» (eller bedre sagt «den vuxna sonen») i familien, og som nå må hjelpe sin mor så godt han kan. Jonas' posisjonering er ikke lenger bare en blatte, men han overtar noe fra den tidligere refleksive posisjoneringen til Abbas. Det er veldig tydelig i dette sitatet der Jonas gir voksne råd til sine brødre: «För oss svenskar som inte ser ut som vanliga fula blondsvenskar gäller specialregler, för oss gäller No points for second place ...»²⁵². Her posisjonerer Jonas seg som «svensk» i den nasjonale forstanden, noe som uteble tidligere, der kun etnisiteten ble tydeliggjort. Sitatet «no points for second place» er en direkte henvisning til Abbas' omfattende og kosmopolitiske forråd av sitater og til «den dynamiska duon».

3.5 Oppsummering

Abbas er nyankommet i Sverige, og drømmer om et uforstyrret liv med sin elskede og en karriere innen kunstfotografi. I løpet av de første årene møter han en betydelig motstand og mistenksomhet fra majoritetssamfunnet både på det institusjonelle og det private nivå, og dette tvinger Abbas inn i eksistensiell nød. Han får etterhvert flere barn, men han er ikke i stand til å forsørge familien med mindre han utpeker en strategi for seg. Strategien hans består i å bli mest mulig svensk, fordi han har erfart at hans arabiske etnisitet overdøyer i sosial omgang hans kosmopolitiske selv-posisjonering. Abbas lærer seg svenske vaner å kjenne, men det viktigste er mestring av det svenske språket. Jo bedre kjent blir Abbas med svenske språket, jo mer svensk blir også identiteten hans, og dette gjør at Abbas begynner å reposisjonere seg selv, dvs. å viske ut alt

²⁵² Ibid., 307.

som kan forbindes med hans etniske opphav, til han blir fullstendig assimilert.

Når han endelig lykkes med sin forretning som kjæledyr fotograf, glir hans iver for det svenske over til en total fremmedgjøring overfor miljøet han beveget seg i da han var mer kosmopolitisk anlagt. Han blir fremmed også overfor familien sin i og med at han mer og mer uteblir hjemme. På dette punktet, når han erklærer det svenske språket og den svenske levemåten for sine egne og for å være overlegne det etnisk fremmede, miserkjenner han majoritetens ideologi. Dette manifesterer seg videre i at Abbas overtar majoritetssamfunnets konservative og høyre-radikale standpunkter som han også reproducerer ytterligere når han fordømmer innvandringen. Dette skjer til tross for at Abbas selv angripes av høyre-radikalene. Identitetsprosjektet til Abbas mislykkes. Han forsøker å forhandle om sin inkludering i den svenske nasjonen ved etterhvert å nærme seg så mye han kan til et tenkt ideal av det svenske, men dette strander på kravet om etnisk tilhørighet som Abbas ikke klarer å reforhandle. Han aksepteres aldri som et fullverdig medlem av majoritetssamfunnet samtidig som han har brutt forbindelser med sin opprinnelige identitet og omgangskrets. Dette resulterer i hans fullstendige isolasjon som ender med at han forlater landet.

Den neste generasjonen representeres av Jonas og de tre kameratene hans. Jonas blir født i Sverige, og dermed vokser han opp med svensk språk og kultur. Dette krydres med Abbas' språklige oppfinnsomhet og hans ikke-vestlige kulturelle bakgrunn. Jonas blir fascinert av sin far, men når økonomiske vanskeligheter gjør at Abbas mister sin aura av nonkonformisme og blir mer svensk enn svenske selv, utløser dette et opprør i Jonas. For Jonas er utenkelig å ta del i samfunnet som åpenbart ikke ønsker svenskene med et ikke-svensk utseende velkommen. Jonas kan umulig overse vold og diskriminering innvandrere er utsatt for i Sverige på begynnelsen av 1990-tallet, og han velger å føre en gerilja-krig mot de diskriminerende kreftene i samfunnet. Han melder seg til en «blatteidentitet» som skal være den etniske motpolen til det svenske, og fra denne posisjonen forsøker han å legitimere den hybride identiteten «svensk som inte bär svenskt utseende». Måten han forhandler om denne posisjonen på er å fremheve sin ikke-svenske etniske tilhørighet i det offentlige rom og kreve adgang til rettighetene som forbeholdes medlemmer som inkluderes i den nasjonale definisjonen, for slike å utvide denne definisjonen. Han motkjemper også den høyre-radikale diskursen og den negative posisjoneringen av blattar som foregår i det offentlige rom, for eksempel ved å overmale rasistiske slagord med sine egne. Heller ikke Jonas lykkes med å forhandle og legitimere blatte-identiteten. Posisjoneringen fra majoritetssamfunnets hold er for kraftig, og hans gerilja-taktikk anerkjennes ikke som forhandling, men som straffbar vandalisme. Jonas liksom Abbas ender opp ensom, når vennene pågripes og dømmes for å male slagord på murene i Stockholm.

4. Avslutning

Målet med dette prosjektet var å undersøke hvordan identitetene til fiktive flerspråklige skikkelser forhandles innenfor det svenske samfunnet som skapes i to litterære verk av svenske samtidsforfattere. Romanene ble valgt med hensyn til deres utgangspunkt i forskjellige miljøer. Niemis *Mannen som dog som en lax* fokuserer på den spesifikke språklige situasjonen i Tornedalen der tospråkligheten har lenge vært grunnen til institusjonell undertrykkelse av minoritetsspråklige innbyggere. Khemiris *Montecore: en unik tiger* tar utgangspunktet i skjebnen til en tunisisk innvandrer i Sverige, som er fast bestemt på å lykkes i det fremmede samfunnet.

I begge romanene forhandles det om legitimering av hybriditet, dvs. en mellomposisjon mellom majoritetens nasjonale definisjon og individenes tilhørighet til de marginaliserte gruppene med den spesifikke kulturelle bakgrunnen. Nettopp på grunn av miljøenes spesifikke trekk er de hybride identitetene som det forhandles om i begge romanene også forskjellige. I *Mannen* kan denne identiteten beskrives som «svenske med svensk som andrespråk», mens i *Montecore* er det en «blatte-identitet», eller «svensk som inte bär svenskt utseende». I hvert av tilfellene er det imidlertid klart at individene søker å bli inkludert inn i fellesdefinisjonen av det svenske, og det vil si at de forsøker å forhandle om utvidelse av denne definisjonens rammer. Selv om identitetsalternativenes betegnelse og innhold er forskjellige i begge romaner, kan jeg konkludere med at måter disse identitetsalternativene forhandles om er overraskende like, og at begge romanene viser i dette henseende en rekke likhetstrekk.

Det som motiverer individenes forhandling om posisjoner, og deres eventuelle reposisjonering, er å vinne adgang til privilegier som kun er forbeholdt majoriteten som defineres som svensk. Denne definisjonen er grunnet på et utvalg av symboler, det er imidlertid språk og etnisitet som er de viktigste kriteriene som setter en grense mellom inkludering og ekskludering. Språk og etnisitet kobles sammen med forestillinger om kultur, og til sammen forbindes disse symbolene med verdier og moralske egenskaper som reflekterer majoritetens forestilling om egen overlegenhet. Dette kommer frem i begge romanene som doktriner om flerspråklighetens skadelighet, og forestillinger om tornedalingenes og innvandrerens udugelighet som skyldes deres mindreverdige evner og språkkompetanse.

Den nasjonale definisjonen er ideologisk, og dersom den miserkjennes, fører den til individenes behov for å unngå den negative reposisjoneringen og forsøke å assimilere seg i majoritetssamfunnet. I begge romanene skjer denne reposisjoneringen på bekostning av personenes integritet, og det oppstår en splittelse mellom identiteten individene er nødt til å velge og identiteten

som de må fortrenge. Siden den fortrengte identiteten er en viktig lenke til felles fortid samt binder enkelte familier og fellesskapet sammen, resulterer fortrenningen i at forbindelsene brytes og inkoherens og fremmedgjøring tar over. Dette er i samsvar med Bourdieus teori om miserkjennelse av de herskendes ideologiske diskurs som resulterer i symbolsk vold. I både *Mannen* og *Montecore* skildres denne symbolske volden som oppbrudd og fremmedgjøring i familiene, rotløshet og personlige traumer og tragedier.

I begge romanene skildres det to generasjoner som håndterer majoritetens ideologiske diskurs forskjellig. Foreldregenerasjonen i *Mannen* kan ikke forhandle om sin hybride posisjon og er tvunget til å assimileres. I *Montecore*, der fokuset rettes nesten utelukkende på Abbas og hans familie, er mønsteret imidlertid det samme. Abbas er nødt til å etablere en trygg tilværelse i Sverige, og den kraftige, negative posisjoneringen forårsaker etterhvert at han gir opp sin opprinnelige identitet til fordel for en ny identitet som i sitt vesen betyr at Abbas slutter seg til majoritetens verdier og overtar dens ideologiske diskurs. Barnegenerasjonen ser og opplever virkninger av den symbolske volden og prøver dermed å ikke repositionere seg på samme måte som foreldrene, men forhandle om posisjonen ved å utvide rammene til den ekskluderende nasjonale definisjonen. Dette lykkes i *Mannen*, der Esaias klarer å vinne gehør for den hybride tornedalske identiteten der svensk språk er likestilt med *meänkieli*. Selv om forhandlingsstrategien i *Montecore* i hovedtrekkene er tilnærmet lik forhandlingene i *Mannen*, er imidlertid resultatene ambivalente. Jonas forhandler både overfor sin far og de høyre-radikale kreftene i majoritetssamfunnet. Forhandlingene og dialogen mellom Jonas og Abbas avbrytes i fortellingen uten noen særlig resultat, og foregår videre på metanivå i skriveprosessen mellom forfatteren Jonas og Abbas' alter ego Kadir. Jonas' forhandling overfor majoritetssamfunnet fører heller ikke noen steder hen, siden gerilja-taktikken han og vennene hans tar i bruk, oppfattes som straffbar vandalisme som Jonas venner blir dømt for.

Dermed, mens det i *Mannen* er mulig å forhandle om den hybride tornedalske identiteten etter milleniumskiftet, er det samme utelukket for den hybride blatte-identiteten i *Montecore* i konteksten av 1990-talls rasisme og høyre-radikalisme. I dette henseende bekrefter både *Mannen* og *Montecore* resultatene til Pavlenko og Blackledge, som påstår at identitetene kan forhandles dersom maktforhold er lagt til rette – dvs. det må på den ene siden finnes en hegemonisk forestilling som må utfordres, men på den andre siden må den interaktive posisjoneringen ikke være altfor kraftig. *Mannen* og *Montecore* bekrefter også at forhandlingene om en posisjon kan gjennomføres både ved hjelp av språk, dvs. gjennom narrativer og mot-narrativer, og gjennom språkbruk. Språk er dermed den viktigste aksent identiteter kan forhandles rundt, uansett om de i tillegg er grunnet på forestillinger om etnisitet, nasjon, religion eller andre symbolske kategorier.

Jeg mener også at *Mannen* og *Montecore* viser at skjønnlitterære verk kan være like viktige

diskursive rom for forhandling av identiteter, som diskursive anledninger i den ikke-litterære verden. Det er særlig deres soliditet og høye estetiske verdi som gjør at de kan være i omløp betydelig lengre og påvirke et større publikum sammenlignet med for eksempel en samtale. Slik kan *Mannen* og *Montecore* bidra til diskursen om grenser for definisjonen av den nasjonale identiteten, både direkte gjennom å presentere konkrete problemstillinger og påpeke mangler i den ideologiske diskursen ved hjelp av forestilte situasjoner og personligheter, men også indirekte ved å diversifisere narrativer om dagens Sverige.

5. Kildeliste

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Rev. utg. London: Verso, 2006.
- Arnstberg, Karl-Olov. *Sverige och invandringen*. 1. utg. Lund: Studentlitteratur, 2008.
- Austin, J. L., og J. O. Urmson. *How to Do Things with Words*, William James Lectures. Oxford: Clarendon Press, 1962.
- Blommaert, Jan. *Discourse: A Critical Introduction*, Key Topics in Sociolinguistics. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- Bourdieu, Pierre. "The Forms of Capital." In *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education* edited by J. Richardson, 241-58. New York: Greenwood, 1986.
- Bourdieu, Pierre, og John B. Thompson. *Language and Symbolic Power*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1991.
- Davies, Bronwyn, og Rom Harré. "Positioning: The Discursive Production of Selves." *Journal for the Theory of Social Behaviour* 20, no. 1 (1990): 43-63.
- De Fina, Anna. *Identity in Narrative: A Study of Immigrant Discourse*, Studies in Narrative. Amsterdam: John Benjamins, 2003.
- Giddens, Anthony. *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity Press, 1991.
- Gröndahl, Satu. "'Att bryta på svenska utan att vara svensk': Språket och den interkulturella litteraturen." i *Revitalisera mera! En artikkelsamling om den språkliga mångfalden i Norden tillägnad Leena Huss.*, redigert av Satu Gröndahl, Ulla Börestam, Borlárka Straszer, 56 - 69. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2008.
- . "Identity Politics and Construction of "Minor" Literatures: Multicultural Swedish Literature at the Turn of the Millennium." *Multiethnica* 30 (2007): 21 – 29.
- . "Invandrar- och minoritetslitteraturer i Sverige. Från förutsättningar til framtidsutsikter." i *Litteraturens gränsland*, redigert av Satu Gröndahl, 35 - 70. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002.
- Gröndahl, Satu, Matti Helberg og Mika Ojanen. "Den tornedalska litteraturen." i *Litteraturens gränsland*, redigert av Satu Gröndahl, 139 - 170. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002.
- Hansegård, Nils-Erik. *Den norrbottenfinska språkfrågan: En återblick på halvspråkighetsdebatten*. Vol. 19, Uppsala Multiethnic Papers. Uppsala 1990.
- . *Tvåspråkighet eller halvspråkighet?* Stockholm: Aldus Bonnier, 1968.

- Hyltenstam, Kenneth. "Om begreppen språk och dialekt och meänkielis status som eget språk." i *Mer än ett språk: En antologi om två- och trespråkligheten i norra Sverige*, redigert av Eva Westergren og Hans Åhl, 202-43. Stockholm Norstedts, 1997.
- Jonsson, Per. "Svensk överhet och finska undersåtar. Svensk språkpolitik under 400 år." *Finsk-ugriska småskrifter* 8 (1991): 5 - 39.
- Khemiri, Jonas Hassen. *Montecore. En unik tiger*. Stockholm: Norstedt, 2006.
- Kongslien, Ingeborg. "Translingval fantasi: Nordiske forfattarar som skriv på andrespråket." *Nordand: Nordisk tidsskrift for andrespråkforskning*, no. 1 (2009): 31-52.
- Kuoppa, Harriet. *Situationen för minoritetsspråket meänkieli i Sverige*. Umeå: Institutet för språk och folkminnen og Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå (DAUM), 2008.
- Lacatus, Corina. *Negotiating Otherness in Contemporary Sweden*. Vol. 96, Ceifo Publications. Stockholm: CEIFO Publishing, 2008.
- Lanza, Elizabeth. "Om "Halvspråkighet" og tospråkighet." i *Veier til kunnskap og deltakelse*, redigert av Anne Hvenekilde, 133 - 48. Oslo: Novus Forlag, 1994.
- Niemi, Mikael. *Mannen som dog som en lax*. Stockholm: Norstedt, 2006.
- . *Näsblod under högmässan*. Stockholm: Norstedts 1988.
- . *Populärmusik från Vittula*. Stockholm: Norstedts, 2000.
- Nilsson, Magnus. *Den föreställda mångkulturen: Klass och etnicitet i svensk samtidsprosa*. Hedemora: Gidlunds Förlag, 2010.
- Oxfeldt, Elisabeth. "En tiger tier/brøler: Jonas Hassen Khemiri som postkolonialistisk dekonstruksjonist." i *Brev: Til Jorunn på 70-årsdagen*, redigert av Per Thomas Andersen, Pil Dahlerup og Steinar Gimnes. Trondheim Tapir akademisk forlag, 2010.
- Pavlenko, Aneta. "'In the World of the Tradition I Was Unimagined': Negotiation of Identities in Cross-Cultural Autobiographies." *International Journal of Bilingualism* 5, no. 3 (2001): 317-44.
- . "'The Making of an American': Negotiation of Identities at the Turn of the Twentieth Century." i *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts.*, redigert av Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge, 34 - 67. Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004.

- Pavlenko, Aneta, og Adrian Blackledge. "Introduction: New Theoretical Approaches to the Study of Negotiation of Identities in Multilingual Contexts." In *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*, redigert av Aneta Pavlenko og Adrian Blackledge. Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004.
- . *Negotiation of Identities in Multilingual Contexts*. 1. utg., Bilingual Education and Bilingualism. Clevedon; Buffalo: Multilingual Matters, 2004.
- . "Negotiation of Identities in Multilingual Contexts: Special Issue." *International Journal of Bilingualism* 5, no. 3 (2001).
- Searle, John R. *Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language*. Cambridge: Cambridge Univ., 1969.
- SKI-prosjektet. *Proposal for a research project: Language, Culture and Identity in Migrant Narratives*, Universitetet i Oslo, 08.04.2011, <http://www.hf.uio.no/iln/english/research/projects/ski/documents/SKI-2008-Final.pdf> (oppsøkt 25.06.2011).
- Slunga, Nils. *Staten och den finskspråkiga befolkningen i Norrbotten, Tornedalica*. Luleå: Tornedalica, 1965.
- Stroud, Christopher. "Rinkeby Swedish and Semilingualism in Language Ideological Debates: A Bourdieuean Perspective." *Journal of Sociolinguistics* 8, no. 2 (2004): 196 - 214.
- Swartz, David L. *Culture and Power : The Sociology of Pierre Bourdieu*. Chicago: The University of Chicago Press, 1997.
- Turner, Mark. *The Literary Mind*. New York; Oxford: Oxford University Press, 1996.
- Ukjent bidragsyter. "Phantom Ph.D.S: A scandal shocks Sweden", *Time*, 03.03.1986, <http://www.time.com/time/magazine/article/0,9171,960819,00.html> (oppsøkt 25.06.2011).
- Wande, Erling. "Etnisitet och identitet: Några reflektioner med utgångspunkt i språksituationen i Tornedalen." i *Rätten till eget språk. Oikeus omaan kieleen.*, redigert av Leena Huss og Anna-Riitta Lindgren, 99 - 116. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, Uppsala universitet, 2005.
- Weber, Max. *Makt og byråkrati: Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oversatt av Dag Østerberg. Oslo: Gyldendal, 1971.
- Wendelius, Lars. *Den dubbla identiteten: Immigrant- och minoritetslitteratur på svenska 1970-2000*, Uppsala Multiethnic Papers. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2002.
- Wikipedia-bidragsyter, "Meänkieli," *Wikipedia*, 26.04.2010, <http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Me%C3%A4nkieli&oldid=11576345> (oppsøkt 25.06.2011).

———, ”Nollåtta,” *Wikipedia*, 06.03.2011, <http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Noll%C3%A5tta&oldid=13698631> (oppsøkt 25.06.2011).

———, ”Refaat El-Sayed,” *Wikipedia*, 14.05.2010, http://sv.wikipedia.org/w/index.php?title=Refaat_El-Sayed&oldid=11705935 (oppsøkt 25.06.2011).

Wingstedt, Maria. *Language Ideologies and Minority Language Policies in Sweden: Historical and Contemporary Perspectives*. Doktorgrad avhandling, Stockholm Univ. Centre for Research on Bilingualism, 1998.